Várostörténeti folyóirat

Veszprémi Szemle

28. évfolyam,
2026. 3.

82.

Alapítva: 1993

Zire
Strandfürdő

Városstörténeti folyóirat
Veszprémi Szemle
28. évfolyam, 2026. 3. szám
82.

TARTALOM

A IV. VESZPRÉMI LEVÉLTÁRI NAP ELŐADÁSAI		
TANULMÁNYOK		
A báltermektől a kártyaasztalig: szórakozás a 19. századi Balatonfüreden	**3**	Katona Csaba
Veszprém éjszakai életének szabályozása a 20. század első évtizedeiben	**21**	Nagy Balázs Vince
A vidám szívű veszprémi szeminaristák élete a múlt század első felében	**33**	Somogyi Boglárka
„Turisták, nyaralók, jöjjetek a vadregényes Bakonyba” A Bakony turizmusfejlesztése és társadalmi hatásai a Horthy-korszakban	**47**	Vámos Eszter
1956 – 2026		
„Gutheil Jenő kanonok személye érdekel bennünket…” Állambiztonsági megfigyelések Gutheil Jenőről	**69**	Földesi Ferenc
Bokréták, gyertyák, szuronyok, 1956. Veszprém után a második…	**101**	Hangodi László
Meskó Gábor feljegyzései 1956-ból	**107**	Sebő József
SZEMLE		
TANULMÁNYOK		
Veszprém végzetes napja, 1704. május 31. (2. rész)	**121**	Mészáros Kálmán
KÖZLEMÉNYEK		
A családi összefogás erősítése: négy ágon megvalósult családtörténeti kutatás (2. rész)	**143**	Gubicza Ilona
HELYTÖRTÉNETI BARANGOLÁSOK		
Veszprém emlékjelei 2021, 2022	**163**	Herth Viktória
KÖNYVISMERTETÉS		
Veszprém várostörténeti tanulmányok 1–2.	**185**	Fogl Krisztián Sándor
A mi hősünk. A Brusznyai Árpád Alapítvány 35 éve – Imre Frigyesné, Szűts István Gergely (szerk.)	**194**	Sebő József

A szerzők szakmai véleményét a lap hűen közli, azok tartalmáért a szerző felel! A szerkesztőség azonban fenntartja magának a jogot a cikkek rövidítésére, a szükséges nyelvi és formai javítások végrehajtására. A közölt tanulmányokban megjelenő vélemények nem feltétlenül azonosak a Veszprémi Szemle szerkesztőségének véleményével.

E lapszámunk Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzat támogatásával készült.

Városörténeti folyóirat
Veszprémi Szemle

28. évfolyam, 82. szám 2026. 3. szám

Városörténeti folyóirat
ISSN 1217-5358

Alapítva: 1993

Alapító főszerkesztő:
Dr. Tölgyesi József

Főszerkesztő:
Dr. Csiszár Miklós (2011–2018)

Dr. Földesi Ferenc PhD (2018–2025)

Dr. Karlinszky Balázs PhD

E számot lektorálta:
Boross István, dr. Décsey Sándor, dr. Karlinszky Balázs, dr. Kovács Eleonóra, Somfai Balázs, Sonnevend Gergely, Tóth-Bence Tamás

Szerkesztőbizottság:
Dr. Földesi Ferenc PhD, Dr. Karlinszky Balázs PhD, Dr. Négyesi Lajos PhD, S. Dr. Perémi Ágota PhD, Dr. Vizi László Tamás PhD

Olvasószerkesztő:
Forró Zsófia, Szikra Ágnes

Technikai szerkesztő:
Dénes Tamás

Kiadja:
a Veszprémi Szemle Városörténeti Közhasznú Alapítvány

Levelezési cím:
alapitvany@veszpremiszemle.hu

Felelős kiadó:
Faa Judit, a Kuratórium elnöke

A főszerkesztő elérhetősége:
veszleszerk@gmail.com

Nyomda:
OOK-Press, Veszprém
Felelős vezető: Szathmáry Attila

E SZÁMUNK SZERZŐI:

E számunk szerzői: FOGL KRISZTIÁN SÁNDOR történész, Veszprém; FÖLDESI FERENC nyá. ezredes, történész, Veszprém; GUBICZA ILONA közgazdász, családkutató, Veszprém; HERTH VIKTÓRIA művészettörténész, Veszprém; KATONA CSABA történész, Budapest; MÉSZÁROS KÁLMÁN történész, Budapest; NAGY BALÁZS VINCE főlevéltáros, Veszprém; SEBŐ JÓZSEF irodalomtörténész, tanár, Veszprém; SOMOGYI BOGLÁRKA tanár, Vilonya; VÁMOS ESZTER segédlevéltáros, Veszprém.

Illusztrációk: Fortepan, Földesi Ferenc, Laczkó Dezső Múzeum, Lipták Gábor Városi Könyvtár, MANDA, Meskó családi archívum, MNL Veszprém Vármegyei Levéltára, PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, Zachár Zsolt.

Veszprémi Szemle Városörténeti Közhasznú Alapítvány
MBH Bank Nyrt.:
73200189-11291268-00000000

Támogatóink:
Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

ookpress NYOMDA

pbs HUNGARIA 8200 Veszprém, Házgyári út 1.

HALMAY GÁBOR
11. választókerületi
önkormányzati képviselő

A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták
Lásd a 193. oldalon.

A Veszprémi Szemle szerepel az MTA II. Osztály, Régészeti Tudományos- és Történettudományi Bizottság folyóiratlistáján (MTMT azonosító: 10009273).

A folyóirat évente 4 számmal jelenik meg.

A IV. VESZPRÉMI LEVÉLTÁRI NAP ELŐADÁSAI

TANULMÁNYOK

A báltermektől a kártyaasztalig: szórakozás a 19. századi Balatonfüreden

KATONA CSABA

From ballrooms to card tables: entertainment in 19th-century Balatonfüred

Recreation was an integral part of Balatonfüred's spa life throughout the 19th century and even into the early 20th century. While Savanyúvíz never ceased to be a health resort, the presence of guests seeking purely recreational experiences became increasingly dominant. For this very reason, various forms of entertainment consistently played a prominent role during summers in Balatonfüred. This article takes stock of these, including those that fell outside the bounds of legality.

Keywords: Balatonfüred, ball, cards, prostitution, spa, spa life

Magyarországon a 19. század egésze során, sőt még a 20. század elején is népszerű szabadidős tevékenységnek, egyúttal fontos társasági eseménynek számított a felső- és középosztályok körében a fürdőhelyek látogatása. Bár a fürdők eredendően azért jöttek létre, hogy kiaknázzák a gyógyvíz emberi egészségre gyakorolt jótékony hatását, már a 18. századra nyilvánvalóvá vált, hogy a közkedvelt fürdőhelyek nem „csupán" a betegségek gyógyítását szolgálják – jó esetben – hatékonyan, hanem a társasági érintkezés fontos nyilvános terepeként, társadalmi-közösségi térként is működnek.[1] Sőt, elfogadva Kiss Zsuzsanna találó megállapítását, olyan modern félnyilvános térként, amelynek hagyományai mélyre nyúlnak vissza, de funkciói bővültek, modernizálódtak, és amelynek közönsége[2] már a reformkor időszakában sem

[1] GYÁNI 1999. 34–37., KISS 2020. 48–53.
[2] Erre nézve lásd KATONA 2021.

a feudális társadalom merev határvonalai mentén, hanem a bevételre fókuszáló fürdő keretein belül fokozottan érvényesülő polgári/kapitalista értékek mentén rekrutálódott, hiszen a „belépés elsősorban a jövedelem függvénye lehetett".[3] Richard Sennett szerint a „kiegyensúlyozatlan magánéletnek és az üres közéletnek e kiáltó jelei már régóta mutatkoznak. Ezek egy olyan változás eredményei, amely az *ancien régime* bukásával, illetve egy új, kapitalista, szekuláris városi kultúra kialakulásával kezdődött meg".[4]

Természetesen nem képezett kivételt a balatonfüredi fürdő, a Savanyúvíz sem, amely egészen addig, amíg fel nem keltette a közönség érdeklődését a tó vize is, a Balaton egyetlen fürdőhelye volt, hiszen sokáig csupán a fürdőnek a nevét kölcsönző, forrásokból fakadó gyógyvíz gyakorolt vonzerőt a látogatókra.

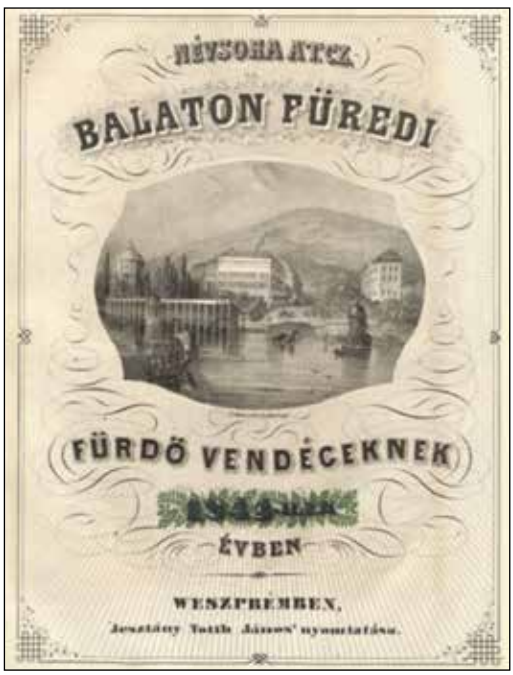
Ha a fürdőt társadalmi térként is értelmezzük, modellként alkalmazható Pierre Bourdieu közismert mezőelmélete. Eszerint a modern korban a társadalmi cselekmények – a kitűzött célokhoz igazodva – társadalmi alterek, mezők köré rendeződnek (politikai, kulturális, társadalmi stb.). A mező így tehát az egyes társadalmi pozíciók közötti viszonyok összességét képezi. Mindez azt is jelenti, hogy a fürdőkön, így Füreden is, egy meglehetősen összetett lokális „nyári társadalom" alakult ki, amely sokféle szempontból lehet a történeti kutatások tárgya. A Savanyúvíz sajátos mikrotársadalmának összetett voltát Bezerédj István (1796–1856)[5], Tolna vármegye jeles politikusa 1827-ből származó szavai szemléletesen érzékeltetik: „Báró Podmaniczkyék, Talliánék körösztül, Perczell Ádámné, Kemnitzer és több ismeretlenek és ismerősök. Grafenersperg várattatik, amint hallom. Báró Mengen nem, Márkus óbester, Kisfaludy Sándor itt lesznek..."[6] Jelen írás azonban a fajsúlyosabb társadalmi vetületek elemzésétől eltekint, helyette csupán a különféle szórakozási formák vázlatos bemutatására vállalkozik.

A 19. század középső harmadára ugyanis nagyrészt elvált egymástól a vendégek két, alapvetően más céllal fürdőre érkező rétege: az egészségüket kezelni és/vagy helyreállítani, illetve a szórakozni, kikapcsolódni, feloldódni vágyóké. Egészen pontosan: az elsősorban gyógyulni és az elsősorban szórakozni vágyóké, hiszen a kétféle szándék nem különült el egymástól maradéktalanul. Az viszont vitathatatlan, hogy a források tanúsága szerint mind tekintélyesebb számban jelentek meg olyanok a fürdőn, akik csak szóra-

[3] KISS 2020. 214. Eötvös Károly tömegturizmust illető kritikájára nézve: RADNAI 2018.
[4] SENNETT 1998. 26.
[5] A Bezerédj család, több más, Tolna vármegyei nemesi családhoz hasonlóan, visszatérő vendége volt Fürednek. Erre nézve lásd BALÁZS KOVÁCS 2016. 428.
[6] MNL TVL XIII.9. 47. d. 114. pall. Idézi: BALÁZS KOVÁCS 2016. 429–430.

kozni szerettek volna ott. A fürdőhelyek ezért előszeretettel definiálták magukat gyógy- és üdülőhelyként vagy gyógy- és mulatóhelyként, és ennek szellemében igyekeztek fejleszteni nem „csupán" a gyógyulást, de a kifejezetten szórakozást szolgáló létesítményeiket is. Például az erdélyi Kozma Irma (1847–1897), aki elsőként kapott az Anna-bálon aranyalmát 1862-ben, barátnőjének, Wass Ottiliának Kiskenden, 1862. december 6-án keltezett levelében is a szórakozás jelentőségét emelte ki a fürdőhelyi időtöltés kapcsán: „…utoljára én írtam Neked még a tavasszal, mielőtt Füredre mentem volna, hol igen jól mulattam."[7] Ugyanakkor tény, a család vélhetően egészségügyi okokból is visszatérő látogatója volt Fürednek, legalábbis erről tanúskodik a szintén Wass Ottiliának címzett, Kiskenden, 1864. június 24-én kelt levél: „Mamának Füred van doktor Kovátstól ajánlva, és így alkalmasint az idén oda megyünk."[8]

Azt, hogy a füredi fürdő is több volt, mint gyógyhely, tételesen összegezte 1889-ben Huray István (1828–1911) fürdőorvos is: „Balatonfüred, hazánk e kies fekvésű, természeti szépségekben és gyógyhatályokban egyaránt gazdag fürdőintézete több mint egy század óta úgy szerepel, mint gyógyfürdő. De egyszersmind igen kedves találkozóhelye volt a mulatni vágyóknak, s a fürdőt látogató közönség jelentékeny részét még a '60-as években is ezek képezték; melyből kifolyólag azok részére, kik a fürdőintézetet üdülés és gyógyulás céljából keresték fel, nyugalom és kényelem dolgában sok kívánnivaló maradt fenn."[9]

1.) Az 1843. évi fürdőlista címlapja (PTE EKTK TGYO Kis- és Aprónyomtatványtár, Sz.V.I.22.66.)

A szórakozás formáit azonban nem kezelhetjük egységesen. Fontos leszögezni: fürdőhelyeken alapvető követelmény volt, hogy a vendégeket minél több olyan

[7] RNL KMI WO. IV.
[8] RNL KMI WO. IV.
[9] MNL VeVL XII.4.h. 1. d.

szórakozási lehetőséggel várják, melyek alkalmat nyújthattak a szabadidő tartalmas eltöltésére, hiszen a fürdő vonzerejét növelte, ha a vendégek nem kényszerültek unatkozni. Ugyanakkor a fürdő szűkre szabott fizikai határai gátat jelentettek, a szórakozási módok folytonos ismétlődése pedig egyhangúvá tehette az ott töltött időt.

De mik voltak ezek a szórakozási alkalmak és formák? Táncos-zenés mulatságok, bálok, hajókirándulások, fürdés a Balatonban, valamiféle kulturális program (például színház), evés-ivás tehette változatosabbá a nyaralást Füreden. Nyilván nem véletlen sem reprezentációs, sem pedig más szempontból, hogy Vaszary Kolos (1832–1915) esztergomi prímásérsek füredi villájának pincéjében sokféle boroshordó sorakozott: a pezsgő és a szamorodni mellett többek között „czétényi vörös" és somlai bort is kóstolhattak a főpap és vendégei 1908-ban.[10]

A fürdői szórakozási alkalmaknak a törvény és illem szabta kereteken belül kellett (volna) maradniuk minden fürdőhelyen. Mindez hatványozottan igaz volt Füred esetében, amelynek birtokosa egy katolikus egyházi intézmény, nevezetesen a bencés rend volt. A fürdőhely vezetése által nyújtott szolgáltatások sosem lépték át e kereteket. A vendégek egy részének igényei viszont túlmutattak az élesen meghúzott határokon, ezért a fürdőkön, így Füreden is, jelentős teret nyert a hedonista életvitel.

Nem vitatható, hogy a legális szórakozási formák tekintélyes része is az öncélú örömszerzést szolgálta: a lakomák, – a pihenni vágyók körében sokszor megütközést kiváltó – szerenádok, a legális kártyapartik, a céllövöldék, a bálok, a kirándulások. Ám emellett Füreden elérhetőek voltak a *demimonde*, a félvilág képviselői által nyújtott „szolgáltatások" is: a kártyázásra ösztönző szerencsevadászok sokaságát nyaranta a fürdőhelyi életvitel lazasága csábította Füredre, hiszen ott könnyű volt kártyapartnert, másképp szólva *pechvogel*t fogni. Hasonló okból jelentek meg ugyancsak a fürdőidényben Füreden a prostituáltak is. Azok zöme viszont, akik ezek társaságán az erkölcsöt és/vagy törvényt átlépve osztoztak, a társadalom jól integrálódott tagjai közül került ki. Ők, kilépve az otthoni, megszokott környezetből és egy időre eltűnve a szomszédok és más ismerősök óhatatlanul is feszélyező, mindent pásztázó tekintete elől, oldottabbá váltak a fürdői időtöltés során. A szilárd keretek időleges elhagyása felszínre hozhatott tehát olyan viselkedési formákat, amelyek a hétköznapokban nem jellemezték „elkövetőiket". Másképp fogalmazva: a társadalom különböző rétegeiből származó vendégek hágták át gyakorta a viselkedés írott és íratlan szabályait.

[10] BM VK.

Gróf Zichy Géza (1849–1924) emlékirataiban több ilyen alkalomra kitért. Az 1865-ben mindössze tizenhat éves Zichy azért utazott Füredre, hogy testileg-lelkileg felépüljön, mert egy vadászbalesetben elveszítette fél kezét. Emlékezései szerint egy alkalommal engedett a társaságában levő hölgyek szelíd unszolásának, és felállt, hogy táncoljon, ami azonban nem várt következményekkel járt: „Az egész közönség tapsolt, csak egy barna ifjú úr – ki úgy látszik többet ivott a rendesnél – meredt reám üveges szemével és hangosan nevetett. A vér a fejembe tódult, eléje léptem s kérdezém: »Min nevet Ön, uram?« »Nevetnem kell, ha egykezű táncol« – felelt az ifjú úr. »Majd leszoktatom a nevetésről!« – szóltam nyugodtan s két ismerősöm által kihivtam párbajra. Az ügy részemre előnyösen és tisztességgel végződött."[11] Ám ez csupán egyetlen példa arra, hogy hogyan fajulhatott akár tettlegességig is a fürdőhelyi szórakozás.

Az erkölcs és törvény keretein belül: a legális szórakozás

A mulatozás talán legszelídebb, bár sokakat így is bosszantó válfajához tartoztak a szerenádok, már legalábbis akkor, ha nem fordultak át parttalan tivornyázásba. Ettől függetlenül gyakran zavarták a fürdőközönség éjjel pihenni (is) vágyó részét, ezért az ilyen késői zenéket a balatonfüredi fürdőbizottság[12] idővel szabályozni volt kénytelen, ami azonban csak mérsékelt eredményt hozott: „Éji zenét 10 órán túl adni nem szabad. Kivételt képeznek az előre bejelentett, és engedélyezett bálok".[13] Történt mindez annak ellenére, hogy az ismétlődő panaszokra reflektálva már 1853-ban írásban tett ígéretet a fürdővezetőség a gondok orvoslására: „Gondoskodva lesz, hogy a betegek éji nyugalma semmi lármás mulatság által ne zavartassék."[14]

1831-től, amely év nyarán megnyílt a balatonfüredi kőszínház,[15] ennek látogatása is részét képezte a füredi szórakozási lehetőségeknek. Ám a talán legismertebb szórakozási forma a bál volt. Ezek közül a legnagyobb, máig tartó hírnevet az Anna-bál vívta ki magának, amelyről mára világosan kiderült, hogy – a legendákkal ellentétben – sosem rendezték meg a Szentgyörgyi Horváth család házában, és nem volt a házikisasszony, Anna névnapi bálja. Ezzel szemben a füredi Nagyvendéglő egymást váltó bérlői rendezték meg

[11] ZICHY 1912–1913. 119–120.
[12] Erre nézve lásd LICHNECKERT 2010.
[13] JALSOVICS 1878. 69.
[14] ORZOVENSZKY 1857. 3.
[15] Erre nézve lásd HUDI 2008.

– jelen tudásunk szerint – 1836-tól mint a főidény záró bálját.[16] Báró Wesselényi Miklós (1796–1850) sorai az egyik legkorábbi Anna-bálról szóló tudósítást foglalják magukba: „Az Anna bál nagyon tölt s valóban szép volt. A társaság, mint mondani szokták, nagyon vegyített, de épen azért kevésbbé feszes. Különben a felső osztály itt is külön légkörében szeret élni, s ezen különválás sok ízetlenséget szül. Az új cancellár nője s leánya, Zichy Edmundné, Hadikék, Loprestiék, a Pejachevich leányok teszik itt a választottak fénykörét; ezekhez ragadó fél és fertály olygarchia aspiransok itt is vannak, mint Horváthék, Czynderiék, Szegediék etc. Pálffiné szíves volt irántam s őtet követve az egész csorda. Inkei Sándorné legszebb s igen kellemes asszonyka."[17]

Anna-Bál

mely hétfőn f. é. julius 26-án fog

Balaton-Füreden

mint nagy

ANNA-ÜNNEP,

az ottani nagy vendégfogadónak ujonan feldiszitett termében megtartatni.

Az alulirtnak van szerencséje a szomszéd városok t. cz. közönségét ezennel tisztelettel meghivni. A zenekar igazgatásával a hires győri nemzeti zenetársaság igazgatói

Farkas Józsi és Miska

vannak megbizva.

Fény, valamint konyha és pinczére nézve legjobban van gondoskodva.

Bemenet 1 frt pp. Kezdet esti 9 órakor. **MAYER ANTAL**

vendéglős a balaton-füredi nagy v.-fogadóban

Anna-Ball

welcher Montag den **26.** Juli l. J. in

Füred am Plattensee

als großes

Anna-Fest

in dem neu decorirten Saale des großen Gasthofes abgehalten wird.

Der ergebenst Gefertigte gibt sich hiemit die Ehre, ein p. t. Publikum auch von den benachbarten Städten höflichst einzuladen. — Die Leitung des Orchesters ist denen Musik-Directoren der berühmten Raaber National-Musik-Gesellschaft **Farkas Józsi und Miska** übertragen.

Für Eleganz, so wie auch für Küche und Keller ist auf das Beste und Sorgfältigste gesorgt.

Entree 1 fl. C. M. — Anfang um 9 Uhr Abends. Ergebenster **Anton Mayer,** Restaurateur im großen Gasthofe zu Füred am Plattensee.

2.) Az Anna-bál kétnyelvű hirdetése az 1850-es és 1860-as évek fordulójáról (PTE EKTK TGYO Kis- és Aprónyomtatványtár, Sz.V.I.22.10.)

[16] Erre nézve lásd KATONA–PURGEL 2025.
[17] KARDOS 1905. 324–325.

A báró némileg cinikus szavait kiegészíti egy 1850. évi hirdetés, amely az Anna-bált hivatott népszerűsíteni (magyarul és németül), kiemelve a szórakozási lehetőség nagyszerűségét. Egyúttal pedig igazolva, hogy a bál megrendezése nem szenvedett törést a forradalom és szabadságharc után: „Anna-napi táncünnepély, mely vasárnap, 1850. évi nyárhó (július) 28-án a balatonfüredi Nagyvendéglő tánctermében fog tartatni: hol a közkedvelt keszthelyi zenekar szerencsés leend a legújabb bécsi keringő és másnemű zeneművekkel kedveskedni. A legnagyobb gonddal és választékkal készült ételek- és frissítőkről gondoskodik tisztelőjük, Oberhäuszer János. Belépti jegy: 1 forint p. p. Kezdete 9 órakor."[18]

1854-ben a fürdő minden rezdülésére gondosan felügyelő fürdőigazgató, Écsy László (1807–1895),[19] a hivatalát bő fél évszázadon át betöltő szorgalmas hivatalnok, akitől kifejezetten távol álltak a hétköznapi örömök, összegezte tömören Anna-báli tapasztalatait, rögzítve azt is, hogy miféle szórakozások tették teljessé az aznapi élményt: „A Balatonon báró Bánffy rendezése mellett nagy gőzhajózási kirándulás történt. Tihanyból 3 kompánia halász rendeltetett, kik halásztak zene mellett. […] Este rakétázás a templom mellett, egyik élvezet a másikat követte, s így az Anna-napi ünnepély bezáratott."[20]

A duhajabb mulatozást kiválóan példázza a kifejezetten arisztokratákat tömörítő Stefánia Yacht Club ünnepsége, amelynek során 1896-ban a névadó trónörökösnét fogadták: „A sok ünnepség és fogadtatás keretébe remekül illeszkedtek bele a főhercegnő tiszteletére rendezett vitorlásversenyek. A versenyeket tűzijáték és pompás halvacsora fejezte be, Esterházy Mihály gróf a vacsorán egyszerre száz üveg francia pezsgőt bontatott, a rengeteg italt természetesen nem tudta meginni a vendégsereg. Három napig részeg volt minden pincér Füreden a halvacsora italmaradékától.

A halvacsora utáni napon nagy teniszverseny volt, majd nagy kirándulás az összes vitorláshajókkal a Nagybalatonra. A cigányokat is elvitték erre a kirándulásra és nagy mulatságot csaptak az urak a vizen. Enni-innivaló bőven volt minden egyes hajón, a motoroshajók pedig kíséretkép mentek a hajókkal, hogy ha a szél el találna állni, ezek vontassák a vitorláshajókat haza. Ez be is következett és ekkor összeállították az »Alma«, »Álmom« és »Arám« hajókat, összekötözve ezek egy nagy báltermet alkottak és hazáig táncoltak a vendégek a motorosok vontatása mellett. Megérkezés után nagy vacsora és termé-

[18] PTE PEK TGyO KK KJ.
[19] Személyére nézve lásd LICHTNECKERT 2017.
[20] MNM SOM TDGy. Közli: NAGY 2020. 169.

szetesen ezután ismét a klubházban reggelig tánc volt; 9 órakor reggel pedig ismét kezdetét vette a befejező vitorlásverseny."[21]

Aligha véletlen illette kíméletlen kritikával a füredi mulatozókat korábban gróf Széchenyi István (1791–1860): „[...] ha van hely, hol mozgalom, kifejlett kellem és minden magasb érdek hija miatt tán a szivarokat, politikai pletykákat és a mindennapi közös vacsora utáni korcsma-lejtőket kivéve – felüté a nagyobb számra nézve minden kísérőivel együtt az unalom, az bizony a természettül vajmi gyönyörüen ellátott, de az emberektül koránt-sem eléggé ápolt, sőt sok tekintetben még jóformán el is roncsolt Füred!"[22] Széchenyi korholása azonban nyilván egyetlen fürdővendéget sem tartott vissza attól, hogy kedvének megfelelően jól érezze magát a fürdőn, sőt, mint láthattuk, épp az arisztokrácia, vagyis Széchenyi közvetlen környezete vitte a prímet a duhaj tobzódásban.

A fürdővendégek előszeretettel hódoltak a játékszenvedélynek is. Akinek kedve támadt hozzá, annak módja volt a céllövést gyakorolni. Azt, hogy a vendégek előszeretettel éltek ezzel a lehetőséggel, igazolja Rimely Mihály (1793–1865) pannonhalmi főapát 1857. november 8-án kelt levele, amelyben bizonyos „füredi lövöldöző urak" a fürdői céllövölde felállítását megköszönő soraira válaszolt: „Szívem örömére szolgált [...] olvashatni magas megelégedésüket a balatonfüredi lövölde felett. [...] Valamint tehát a Szent Szerzet máiglan is mindent, mi Füred emelésére, a tisztelt vendégek kényelmére, mulatságára szolgált – a mennyire ereje engedi – két kezével fölkarolta: úgy e szíves kötelességének jövőre is megfelelni törekedik."[23]

A céllövészetnél sokkal szélesebb körben hódított egy másik szenvedély, a kártyázás: itt fontos megkülönböztetni a legális és az illegális játékokat. A kártya a reformkor éveiben oly mértékben hódított, hogy azt Széchenyi is szóvá tenni kényszerült. A gróf többek között az alábbi érvvel igyekezett bizonyítani a balatoni gőzhajózás életre hívásához nélkülözhetetlen tőke összegének relatíve csekély voltát: „Hiszen csak Füreden, egy nyaratszaka is több pénz vettetik ki és pazaroltatik el ész-, idő-, egészség- és erény-ölő legnemtelenebb szerencsejátékra, mint a mennyi a kérdéses vállalat életbeléptetésére szükséges volna."[24]

Végezetül nem maradhat említés nélkül, hogy Füreden afféle vezéralakja is volt a nemegyszer mértéktelen dorbézolásoknak Bizay Mihály (1791–1884)[25]

[21] GYAPAI 1927. 21.
[22] SZÉCHENYI 1846. 31.
[23] MNL VeVL XII.4.h. 1. d.
[24] SZÉCHENYI 1846. 30–31.
[25] Személyére nézve lásd NÉMETHNÉ RÁCZ 2008. és KATONA 2012.

személyében, aki 1872-ben például a fürdőlistán öntudatosan jelölte meg mint foglalkozását az Eötvös Károly és Krúdy Gyula révén ismertté vált „nemzet bárója" titulust.[26] Kiemelendő, hogy a Békés vármegyei, pontosabban gyulai származású Bizayt, aki természetesen nem volt báró, 1825-ben Bécsben már csalásért körözték.[27] A szélhámos ennek dacára évtizedeken át volt Füred visszatérő vendége, közönséget toborzott a színházba, randevúkat és szerenádokat szervezett, „elmés" bekiabálásokkal színesítette a fürdő életét, kifejezetten a törvényesség határmezsgyéjén mozogva, sőt akár át is lépve azt. Ágai Adolfot (1836–1916) idézve: „A betegekről Écsy fürdő-igazgató, az egészségesekről, s ezek voltak nagy többségben, a nemzet bárója gondoskodott. Ő volt ezenkivül a fő-szállásmester, ő a füredi szerelmes levelek postamestere, ő a csöndes »nemzeti szinjáték« igazgatója s a tombolának állandó főnyertese. [...] Sokban hasonlitott Falstaff Jankóhoz; épp oly henczegő, ha ellenállásra nem talált; épp oly gyáva, ha az ember keményen a szeme közé nézett. Hazug, léha, de ötletes. Az akkori Magyarország udvari bolondja."[28]

Túl a határon: az illegális szórakozás formái

Bizay működése már magában bizonyítja, hogy a szerencsevadász, krakéler elemek markáns füredi jelenléte nyilvánvaló volt a kortársak számára is. Ahogy Petneki Áron fogalmazott: „Tény [...], hogy a hamiskártyázás mellett virágzott a titkos és kevésbé titkos prostitúció, amelynek folyományaként a gyógyulást keresők nemegyszer betegebben távoztak, mint ahogy érkeztek."[29] Fiáth Ferenc (1815–1885) naplója révén a kétes egzisztenciák fürdői életviteléről konkrét – szinte Rejtő Jenő-i, Gorcsev Iványt megidéző – példa is tanúskodik: „… az iróasztalom mellett ültem, midőn betoppant Oszlányi, kit mint dandyt győri jurista koromból ismertem. [...] Elbeszélte, hogy Bécsből ment Pestre, s Bicskén [...] meghált; de magánszobát már nem kapván, kénytelen volt egy más utassal egy szobában hálni, s hogy midőn felébredt, az utas már rég odább állott, de elvitte tárczáját is. – Azért jött hát hozzám, hogy [...] adjak neki 100 forintot kölcsön, hogy tovább utazhassék. [...] Pár nap mulva Füredre mentem, kit látok a macaó-asztalnál? – Oszlányi urat. Nem szóltam hozzá; később megtudtam, hogy hetek óta itt van s játszik."[30]

[26] OSZK P. 28.124/1872. 2. s.
[27] MNL BéVL IV.1.b. 1825.1911., 1825.1926.
[28] PORZÓ 1908. 343–347.
[29] PETNEKI 1991. 245.
[30] FIÁTH 1878. 195–196.

Arra is volt példa 1841-ben, hogy két kártyapartner, nevezetesen Román János és Prodanovits Dániel adóssággal végződött partija fizikai erőszakba torkollott. Mindkét érintett fél ügyvédként azonosította magát Füreden, de a pénzét kettejük partija nyomán elvesztő Román számára rövidesen kiderült, hogy kártyapartnere valójában „professionatius spieler".[31] Mivel ennek ismeretében adósságát nem volt hajlandó törleszteni, vitájuk tusakodássá fajult, amelynek során Prodanovits ágyékon rúgta Románt. Az ennek nyomán kibontakozó eljárás azt igazolta, hogy előbbi valóban hamiskártyás, de Románról is kiderült, hogy a kártyaszenvedély régi rabja, emellett pedig nem ügyvéd, hanem vámhaszonbérlő, aki kevéssel előbb vált el feleségétől, Tóth Pápai Apolloniától, és a válás során megrovásban részesült „némely általa ejtett rágalmazó és mocskolódó kifejezések" okán, ami indulatos, kötekedő, erőszakos természetet sejtetett.[32]

Zala vármegye 1843. február 13-i közgyűlésén[33] tárgyalta az ügyet, és ezáltal a jogi procedúra fényt vetett a füredi fürdővendégek egy kevésbé szem előtt levő, forrásokban dokumentáltan nehezen fellelhető rétegére. Azokra, akik nem tartoztak a fürdőn előszeretettel időző főnemességhez, valamint a megyei közéletet meghatározó középnemességhez, sem pedig a tisztes polgári társasághoz, ezzel szemben a társadalom peremén élő, a törvényesség határát át-átlépő réteg alakjai, deklasszált vagy eleve lentről induló, egy bizonyos szinten megrekedt elemek voltak. A történet hátterében olyan „egzisztenciák" bukkantak elő, mint „Strausz, azelőtt kávés, mostanában pedig lókereskedő", „Hatschek ácsmester" vagy „Goldburgnak a fia, ki most már Aranyvárinak nevezteti magát".

Az illegalitásba kényszerült hedonizmus a kártya mellett elsősorban a házasságon kívül eső nő-férfi kapcsolatok mentén jelent meg. A fürdő vezetése felől nézve minden Füreden jelenlevő prostituált *persona non grata* volt, ám a vendégek tekintélyes hányada korántsem osztotta ezt az álláspontot. A nyaranta burjánzó lánykereskedelem sokaknak szemet szúrt, így Bártfay Lászlónak (1797–1858) is: „A kanyargó árnyas utakon több sétálóval találkozánk: két tisztességesen öltözött korosabb asszonnyal is, kik között egy gyönyörű arcú leányka lépdelt, virító színekkel s ragyogó szép szemmel, rózsa szín mantillában. Elhaladván mellettök, dicséretekre fakadtam, mert valóban a lány hódító arcú volt. Lendvay megsúgá: hogy a két asszony kereskedik, s a leány pedig portéka, s azt árul, amit megvásárolni nem lehet. Hallám később, hogy a pos-

[31] Erre nézve lásd KATONA 2008.
[32] PVL IV.3.a. 1838:2058.
[33] MNL ZVL IV.1.a. 1843:463.

taház teli van kéjlányokkal: Pestről mindenféle színű, korú és szőrű egy sereg jöve oda. – Ezeknek a sétahelyen csak akkor szabad megjelenniök, amidőn a becsületes dámák onnan eltakarodnak, azaz ollyanok, kik nyilván nem ismeretesek arról, hogy a postaházba tartoznának."[34]

3.) A Milleker-féle kávéház (Lipták Gábor Városi Könyvtár)

Jellemző volt az eseti prostitúció is: akadtak olyanok, akik alkalmilag próbálták jövedelmüket gyarapítani. Tapasztalható volt ez a viselkedés a cselédlányok egy részénél, ámbár Sörös Pongrác szerint „[e]rősebb vád csak 1857-ben jutott a főapát fülébe, kit felsőbb helyről figyelmeztettek a pénzvágyó cselédekre s hogy a »jobb erkölcsűeket« megbotránkoztatja a nőcselédség erkölcstelen magaviselete".[35]

A fent említettek mellett a fürdő közvélekedés szerint melegágya volt az alkalmi vagy tartós szeretői kapcsolatoknak is, amit azonban nehéz tételesen feltárni. Ám az elbeszélő források sorai között sokat sejtető mondatok bújnak meg, amelyek megerősíteni látszanak Kósa László magvas megállapítását: „Tagadhatatlan, hogy a szokás, mely szerint gyakran férj nélkül, legfeljebb kisgyermekek társaságában utaztak fürdőre fiatalasszonyok, nem a házastársi hűség erősödésének irányában hatott."[36]

[34] VÖRÖS 1865. 118.
[35] SÖRÖS 1911. 490.
[36] KÓSA 1999. 167.

A költő Garay János (1812–1853) metszően finom iróniával örökítette meg a fürdői élet ezen szegmensét: „… a Horváth-ház mellől egy csinos sétahelyre érkezém, melynek közepette oszlopokon nyugvó fedélzet alatt a hires savanyúvíz forr ki. Mily élénk ez a fürdői élet! Mily változatosság! mennyi ember sürr-forr itt együvé! Itt egy csinoska unokahúg, ki honn nagynénje leczkézéseit megúnván, az egészségi kút ürügye alatt itt jövend össze hadnagyával; ott egy mindennapi henye úrfi, ki megúnta pamlagán az örökös ásítást, amott egy tudós, ki asztala mellett görbévé ülte magát s most egyenesedni kíván; emitt egy fiatal özvegyke, ki a világgal tudatni akarja, hogy férje már meghalt, s ki tudná elő számlálni mindnyáját!”[37]

Frankenburg Adolf (1811–1884) leírása meglehetősen hasonló Garayéhoz: „[...] mulattam a tarka társaságon, mely szüntelen mozgás közt pihente ki az élet fáradalmait; [...] a tetszelgést korán tökélyre vitt kisasszonyokkal a legérdekesebb szemjáték keresztttüzét gyakorló reményteljes fiatalembereken; a szerelmes öregurakon, az örökifjú mamákon két, három leánykájok társaságában, akik állításuk szerint alig haladták meg a tizennégy évet, s csak »idő előtt« fejlődtek oly melldomborúakká, hogy a legleleményesebb nőruhaszabó se lett volna képes e különben irigylendő tényállást elrejteni”.[38]

Gróf Zichy Géza tobzódásai Füreden

A korábban már citált gróf Zichy Géza, ahogy már esett róla szó, 1865 nyarán érkezett meg a füredi fürdőre. Poétikusan ifjú korban volt: mindössze tizenhat éves, ám tragikus esemény következtében küldték őt Füredre a szülei, a fiatal gróf ugyanis egy vadászbalesetben elveszítette jobb karját. A remek tollú arisztokrata saját elmondása szerint rögtön érkezése után Bizay Mihály kezére került: „Balaton-Füreden egy vén piperkőc csodabogár fogadott, fürtös parókával, festett bajusszal; kezében ezüstfogantyus botot hordott, melyre nagy B, két pont és Zay volt bevésve. [...] Ez karonfogott engem, a nagy étterembe vezetett, [...] Legalább huszféle ételt és pezsgőt hoztak s én a vén kalandorral a legvidámabb hangulatban fogyasztottam mindent. [...] Ekkor Bizai dicsérni kezdett s felszólította a jelenlevőket, hogy hangosan éltessenek. »Éljen!« hangzott minden asztalnál s a fürdővendégek egészségemre ittak. Én kimondhatatlanul szégyeltem magamat s ügyetlenül hajlongtam jobbra-balra, aztán ki akartam egyenlitni számlámat, de a vén szélhámos közbe vágott: »Ezt semmiesetre sem engedhetem meg!« s pénztárcámat kezébe véve pén-

[37] GARAY 1887. 296.
[38] FRANKENBURG 1985. 134–135.

zemmel mindent kifizetett, királyi borravalókat osztogatva végül még 10 forintot vett magához".[39]

E kezdetet követően nem hat meglepetésként, hogy az alapvetően kifejezetten életvidám ifjú Zichy az alábbi szavakkal foglalta össze Balatonfüreden kialakult mindennapjait: „[...] bohó, zajos élet kezdődött, bálok, csólnakázások, szerenádok, szinház stb. voltak napirenden. [...] Szórakozásaim és mulatozásaim aggodalmas mérveket kezdtek ölteni, a kúra igen jól sikerült".[40]

Az ifjú arisztokrata női nem iránti érdeklődése is jelentősen megélénkült. Emlékezései arról nem vallanak, hogy igénybe vette volna – Bizay segítségével vagy anélkül – prostituáltak szolgáltatásait. Azt azonban nem mulasztotta el megemlíteni, hogy női fürdőruhát öltve – a hölgyek fürdőruhája korántsem volt annyival anyagtakarékosabb az urakénál, mint napjainkban – a nők számára elkülönített részre úszott a Balatonban. Merész koslatása azonban rövidesen balul végződött: „A Balaton egy kötéllel volt elkülönítve a nők és férfiak számára, én női fürdőruhába öltözve, a női fürdőközönség közé vegyültem, de nemsokára felismertek s a fürdőbiztos húsz forint pénzbírságot rótt reám."[41]

E leleplezéssel végződött kísérlet ellenére érdeklődése nem szenvedett maradandó fogyatkozást. Emlékezései szerint, amellyekkel kapcsolatban fontos jelezni, hogy a köznek szánta és meg is jelentette azokat, tehát fokozott kritikával kezelendők, egy bizonyos határon nem lépett túl, amiben szerepet játszhatott, ha valóban így volt, a tapasztalatlansága. Egy igen sajátos esetről azonban megemlékezett, a felelősséget lényegében Bizayra hárítva. Amennyiben hitelt adhatunk beszámolójának, amely tanúsága a színésznők akkori ambivalens társadalmi megítélésének is, az emlékezéseiben említett hölgy nem bizonyult gátlástalannak: „A szintársulatnál működött akkoriban Sz. kisasszony, mint drámai szende, az öreg Bizai egyre lovalt, hogy udvaroljak a kisasszonynak – bár erre teljes ártatlanságomban semmi hajlandóságot sem éreztem, – a vén korhely elhitette velem, hogy ez hozzátartozik a gavallérsághoz. Egy párszor meglátogattam Sz. kisasszonyt, ki kedvesen fecsegett velem s nagyon megkedvelt. Egy bizalmas órájában két keze közé fogta arcomat s így szólt hozzám: »Valamit mondok, kicsikém; kerülje az asszonyok társaságát, kár lenne a maga tiszta lelkéért! Ne fecsérelje el életét könnyelmüen és óvakodjék a színésznőktől!«"[42]

---

[39] ZICHY 1912–1913. 117–118.
[40] Uo. 120.
[41] Uo. 120.
[42] Uo. 118–119.

Összességében a füredi vidám napok mégsem pozitívan zárultak Zichy Géza számára. Nyaralásának kurtára szabott végéről így emlékezett meg: „Szomorúan búcsúztam [...] mint egy elcsapott, tárcanélküli miniszter. Fogadtatásom a szülői házban rövid volt, de nagyon kellemetlen."[43] Ennek oka pedig az volt, hogy szülei rendelték haza, miután hírét vették fiuk fürdői életvitelének: „[...] a szülők eközben hírt vettek szerencsétlen gyermekükről, mire anyám tizenhatodik születésnapomra a következő levelet írta: »[...] Megdöbbenve értesültem a te mulatozásaidról [...], melyek – úgy látom, túlságos mérveket öltöttek. [...] még sem hallgathatom el, hogy az utolsó időben rakoncátlanul viselkedtél.«"[44]

Miközben pedig Zichy ambivalens érzésekkel olvasta édesanyja aggódó, egyben szelíden feddő levelét, egy távirat radikálisan megerősítette hazatérési szándékában: „Fürdőbe küldenek, hogy gyógyuljak, vigasztalódjam és szórakozzam s a javulás sikeres beálltával rám parancsolnak, hogy újra komoly legyek. Gondolkozóba estem: az én jó anyám bánkódik, tárcám üresebb életemnél! Komolyan elhatároztam, hogy jó útra térek, de legjobb szándékaim erkölcsi értékétől megfosztott egy rövid érthető sürgöny, mely így hangzott. »Hazajönni! Papa.«"[45]

Összegzés

A fentiek azt látszanak igazolni, hogy a füredi fürdőn a szórakozási lehetőségek meglehetősen változatosak voltak, akár a törvény keretein belül maradtak, akár átlépték azokat. A mulatság lehetőségeit érdemben nem befolyásolták az 1800-as évek nagy politikai, közéleti fordulatai: a reformkorban, 1848–1849-ben,[46] az önkényuralom évei alatt, majd a kiegyezést követően is, lényegében az első világháborúig meglehetősen hasonló keretek közt folyt a fürdőélet. Az idealizálóan naiv elképzelés, amellyel máig sok helyen lehet találkozni, miszerint a fürdőkön kizárólag tisztességesen viselkedő, makulátlan polgárok, a haza sorsáért aggódó felelős nemesek és hibátlan erkölcsű úrhölgyek időztek, nyilván nem állja meg a helyét. Ugyanakkor a füredi fürdő mindennapjait kutatva egy sokkal izgalmasabb, életszerűbb, számos művelődés- és társadalomtörténeti vetületet is felvillantó világ ismeretével gyarapodhat a korabeli források búvárlója.

[43] Uo. 122.
[44] Uo. 120–121.
[45] Uo. 121.
[46] Erre nézve lásd KATONA 2003.

Felhasznált források és irodalom

BM = Balatoni Múzeum, Keszthely
VK = Vaszary Kolos hagyatéka
MNL BéVL = Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára, Békéscsaba
IV.1.b. = Megyei törvényhatóságok. Békés vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok
MNL PVL = Magyar Nemzeti Levéltár Pest Vármegyei Levéltára, Budapest
IV.3.a. = Megyei törvényhatóságok. Pest-Pilis-Solt vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek
MNL TVL = Magyar Nemzeti Levéltár Tolna Vármegyei Levéltára, Szekszárd
XIII.9. = Csapó család iratai
MNL VeVL = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára, Veszprém
XII.4.h. = Üdülőhelyi (Balatonfüred–Savanyúvíz) iratok
MNL ZVL = Magyar Nemzeti Levéltár Zala Vármegyei Levéltára
IV.1.a. = Megyei törvényhatóságok. Zala vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Közgyűlési és részgyűlési jegyzőkönyvek
MNM SOM = Magyar Nemzeti Múzeum Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Budapest
TDGy = Történeti Dokumentációs Gyűjtemény
OSZK = Országos Széchényi Könyvtár, Budapest
PTE EKTK TGyO = Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, Történeti Gyűjtemények Osztálya, Pécs
KK KJ = Klimó Könyvtár, Kelemen József kanonok gyűjteménye
RNL KMI = Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Kolozsvár
WO. IV. = Wass Ottilia személyi levéltára. Levelezése

BALÁZS KOVÁCS Sándor (2016): „Pöstyénben sok nevezetes esmeretségeket tettem...". A tolnai köznemesség fürdőélete a reformkorban. *A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve, 2016.* 403–465.
FIÁTH Ferenc (1878): *Életem és élményeim*. Budapest.
FRANKENBURG Adolf (1985): *Az ágyak és szekrények alatt is turkáltak*. In: TÓTH Gyula (szerk.): *A föld megőszült. I.* Budapest. 109–140.
GARAY János (1887): Füred. In: FERENCZY József (szerk.): *Garay János összes munkái*. Budapest. 295–302.
GYÁNI Gábor (1999) *Az utca és a szalon. Társadalmi térhasználat Budapesten, 1870–1940*. Budapest.

GYAPAI Nándor (1927): *A magyar vitorlás-sport története*. Budapest.
HUDI József 2008: *A balatonfüredi színházak és színészet története (1831–1861)*. Balatonfüred.
JALSOVICS Aladár (1878): *A balatonfüredi gyógyhely és kirándulási helyei képekkel illusztrálva*. Pest.
KARDOS Samu (1905): *Báró Wesselényi Miklós élete és munkái*. *I.* Budapest.
KATONA Csaba (2003): Akiket a fürdőn ért a forradalom. A balatonfüredi fürdő 1848–49-ben. *Századok* 137 (2003) 1231–1251.
KATONA Csaba (2008): A szerencsejátékos haszonbérlő és a „professionatus spielerek". (Egy pillantás a reformkori társadalom peremvidékére). *Acta Papensia* 8 (2008) 27–50.
KATONA Csaba (2012): „Híresség̀ét az tette, hogy mindenki ismerte, minden valódi ok nélkül." Adatok Bizay Mihály életéhez. *Bárka* 20 (2012/2) 88–92.
KATONA Csaba (2021): A füredi Savanyúvíz. Rendi és polgári normák ütközése a 19. századi Balatonfüreden. *Korall* 22 (2021/2) 24–54.
KATONA Csaba – PURGEL Réka (2025): *„… mert hát Anna-bál lesz…" A balatonfüredi Anna-bál története.* Balatonfüred–Budapest–Herend–Tihany.
KISS Zsuzsanna (2020): *Az egyedüli tér. Társas élet és közélet Zala megyében a neoabszolutizmus korában.* Budapest. (Compass. Társadalomtörténeti Tanulmányok 1.)
KÓSA László (1999): *Fürdőélet a Monarchiában*. Budapest.
LICHNECKERT András (2010): *A balatonfüredi fürdőbizottság üléseinek jegyzőkönyvei, 1855–1917*. Balatonfüred.
LICHTNECKERT András (2017): *A füredi polgár. Écsy László fürdőigazgató, 1807–1895*. Balatonfüred. (Lichtneckert András Könyvtár.)
NAGY Anita (2020): „Szépen várjuk a fényes fürdővendég koszorút". Écsy László füredi fürdőigazgató 1854-es naplója. *Múzeumcafé* 14 (2020/4) 155–176.
NÉMETHNÉ RÁCZ Lídia (2008): Bizay Mihály, a „kedély mágnása", „a füredi élet ébrékeny villanya". *Füredi História* 8 (2008/3) 2–4.
ORZOVENSZKY Károly (1857): *Orvosi jelentés 1856-ik Balaton-Füredi fürdő-évszakról*. Pest.
PETNEKI Áron (1991): Múzsák szabadságon. Az idő múlatásának kultúrtörténete a magyarországi fürdőhelyeken (1815–1848). *Helikon* 37 (1991) 240–249.
PORZÓ (1908): *Utazás Pestről – Budapestre, 1843–1907*. Budapest.
RADNAI Dániel Szabolcs (2018): Turizmus és nemzetépítés összefüggései Eötvös Károly balatoni utazásaiban. *Irodalomismeret* (2018/3) 53–74.
SENNETT, Richard (1998): *A közéleti ember bukása*. Budapest. (Helikon Universitas.)

SÖRÖS Pongrác (1911): *A Tihanyi Apátság története. Második korszak. Tihany mint fiókapátság. 1701-től napjainkig*. Budapest. (A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend története 11.)

SZÉCHENYI István (1846): *Balatoni gőzhajózás*. Pest.

VÖRÖS Károly (1965): Füred és vendégei 1838 egy nyári hetében. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 3.* 113–123.

ZICHY Géza (1912–1913): *Emlékeim*. *I.* Budapest.

Veszprém éjszakai életének szabályozása a 20. század első évtizedeiben

NAGY BALÁZS VINCE

Regulation of nightlife in Veszprém in the first decades of the 20th century

In the first half of the 20th century, social life in Veszprém was dynamic and multifaceted. Public celebrations, cultural events, concerts, balls, and festivities played a prominent role in the city's life. In addition to high-quality recreation, educational activities, cultural and musical events, lighthearted entertainment and social life were also prominent. Every social class had its own community events and regular gathering places. These occasions not only provided the citizens with leisure and rejuvenation but also served to build community and foster relationships. The Veszprém City Council sought to maintain a balance through regulations that took into account not only the community's need for recreation and entertainment but also public order and others' right to peace and quiet. The city administration regulated the issue of opening hours for entertainment venues on several occasions, striving to balance the interests of venue owners with the requests of the city's residents. To protect children and youths, regulations regarding entertainment and alcohol consumption were introduced at both the county and city levels as early as the first years of the 20th century. Veszprém offered many opportunities for people of all ages and social groups to enjoy high-quality, carefree entertainment.

Keywords: alcohol consumption, closing time, nightclubs, regulations

A kikapcsolódás, a feltöltődés, a nyilvános mulatságok a társadalmi élet meghatározó és fontos részei. Egy közösség életminőségét, jólétét, kapcsolati rendszerét, kultúráját és igényeit is visszatükrözi az, hogy hogyan tölti a szabadidejét, hogyan szórakozik és mulat.

A 20. század első felében Veszprém közösségi élete dinamikus és sokrétű volt. Számos nyilvános esemény színesítette a város életét: bálok, táncmulatságok, hangversenyek, mutatványosok, cirkuszi fellépők, irodalmi estek, bűvészbemutatók, hangszeres, daltársulati és színtársulati előadások, mozifilmvetítések. A közösségi eseményeket a helyben működő különböző egyletek, csoportok, egyesületek szervezték meg, ami azt mutatja, hogy ebben az időszakban pezsgő egyesületi élet jellemezte a várost, és nagy igény volt a kö-

zösségi élmény megélésére. Minden társadalmi rétegnek saját ünnepi eseményei, kikapcsolódási formái voltak, amelyek megerősítették identitásukat. A minőségi időtöltésnek és a könnyed feltöltődésnek, a szórakozásnak és művelődésnek is megvolt a maga ideje és helye a város életében. Ezek az alkalmak nem csak kikapcsolódást nyújtottak, hanem a közösség- és kapcsolatépítés lehetőségeiként is szolgáltak.[1]

1.) Vitéz-bál a színházban, 1936 (MNL VeVL, VK-00727)

A veszprémi szilveszteri mulatságokról a *Veszprémi Ellenőr* az 1907. évi 1. számában így számol be:

> „Városunk nagyszámban meglevő társas körei egyesületei és kaszinói 1906-iki Szilveszter estét is régi szokáshoz hiven megünnepelték.
> Igy a Katholikus-kör, melynek helyiségei zsufolásig megteltek vigadó közönséggel. Az est minden tekintetben jól sikerült, volt tánc is reggel 4 óráig. A házigazda és háziasszony tisztét Cholnoky Ferenc dr. a kör világi elnöke s felesége látták el, kiknek nagy érdeme az elért siker.
> A Kereskedelmi Kaszinó Szilveszter estélye 9 órakor vacsorával kezdődött, mely alkalommal dr. Spitzer József mondotta a felköszöntőt a kaszinó tagjaira. A vacsorát tánc követte.

[1] Lásd NAGY 2023.

A veszprémi Iparos-kör Szilveszter estélye is a szokott kedélyes hangulatban folyt le. Társas vacsora volt, melyen Bauer Károly a kör elnöke köszöntötte fel a kör tagjait, dr. Rosenberg Jenő városi tiszti főorvos pedig Bauer Károlyt éltette a jelenvoltak nagy éljenzése közepette.

A Petőfi kör Szilveszter estélye azonban a legváltozatosabb volt, mert egyszersmind Rákóczi ünnepélyként rendeztetett s ugyanekkor volt buzgó elnökének, Kéz Ferencnek 10 éves elnöki jubileuma alkalmából készittetett csoport kép leleplezése. Kéz Ferenc elnök ünnepi megnyitója után a jelenvolt Polgármester Szeglethy György tartott remek s költői szárnyalásu beszédet s ugyancsak ő leplezte le a csoport képet. Volt több szavalat. Száz Ferenc tanár pedig gyönyörü hazafias beszéddel méltatta Rákóczi és bujdosó társainak müködését. Volt társas vacsora és ezután tánc. Kedves és élvezetes estély volt ez, csak azt sajnálta mindenki, hogy az immáron legtöbb taggal biró kör helyiségei nagyon is szükek és elégtelenek a nagyszámu közönség befogadására."[2]

2.) Túl a Nagykrivánon előadás társulatának csoportképe, Korona Szálló, 1937 (MNL VeVL, VK-03327)

[2] *Veszprémi Ellenőr 2* (1907/1) 3–4. Szilveszteri mulatságok.

Egy közösség csak úgy tud jól és megfelelően működni, ha az együttélés alapvető elemei kellő mértékben szabályozva vannak. Ez vonatkozik az élet minden területére, így a szórakozásra és a kikapcsolódásra is. A veszprémiek az érdekeiket védő, a város közösségi szabályait meghatározó döntéseket a választott képviselőkre bízták. Veszprém város képviselőtestülete szabályrendeletek által próbálta fenntartani azt az egyensúlyt, amely szem előtt tartotta a közösség kikapcsolódásra, szórakozásra való igényét és egyben a város rendjének megőrzését, mások nyugalomhoz való jogát is.[3]

A 20. század első éveiben vármegyei és városi szinten is szabályokat hoztak a szórakozással és alkoholfogyasztással kapcsolatban a gyermekek és fiatalkorúak védelmében. Veszprém vármegye törvényhatósági bizottságának 1913. március 10-én tartott rendes közgyűlésén, illetve Veszprém rendezett tanácsú város képviselőtestületének 1914. április 27-én tartott rendes közgyűlésén szabályrendeletben tiltották meg, illetve korlátozták a 15 és 18 éven aluli gyermekek nyilvános mulatóhelyeken való tartózkodását.[4]

Veszprém vármegye területén a közrendet, a közerkölcsöt és a közegészséget érintő szempontokat szem előtt tartva tilos volt a 15. életévet még be nem töltött gyermekeknek kocsmákban, sörmérésben és pálinkamérésben megjelenni, ott tartózkodni vagy nyilvános táncmulatságban részt venni.[5]

A tilalom megszegése kihágást jelentett, ami azzal járt, hogy felerészben az illető község (rendezett tanácsú város), felerészben az államkincstár javára 100 koronáig terjedő pénzbüntetést kellett fizetnie azon kocsmárosnak, sör- vagy pálinkamérőnek, továbbá táncmulatságot szervezőnek, aki 15 éven aluli gyermeket kocsmában, sör- vagy pálinkamérő helyiségben, nyilvános táncmulatságban időzni engedett, illetve azon szülőnek vagy gyámnak, aki 15. életévét még be nem töltött gyermeket kocsmába, sör- vagy pálinkamérési helyiségbe, nyilvános táncmulatságba magával vitt, vagy ott tartózkodni engedett.[6]

A vármegye körrendeletben is felhívta a járások és községek vezetőinek figyelmét, hogy szigorúan tartassák be a kiskorúak nyilvános mulatóhelyekről való kitiltásáról szóló szabályrendeletet:

---

[3] Lásd: MNL VeVL V.191. Nr. 60. Szabályrendelet Veszprém rendezett tanácsú városban rendezendő nyilvános mulatságoknak, hangversenyeknek engedélyezése és az engedélyek után fizetendő díjak tárgyában (1916).

[4] MNL VeVL V.191. Nr. 59.: Szabályrendelet a 15 éven aluli gyermekeknek nyilvános mulatóhelyekről való távol tartása tárgyában (1913); Szabályrendelet a 18 éven aluli gyermekeknek nyilvános mulató helyekről való távol tartása tárgyában (1914).

[5] Ez a tilalom már korábban is érvényben volt. *Veszprémvármegyei Hivatalos Lap, Hivatalos Közlöny 2* (1900/22) 3.

[6] MNL VeVL V.191. Nr. 59. Szabályrendelet a 15 éven aluli gyermekeknek nyilvános mulatóhelyekről való távol tartása tárgyában (1913).

3.) A veszprémi Hungária Söröző, 1950-es évek (MNL VeVL, VK-00667)

„Körrendelet a 15 éven aluli gyermekeknek a nyilvános mulatóhelyektől való távoltartása tárgyában. A járások főszolgabiráihoz, valamint az összes községek előljáróságaihoz. A zirci járás főszolgabirájának idevonatkozó jelentéséből arról értesültem, mikép ismételten panasz tárgyává tétetett, hogy nyilvános táncmulatságokon a fennálló tilalom ellenére, 15 éven aluli gyermekek vesznek részt, a szülők jelenlétében, sokszor azonban enélkül. A tanköteles ifjuság erkölcsi nevelésének hatályosabbá tétele és az iskolai fegyelem támogatása szempontjából a 15 éven aluli gyermekek korcsmai mulatozását annál is inkább megengedhetetlennek találom, mert ezt vármegyei szabályrendelet tiltja. Utalással a fenthivatkozott tárgyban a Veszprémvármegyei Hivatalos Lap 1913. évfolyama 471. oldalán 10. jkvi 1868—1913. szám alatt közölt vármegyei szabályrendelet rendelkezéseire, felhivom Cimet, hogy a 15 éven alóli gyermekek netán előforduló korcsmai (vagy máshol, nyilvános táncmulatságon való) mulatozása esetén, a tilalom ellen vétő felelős egyéneket az illetékes r. b. bíróságnál feltétlen és mielőbb jelentse fel. Veszprém, 1936. január hó 16. Dr. Berky Miklós s. k., alispán.”[7]

A közrend, a közerkölcs és a közegészség érdekében Veszprém város területén tilos volt, hogy a 18. életévüket még be nem töltött gyermekek kocsmában, sörmérésben vagy pálinkamérésben tartózkodjanak, és szeszes itallal kiszolgálják őket.

[7] *Veszprémvármegyei Hivatalos Lap 38* (1936/3) 40.

A tilalom megszegése 40 koronáig terjedő pénzbírsággal volt sújtható. Amennyiben ezt nem lehetett behajtani, úgy kétnapi elzárással volt büntethető az a kocsmáros, sör- vagy pálinkamérő, aki 18. évét még be nem töltött gyermeket kocsmában, sör- vagy pálinkamérési üzletben tartózkodni engedett, vagy szeszes itallal ellátott, illetve azon szülő vagy gyám, aki 18. életévét még be nem töltött gyermeket kocsmában, sör- vagy pálinkamérési üzletben tartózkodni engedett, vagy pedig ezen helyekre magával vitt, vagy szeszes itallal ellátott. Nem volt büntetendő viszont az, ha a városban állandó lakhellyel nem rendelkező szülő vagy gyám 18. életévét még be nem töltött gyermekkel étkezés céljából tartózkodott a kocsmában vagy sörmérési helyiségben, úgyszintén az sem, ha valamely helybeli lakos különleges viszonyainál fogva ezen helyiségekben való étkezésre volt utalva.[8] A szabályrendelet kiemeli, hogy a rendőrségnek szigorú kötelessége volt ezeknek a szabályoknak a betartása és betartatása.

Már több mint 150 évvel ezelőtt is fontos kérdés volt, hogy a szórakozóhelyek, találkozóhelyek mikor nyissanak ki, illetve zárjanak be.[9] A nyitvatartási idő alapvetően gazdasági kérdés volt, azaz kifizetődőnek kellett lenni a nyitva tartásnak, amit a szórakozóhelyek tulajdonosai legfőképpen a vendégek igényeihez igazítottak. Ez olyan fontos kérdés volt, hogy a vármegye mellett a város helyileg is szabályozta a záróra kérdését, ami konfliktusokhoz vezetett.

A zárórákról alkotott városi szabályrendelet[10] meghatározta, hogy a pálinkamérések április 1-jétől szeptember 30-ig reggel 4 órától este 10 óráig, október 1-jétől március 31-ig reggel 5 órától este 8 óráig; a kocsmák április 1-jétől szeptember 30-ig reggel 5 órától este 10 óráig, október 1-jétől március 31-ig reggel 5 órától este 9 óráig; a sörházak egész éven át reggel 5 órától este 11 óráig; a szállodák, vendéglők és kávéházak egész éven át reggel 5 órától éjjel 12 óráig tarthattak nyitva.

A városi tanács a sörházak, szállodák és vendéglők tulajdonosainak kérelmére, a rendőrkapitány véleményének meghallgatása után a zárórát a sörházak esetében egy órával, a szállodák, vendéglők és kávéházak esetében pedig belátása szerinti idővel meghosszabbíthatta. Ezeket az engedélyeket a városi tanács indokolás nélkül bármikor visszavonhatta.

---

[8] MNL VeVL V.191. Nr. 59. Szabályrendelet a 18 éven aluli gyerekeknek nyilvános mulatóhelyekről való távol tartása tárgyában (1914).

[9] Vármegyei szabályrendeletekben határoztak a záróra kérdéséről. *Veszprémi Független Hirlap* 2 (1882/43) Az éjjeli zárórák., *Veszprémi Független Hirlap* 2 (1882/48) Szabályrendelet: a zárórákról.

[10] MNL VeVL V.173.b. VII-320/1900. Szálloda, vendéglő, kávéház zárórákról szóló szabályrendelet.

4.) Korona Szálló, 1910 (MNL VeVL, VK-00998)

A polgármesternek a szabályrendelet alapján jogában állt kivételes körülmények között (nyilvános táncmulatságok, esküvők) a szállodák, vendéglők, kávéházak vagy kocsmák tulajdonosai részére a zárórát felfüggeszteni. Ebben az esetben külön rendőri felügyeletről kellett gondoskodni. A pálinkamérésben a zene legfeljebb éjjel 12 óráig szólhatott, még abban az esetben is, ha a városi tanács meghosszabbította a zárórát. A város belterületén található udvarokban vagy kerthelyiségekben pedig este 11 óra után tiltva volt. Azokat a pálinkamérőket, kocsmárosokat, vendéglősöket, szálloda-, sörház- vagy kávéház-tulajdonosokat, akik a szabályrendeletben foglaltakat nem tartották be, 100 koronáig, visszaesés esetén, ha utolsó büntetésük kiállításától számítva két év még nem telt el, 400 koronáig terjedő pénzbírsággal sújthatták, behajthatatlanság esetén pedig elzárással büntethették. Azok a vendégek és zenészek, akik a záróra után a pálinkamérő, a kocsmáros, a vendéglős, a sörház-, kávéház- és szállodatulajdonos, valamint ezek megbízottja vagy a hatósági közegek felhívására nem távoztak a helyiségből, 50 koronáig terjedő pénzbírsággal voltak büntethetők, behajthatatlanság esetén elzárhatták őket. Azokra a zenészekre, akik a záróra után a zenélést folytatták, 40 koronáig terjedő pénzbírság várhatott, behajthatatlanság esetén elzárhatták őket. A szabályrendelet határozatai nem terjedtek ki a szállóvendégekre és hozzátartozóikra a szálloda-, vendéglő- vagy kocsmahelyiségen belül. A város a kiszabott pénzbírságokat a városi szegényház fenntartására fordította.

5.) Otthon kávéház (Kapuváry-ház), 1909 (MNL VeVL, VK-00991)

1905-ben Ludasi Mór, az Elite kávéház tulajdonosa és Klein Jakab, az Otthon kávéház tulajdonosa azzal a két kéréssel fordultak a városi tanácshoz, hogy a záróráról szóló szabályrendelet által éjjel három óráig engedélyezett nyitva tartásuk mellett megkaphassák a zenélés lehetőségét is, valamint reggel 5 óra előtt már kinyithassanak.[11] Kérésüket azzal indokolták, hogy a kávéházaik óriási kiadásait, amelyek a házbérből, a személyzet béréből, az adókból, a vízdíjból, a világításból, újságok előfizetéséből, berendezések felújításából adódnak, a nappali vendégek nem fedezik, így – ahogy ők nevezték – a *kulturális missziót* is teljesítő üzleteik jelentős bevételei az éjjeli vendégektől származnak. E vendégek közül sokan az éjszakai vonattal érkezőket várják, többen pedig különleges alkalomból keresik fel kávéházaikat a kései órákban. Természetéből adódóan a magyar ember, ha nem tudnak zenét szolgáltatni neki, inkább távozik, ebben az esetben viszont anyagilag nem éri meg éjjel háromig nyitva tartani.

[11] MNL VeVL V.173.b. VII-549/1906. Veszprém rendezett tanácsú város szabályrendeletének módosítása. Ludasi Mór és Klein Jakab kávéház tulajdonosok és Doma Ferenc népzenész kérelme a kávéházi zenei óra meghosszabbítására. A 20. század első évtizedeiben Kiss Jancsi, Doma Ferkó és Árvai József híres veszprémi prímások szórakoztatták az Elite és az Otthon kávéház közönségét.

Ludasi Mór a városi tanácsnak írt levélben megemlíti, hogy három és fél éve él Veszprémben, és ez idő alatt nagy összeget fordított az üzletére, Klein Jakab pedig kiemeli, hogy az alkalmazottai bérét csak abban az esetben tudja kifizetni, ha üzletét jövedelmezőbbé teszi. Indokolásukban még az is szerepel, hogy a kávéházaik olyan épületekben működnek, ahol magánemberek nem laknak, így senkinek sem okoznának kellemetlenséget.

6.) Az egykori Elite kávéház (Honvéd Helyőrségi Tiszti Klub), 1950-es évek (MNL VeVL, VK-00666)

A kávéházak tulajdonosai egy javaslattal is előálltak. Felajánlották, hogy fizetnek, ha a város engedélyezi üzleteikben az éjfél utáni zenélést. Úgy fogalmaztak, hogy minden *intelligens vidéki városban* engedélyezve van az éjfél utáni zenélés, amiért a város 2-3 korona díjat szed. Ezt az összeget ők is megadnák, és így a város új jövedelmi forráshoz juthatna. Javaslatuk szerint a tíz alkalomra szóló engedélyt előre kiváltanák, és ha az üzleteikben éjfél után zene szólna, úgy a piaci rendőrőrszem egy-egy jegyet elvenne tőlük. Ez az engedély két zenekar jövedelemét is biztosítaná, ami 20-30 adófizető polgár megélhetéséhez járulna hozzá.[12] A reggel 5 óra előtti nyitást pedig azzal indokolták, hogy az első budapesti vonat már 5 órakor indul, így a kávéházak csak ily módon tudnának az utazóknak reggelit kínálni.

[12] MNL VeVL V.173.b. VII-549/1906.

A levél írói megjegyzik, hogy amennyiben a nyitva tartást nem tudják a szabályrendeletben minden alkalomra meghosszabbítani, úgy az a kérésük (ahogyan ez Pápa város esetében is működik), hogy a zenei záróra későbbre helyezését a rendőrkapitány esetről esetre engedélyezze. Ezért az engedményért a képviselőtestület által meghatározott díjat is fizetnének.

7.) Kiss Jancsi zenekara[13]*, 1910*
(Veszprém régi képeken Facebook-csoport, Pethő Csongor tulajdona)

1905 szeptemberében Doma Ferenc,[14] Veszprém város egyik híres prímása is levelet írt a városi képviselőtestülethez a záróra ügyében. A levélben ez áll:

> „Az érvényben lévő záróráról szóló szabályrendelet szerint a kávéházi zenei záróra éjjel 12 órában van megszabva. A vezetésem alatt álló 12 tagú zenekar minden egyes tagja családos, többen közülünk a város adófizető polgárai. Az éjjel 12 órai záróra

[13] Kiss János Veszprémben született 1863. október 18-án. Apja Orsolya János, édesanyja Tóth Anna volt. Alacsony termete miatt ragadt rá a „kisjancsi" név. Zenei képesítést Langer Károly székesegyházi karnagy mellett szerzett. 21 éves korában már saját zenekarával szerepelt Münchenben, Kissingenben pedig Bismarck előtt is játszott. 1890-től két évig Dél-Amerikában muzsikált, majd visszatért Veszprémbe. Balatonalmádiban halt meg 1932. március 12-én. Sírja Veszprémben, az Alsóvárosi temetőben található. Lásd HOGYA 2004. 10.

[14] Doma Ferenc 1871-ben született Veszprémben. A századforduló utáni időszak egyik leghíresebb prímása volt. Az 1900-as évek elejétől egy 12 tagú zenekar vezetője volt, muzsikáltak a Royal Étteremben, a Korona Szállóban és az Elite kávéházban is. Hosszabb ideig Fiumében kereste a kenyerét. Vagyonos ember lehetett volna a zenélésből, de a kártyaszenvedélye ezt megakadályozta. 1937. augusztus 5-én halt meg, a veszprémi jeruzsálemhegyi temetőben van eltemetve. Lásd Uo.

> mellett a zenekar megélhetése lehetetlen. A kávéházak éjjel előtti látogatóiból annyit sem tudunk megkeresni, hogy abból hangszereinket fenntarthassuk, abból még kenyeret sem tudunk számos tagú családunknak előteremteni. A tisztességes ruházatban való megjelenés is munkánk feltétele, ennek beszerzésére a mostani viszonyok mellett gondolnunk sem lehet. A közönség hangulata a zene iránt csak az éjfél utáni órákban jelentkezik, akkor számíthatunk csak némi keresményre, amelyből a hozzánk fűzött követelményeknek eleget tehetünk, amelyből családunk szegényes eltartására is jut valami és amelyből polgári kötelezettségeinket teljesíteni képesek vagyunk. Amennyiben a záróra megmarad, és egyes napokra egyedi engedményt sem kapunk, akkor családunkkal együtt tönkre mehetünk, megélni nem tudunk, a város terhére maradunk".[15]

A kávéház-tulajdonosok és a zenészek kérésének, nyomásgyakorlásának meglett az eredménye. A város pénzügyi és gazdasági bizottsága a zárórákról alkotott szabályrendeletet úgy módosította, hogy lehetővé tette a zenélést éjfél után 3 óráig 4 korona díj megfizetése ellenében. Ezenkívül a szabályrendelet módosítása a város központjában található, a városi tanács által előre kijelölt kávéházak helyiségeiben a zenélést esetről esetre éjfél után 2 óráig előre váltott engedély alapján szabaddá tette. Ezeket az engedélyeket a városi pénztár 6 korona befizetés ellenében adta ki. A városi pénztárba befolyt összegek a városi nyugdíjalapba kerültek. A kávéházak tulajdonosainak azon kérelmét, hogy üzleteiket reggel 5 óra előtt kinyithassák, nem engedélyezte a tanács.[16]

A kocsmák és egyéb mulatóhelyek zárva tartásával kapcsolatban vármegyei szinten külön rendelkezés is született a vasár- és ünnepnapok vonatkozásában. A kocsmáknak és minden olyan üzletnek, ahol szeszes italt árusítottak, és amelyek templom vagy imaház közelében voltak, vasár- és ünnepnapokon, valamint egyházi ünnepeken az istentiszteletek és szentmisék alatt zárva kellett tartaniuk. Egyházi, ünnepi körmenetek alkalmával a körmenet útvonalán található, alkoholt árusító üzleteknek, kocsmáknak a körmenet ideje alatt úgyszintén zárva kellett tartaniuk.[17]

---

[15] MNL VeVL V.173.b. VII-549/1906.

[16] MNL VeVL V.173.b. VII-549/1906.

[17] *Veszprém megyei hivatalos heti közlöny 9* (1883/41). Forrás: https://library.hungaricana.hu/hu/view/VeszpremMegyeiHetiKozlony_1883/?pg=169&layout=s&query=z%C3%A1r%C3%B3ra (A letöltés ideje: 2026. szeptember 2.)

Veszprém város sok lehetőséget kínált a kikapcsolódásra. Minden időszaknak megvoltak a maga szórakozási lehetőségei, minden társadalmi rétegnek megvoltak a maga törzshelyei. A minőségi kikapcsolódás, az ismeretterjesztés, a kulturális és zenei események mellett a könnyed szórakozás és a társasági élet is ugyanúgy jelen volt a város életében a 20. század első felében.

Felhasznált források és irodalom

MNL VeVL = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára, Veszprém
V.173.b. = Veszprém város polgármesterének iratai. Általános iratok
V.191. = Veszprém város szabályrendeleteinek gyűjteménye
XV.81.a. = Digitális képmásolatok gyűjteménye, Veszprémi Kaleidoszkóp

HOGYA György (2004): *Cigányprímások és szórakozóhelyek Veszprémben*. Veszprém. (Veszprém Városi Füzetek 8.)

NAGY Balázs Vince (2023): *Veszprém vármegye kincsestára 27*. Veszprém város 1916. évi nyilvános mulatságokról szóló szabályrendelete. https://mnl.gov.hu/mnl/veml/hirek/veszprem_varmegye_kincsestara_27_veszprem_varos_1916_evi_nyilvanos_mulatsagokrol (A letöltés ideje: 2026. szeptember 2.)

Kulcsszavak: alkoholfogyasztás, szabályozás, zenés szórakozóhelyek, záróra

A vidám szívű veszprémi szeminaristák élete a 20. század első felélben

SOMOGYI BOGLÁRKA

The lives of the cheerful seminarists of Veszprém in the first half of the 20th century

This study examines the daily routines and leisure activities of students at the Veszprém Seminary in the first half of the 20th century. Based on archival sources, house rules, circulars, academic records and student chronicles, it becomes clear that, alongside strict discipline and a rigid daily schedule, community life, recreation, physical and spiritual refreshment played an important role for the seminarians. Harvest outings, carnival celebrations, theater performances, sports, Scouting activities and camping trips were not merely forms of entertainment but also served to build community and prepare the seminarians for their future pastoral vocations. The author traces the evolution of the seminary's enrollment, the expansion of the institution, and then the consequences of World War II and the state-socialist church policy, which ultimately led to the dissolution of the institution in 1952. According to the sources, the seminarians in Veszprém maintained their cheerfulness, solidarity, and sense of vocation even during difficult historical periods.

Keywords: church history, Scouting, seminarists, student life, Veszprém Seminary

„A vidám szív jót tesz az egészségnek, a nyomott kedély emészti a testet."
(Péld 17,22)

Szabadidő, szórakozás… ahogy a Példabeszédek könyvéből mottóul választott ószövetségi idézet is mutatja, már Salamon király idejében is tudott volt, mennyire fontos az ember életében a derű, s nem voltak kivételek ez alól a Veszprémi Papnevelő Intézet lakói sem.

A kérdéses időszakban, azaz a 20. század első évtizedeiben a szeminárium a várnegyed északkeleti pontján álló, 1773 és 1782 között emelt, eredetileg kétemeletes épületben működött. Habár a városban a papnövendékek képzése már 1711-ben, Volkra Ottó János püspöksége alatt megindult, megfelelő épület híján néhány évtizedig különböző várbeli házakban folyt a tanítás. Hat növendékkel indult az iskola, s a létszám, amely lassan, de biztosan nőtt,

a szeminárium építésének idejére már évente 16 és 22 fő között mozgott.[1] Bármennyire impozáns, mondhatni monumentális ugyanakkor a 18. század végi Nagyszeminárium, a változó igények következtében viszonylag hamar szűkösnek bizonyult. Egyik legjelentősebb bővítésére éppen a vizsgált időszakban, 1933-ban került sor, amikor is a többféle elképzelés közül amellett döntöttek, hogy egy újabb emeletet húznak fel a már meglévő épületre.[2]

A Nagyszeminárium 1933-ban, az épület bővítésének idején (VFKL)

Annak megállapítása, hogy mikor hány tanulója volt az intézetnek, nem bizonyult egyszerű feladatnak, több forrásból kellett összegyűjteni az adatokat. Elsőként rendelkezésre álltak az időnként rendszeresen, máskor hektikusan megjelenő egyházmegyei névtárak vagy más néven sematizmusok, amelyek meglehetős precizitással, sokszor név és évfolyam szerint adták meg nemcsak a Veszprémben, hanem a Budapesti Központi Szemináriumban vagy akár Rómában, Bécsben, Innsbruckban és más városokban tanuló veszprémi diákok lajstromát is. Nehézséget jelentett azonban, hogy 1916 után már olyan esetleges és ritka volt a névtár megjelenése, hogy ez alapján megbízható számításokat nem lehetett végezni.[3]

[1] Emlékkönyv 1896.
[2] ÁRVAI-JÓZSA 2022. 97–98.
[3] Lásd a Schem. Vp. 1901–1949 között megjelenő köteteit.

A püspöki körlevelek szintén hasznos információkkal szolgáltak, sokszor akár a „gólyák" és a végzettek névsora is megtalálható volt bennük, ráadásul a helyi vagy országos események lenyomata is megjelent e köriratokban. Érdekes példa erre az 1919. augusztus 17-i körlevél, amely a Tanácsköztársaságra utalva írta, hogy abban az esztendőben a szokásos, nyár eleji időpontban „a zavaros belviszonyok következtében növendékpapok felvételére konkurzus nem volt tartható", s azt később pótolják – tájékoztatta papságát Rott Nándor püspök.

Rott püspök körleveleiben többször buzdította az egyházmegye papságát, hogy karolják fel a szeminárium ügyét, akár a bővítésről, akár a diákok ellátásáról legyen szó, s ilyenkor kérését a növendékek számával támasztotta alá. Ehhez készült számára legalább két kimutatás, amely az 1900 és 1917, illetve 1900 és 1930 közötti tanév végi létszámokat és azok átlagát adta meg.[4]

Végül meg kell említeni a létszám kérdésében a lehető legpontosabb és legrészletesebb adatokkal szolgáló forrást: ezek az ún. *Tanulmányi és fegyelmi kimutatások*, vagyis a mai törzskönyv, bizonyítvány és napló ötvözetei. Ezekből nyomon követhető az évfolyamról évfolyamra, sőt a tanév során történő változás is, hiszen gyakran előfordult, hogy szorgalmi időszakban érkezett új diák, vagy távozott növendék az intézetből.[5]

Mindezen dokumentumokat összesítve megállapítható, hogy a 19. század utolsó évtizedében évente átlagosan 35 hallgatója volt az intézménynek, majd a 20. század elején növekedés kezdődött. Ekkor, bár egészen pontos adatok nincsenek minden évre, az éves átlag 40-41, a máshol tanulókkal együtt pedig 46 fő körül mozgott. Kiugró időszak volt ezen belül is az 1905 és 1909 közötti intervallum 50 fő körüli létszámmal, majd 1930, amikor az első világháború utáni gyarapodás 82 fővel elérte a tetőpontját. (Itt megjegyzendő, hogy a 82 diákból 50 volt teológus, 32 pedig gimnazista, ám a számításoknál utóbbiakat is figyelembe kell vennünk, ugyanis 1917-től a kisszeminaristák is a Nagyszeminárium épületében laktak. Éppen ezért vált évről évre tarthatatlanabbá a helyzet.)

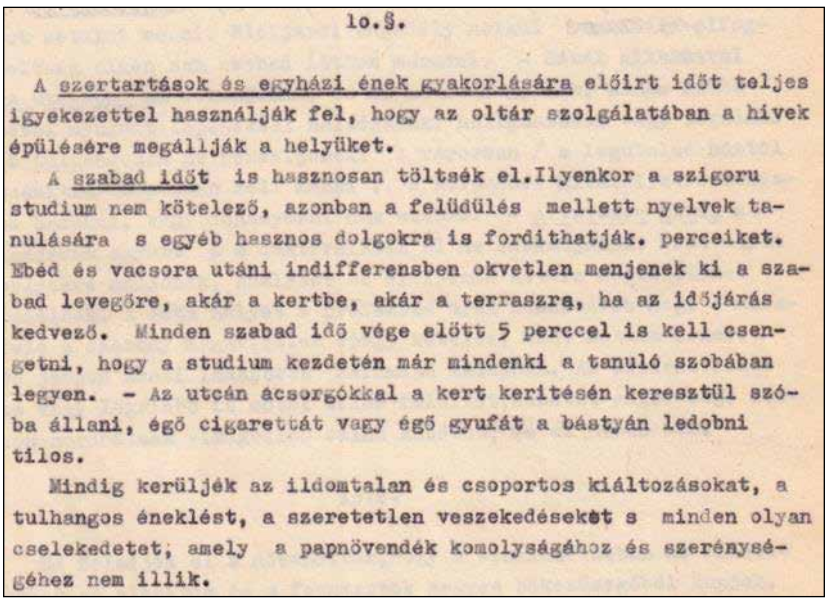
A második világháború előtti és alatti számok már a nehéz időket mutatják. 1946-ra 20 főre esett vissza a növendékszám, amit bár intenzív, de már csak rövid ideig tartó megerősödés követhetett, ugyanis 1952-ben megtörtént az

[4] Kimutatás a veszprémi papnevelő intézet növendékeiről az 1899/1900. tanévtől az 1916/17. tanévig bezárólag; Kimutatás a szeminárium növendékeinek számáról az 1900. évtől kezdve. Kézirat. VFL I.1.43. 131. fasc.

[5] E dokumentumok lelőhelye: VFL I.1.43. 131. fasc.

intézmény erőszakos állami feloszlatása. Ekkortájt a vidéki papneveldék több mint felét megszüntették, s az első áldozat épp a veszprémi szeminárium lett.[6]

Szűkebb témánkra térve lássuk, mikor találhattak időt felüdülésre, szórakozásra a papnevelde diákjai! A szeminaristák mindennapjai szigorú rendhez igazodtak, ezt a rendet az intézmény házirendje rögzítette. Szabályzatnak természetesen mindig lennie kellett, de éppen a századforduló előtt, 1890-ben készült el az új, latin nyelven írt változat, a *Leges et institutiones Seminarii Cleri Junioris Veszprimiensis ad S. Annam*, amelyet Hornig Károly püspök hagyott jóvá.[7] Az 1933-as bővítéskor azután ezt is frissíteni kellett, egyrészt mert már ekkor is gyorsan változott a világ, másrészt mert az új épületrész új körülményeket teremtett. Így született meg egy magyar nyelvű, az előzőhöz képest hol szűkített, hol bővített, gépelt átirat. Mindkét dokumentumból egy-egy példány létezik jelen tudásunk szerint: az 1890-es nyomtatott kiadvány a megyei könyvtár állományában,[8] míg a magyar nyelvű gépelmény az érseki levéltárban található.

10.§.

A szertartások és egyházi ének gyakorlására előirt időt teljes igyekezettel használják fel, hogy az oltár szolgálatában a hívek épülésére megálljják a helyüket.

A szabad időt is hasznosan töltsék el.Ilyenkor a szigoru studium nem kötelező, azonban a felüdülés mellett nyelvek tanulására s egyéb hasznos dolgokra is fordithatják. perceiket. Ebéd és vacsora utáni indifferensben okvetlen menjenek ki a szabad levegőre, akár a kertbe, akár a terraszra, ha az időjárás kedvező. Minden szabad idő vége előtt 5 perccel is kell csengetni, hogy a studium kezdetén már mindenki a tanuló szobában legyen. - Az utcán ácsorgókkal a kert keritésén keresztül szóba állani, égő cigarettát vagy égő gyufát a bástyán ledobni tilos.

Mindig kerüljék az ildomtalan és csoportos kiáltozásokat, a tulhangos éneklést, a szeretetlen veszekedéseket s minden olyan cselekedetet, amely a papnövendék komolyságához és szerénységéhez nem illik.

2.) Részlet az 1930-as években készült magyar nyelvű szabályzatból (VFKL)

[6] A megszüntetésről bővebben: TOMKA 2016.
[7] GÁRDONYI 2012. 91.
[8] Ezúton is köszönöm az Eötvös Károly Könyvtár Helyismereti gyűjteménye munkatársainak segítségét!

A házirendből kitűnik, hogy a szeminárium hallgatói igen be voltak fogva: pihenésre egy 15 perces sáv jutott délelőtt 10 vagy 11 óra körül, egy 30 perces délután négy óra tájékán, végül egy kis maradék idő ebéd és vacsora után. Ráadásul még a pihenőidőnek is megvoltak a maga keretei, ahogy a szöveg fogalmaz: „A szabad időt is hasznosan töltsék el. Ilyenkor a szigorú stúdium nem kötelező, azonban a felüdülés mellett nyelvek tanulására s egyéb hasznos dolgokra is fordíthatják perceiket." A korábbi, latin nyelvű szabályzat ezt is tovább árnyalja: olyan nyelvek elsajátítását célozza meg – bár nem nevezi meg pontosan ezeket –, amelyek a teológiai ismeretekhez fontosak lehetnek, s az „egyéb hasznos dolgok"-at illetően a liturgikus tevékenységek gyakorlását és tökéletesítését emeli ki a szabad idő eltöltésének egyik legmegfelelőbb módjaként.

A szemináriumi törvényeket olvasva nem annyira a pihenés, a felüdülés jut eszünkbe, hanem inkább a tilalomfák sorozata. Íme néhány példa: „Ebéd és vacsora utáni indifferensben okvetlen menjenek ki a szabad levegőre, akár a kertbe, akár a teraszra, ha az időjárás kedvező. (…) Az utcán ácsorgókkal a kert kerítésén keresztül szóba állani (...) tilos. (…) Egyébként nemcsak a szemináriumon kívül, hanem benn az intézetben is tilos a céltalan ácsorgás, különösen az alsó folyosón, az ablakokból való kinézegetés főképp stúdium alatt."

Általános elvárás volt, hogy a növendékek kerüljék a lármázást és az illetlen cselekedeteket, mindent, ami ellentétes a papi méltósággal és szerénységgel. A közös sétán kívül engedély nélkül senki sem hagyhatta el a szemináriumot, engedéllyel is csak szigorúan a megadott céllal és a kijelölt kísérővel. A városból való eltávozáshoz püspöki jóváhagyás kellett. Voltak ún. sétanapok, ilyenkor a növendékek kötelezően 2-3 óra közös sétát tettek délelőtt vagy délután, ily módon: „Séták alkalmával az utcákon ne rohanjanak, de ne is cammogjanak, hanem kettesével nyugodt léptekkel haladjanak, hallgassanak vagy legalább is túl hangosan ne beszéljenek. A városban korpusban[9] kell menni; a korpusból kiválni, kereskedésbe menni, vagy dohányozni nem szabad. (...) Hazafelé a szerény magaviselet éppúgy kötelez, mint sétára menet." S végül egy másik idézet: „Bármiféle pénzre menő játék, úgyszintén a kártyajáték is – ez utóbbi bizonyos előre kihirdetett szünnapok kivételével – tilos." Zenélni csak a délutáni szabadidőben lehetett, és akkor sem mindig, ugyanis az adventi és a nagyböjti időszak, illetve a gyónás és áldozás napjain nem engedélyezték.

[9] Kettes sorban.

A mindennapok után következzenek az ünnepek. A Veszprémi Érseki Könyvtár állományában fennmaradt tizenkét dokumentum[10], melyek a legbőségesebb forrást jelentik az intézeti diákélet megismeréséhez. Az 1933/34-es tanévtől az 1947/48-asig megjelent füzetekből értesülünk elröppent vakációról, vidám szüreti délutánról, karácsonyi ünnepélyről, tomboláról, cserkészmozgalomról, táborozásról, farsangi mulatozásról. Érdemes néhányat kiragadni közülük.

3.) Szemináriumi értesítő az 1933/34-es tanévről (VFKL)

A tanévnek viszonylag az elején, ősszel volt ideje az intézet életében a hagyományos felsőörsi szüretnek. 1934-ben többek között ezt írja a krónikás kispap, Harmath Imre I. é. teológus: „ez a délután nagyon jellemző bizonyítéka annak, hogy a szemináriumban nemcsak komolyság és elmélyülés van, hanem éppen olyan arányban jókedv és napsugár is". Leírja, hogy mindenki lázasan készült a kirándulásra, a délelőtti órákon már alig tudtak figyelni, majd ebéd után a vicinálissal Füredre utaztak, ahonnan azután – ahogyan fogalmaz – „kirándulási hangulattal pazarul felpántlikázva, illatos szőlőültetvények között tettük meg azt a pár kilométeres utat, mely a szemináriumig még hátra volt. Amint pedig odaértünk, megkezdődött azoknak a nagyszerű szüreti vidámságoknak a sorozata, melyek alkonyatig tartottak".[11]

Természetesen először jól teleették magukat szőlővel, majd jöhetett a mulatság „általános derültség és hangos biztatások közepette": madzagról lógó

[10] A füzetek számról számra némileg eltérő címmel jelentek meg, például *Értesítő a veszprémi szemináriumból, Értesítő szemináriumunkból, Az élet elé, A mi világunk, Szemináriumunk életéből, Életünk* stb. A tizenkét füzeten kívül a könyvtár állományában megtalálható két korábbi is – az 1912/13-as és az 1913/14-es tanévről –, de azok a jelen előadás témájához kevésbé kapcsolódnak. Az egyes kötetek címét és évszámát lásd a cikk végén.

[11] Értesítő 1935. 12.

szafaládékat és kifliket kellett ugrálva leszedegetni, bekötött szemmel kergetőztek, de a legnagyobb vonzereje a hűvös pincében finomságokkal roskadásig megrakott asztaloknak volt. Az esthomályban azután elbúcsúztak jó rektor uruktól, azaz Káuzli Dezső rektor úrtól, s cserkészdalokat énekelve visszatértek a városba. Az 1936-os szüret alkalmából egy sokkal melankolikusabb természetű teológus, a II. évfolyamos Harsányi Ferenc rögzíti az eseményeket. Íme a gasztroélmény leírása: „Talán sose ettünk még ebédet olyan jó izüen, mint akkor. A legarisztokratikusabban finyáskodó teológus gyomor is olyan demokratikus táplálkozásba kezdett, hogy gazdájának könnye is hozzácsordult igyekezetében. Must persze volt, amennyi csak tetszett."[12] S volt közben és azután tréfa, jókedv, kacagás, tábortűz és nóta, majd a vidámság elcsendesedett, s lett belőle darvak gyászos kurrogása, az elmúlás szomorúsága és az örökkévalóság titkának megsejtése. Szép volt így is. A '43-as szüret sem volt kevésbé emlékezetes, amikor ismét vonattal mentek a kispapok Almádiba, majd a felsőörsi szőlősben *per experientiam* igyekeztek meggyőződni az az évi termés minőségéről, de volt furulyaszó, futballozás, finom ebéd, s végül az apostolok lován hazatértek.[13]

4.) Felsőörsi szüreten az 1930-as évek második felében (VFKL)

[12] Értesítő 1937. 27.
[13] Értesítő 1944. 34.

A farsangról megtudjuk, hogy játszott zenekar, előadtak komédiát, paródiát, de volt vicces „tetemrehívás" és álinterjú is a szeminárium kiválóságaival. A mesélő azt is megfogalmazza, hogy a farsangolók nagyon jól szórakoztak, s hogy ugyan sokakban él az előítélet, miszerint a reverendához nem illik ez a fajta mulatozás, ám itt érezni lehetett, hogy „minden tréfa, kacaj mögött ott állt ezüstvértben a kiegyensúlyozott, kispapi lélek".[14]

A mozi és a színház is komoly szerepet töltött be a szeminaristák életében. A mozgóképszínház nyilván újdonsága miatt volt leginkább izgalmas, de lelki épülésükre is szolgált: az elöljárók természetesen kellő gondossággal választották ki az erkölcsnemesítő alkotásokat. A színház már szabadabb terület volt számukra, a beszámolók és a képek alapján nagyon élvezték a színházcsinálást, s elsősorban vidám darabokat adtak elő.

A kispapok jól tudták, mennyire igaz a majd kétezer éves bölcsesség, a *Mens sana in corpore sano*, sőt azt is, hogy a papi embereknek különösen oda kell erre figyelniük, hiszen úgyis az a bajuk, hogy túlnyomóan a szellemiekkel foglalkozva megfeledkeznek testük edzéséről. És tegyük még hozzá, hogy „a jó pásztornak a juhok testéről is kell gondoskodnia, ha azok lelkét gondozni akarja".[15] Szerencsére bőségesen akadt alkalom a mozgásra: a kötelező heti egy tornaórán kívül a davidikumi elöljáróság engedélyével az intézetük területén kosárlabdázhattak, kuglizhattak, amíg elég jó volt az idő, télen pedig szintén a Davidikum teniszpályáján korcsolyáztak. Egy „kisebbfajta" kéztörés és egyéb balesetek sem szegték kedvüket, hiszen ahogy írták: „Ha folyton az lebegne szemünk előtt, hogy Istenem, nem esik-e valami bajom, akkor igazán meg sem mozdulhatnánk, mert sohse tudjuk, hogy mely pillanatban pottyanik tyukszemünkre Damokles kardja". S végül beszámolnak legkedvesebb játékukról, a futballról, amely azonban „egyenlőre nyugalmi állapotba vonult", „ezidő szerint (…) csak címzetes rangja van működési kör nélkül", de „súlyos és kemény" hittel remélik, hogy „Rektor Úr Őméltósága majd csak meg fog bocsájtani ennek a játéknak is."[16] Egy az 1941/42-es értesítőben közölt kép bizonyítja, hogy ez megtörtént.

A tizenkét füzetben gyakran esik szó a kispapcserkészekről vagy teológus-cserkészekről, sőt nemcsak szó esik róluk, hanem az első, 1933/34-es értesítőt ők maguk adták ki. A városban már az 1920-as évek elejétől kezdve működtek cserkészek: igazolt csapata volt az állami polgári fiúiskolának, illetve a római katolikus főgimnáziumnak – ez a ma is működő 126-os számú

[14] Értesítő 1936. 16.
[15] Értesítő 1934. 10.
[16] Értesítő 1934. 11.

Szent Imre cserkészcsapat –, majd az állami felsőkereskedelmi iskolának is.[17] A cserkészmozgalom kezdete óta még csak másfél évtized múlt el, de már ekkor megindult az öregcserkészek, azaz a 18 és 24 év közötti fiatalok szervezkedése is, ráadásul Magyarországon kifejezetten hangsúlyosan, egy új magyar társadalom építésének reményével. Kiemelt figyelem irányult a papnevelő intézetekre és a tanítóképzőkre, így a veszprémi szemináriumra is, ahol 1929. november 9-én zajlott le az első alakuló gyűlés az intézet kertjében. Ez alkalommal a majdani első parancsnok, dr. Szalai Miklós prefektus úr buzdította az ifjú klérust. Ahogy az eseményt rögzítő kispap, Kovárczi Ferenc I. é. teológus leírja ennek a délutánnak a történéseit, a körben álló csapat közepén „megjelent parancsnok úr szikár, tiszteletre méltó alakja", akinél hitelesebb cserkészvezetőt nehéz lenne elképzelni, ha belegondolunk, hogy ő volt a később országszerte ismertté vált halimbai füves pap. Az ő irányításával készültek fel a szeminaristák a fogadalomtételre, amelyre 1930. március 16-án került sor.

A csapat sorsának alakulását többféle forrásból rekonstruálhatjuk. Igazi kincs a Főegyházmegyei Levéltárban lévő csapatnapló,[18] amely 1929. november 9-től 1946. június 10-ig rögzíti az eseményeket: a csapatösszejöveteleket, fogadalomtételeket, kirándulásokat, ünnepségeket. Az első oldalon névadójuk, Szent Mihály arkangyal látható, majd 79 rövidebb-hosszabb bejegyzés következik. Életük eseményeiből kettőt emelünk most ki.

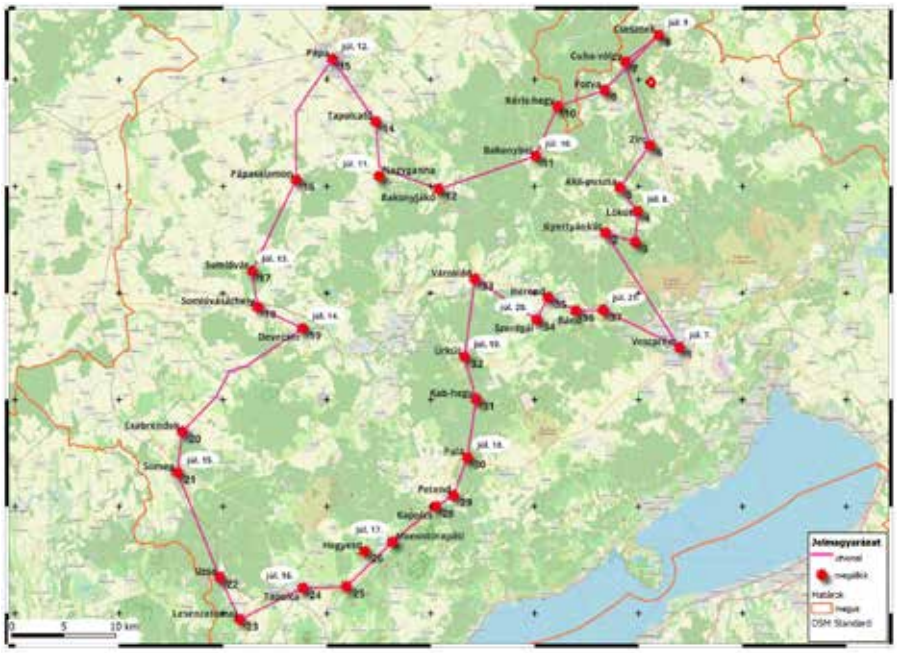
Még hivatalosan jóváhagyott csapat sem volt, amikor már az egyik első gyűlésen elkezdődött a nyári táborozás szervezése: 1930 júliusára egy bő tíz nap alatt teljesítendő, több mint 250 km-es gyalogtúrát terveztek. A térképen (5. kép) a megvalósult útvonal látható. Július 6-án összegyűltek a cserkészek a Szemináriumban, és innen indultak útnak 7-én. Aznap a reggeli mise után a kispapok tizenketten, mint az apostolok, parancsnokukkal együtt Rott Nándor püspök úrhoz mentek, hogy elbúcsúzzanak és áldását kérjék, majd a Papod felé vették az irányt.

A táborozásról két remek anyag maradt fenn: az egyik egy 31 oldalas összefoglaló a napló 18. bejegyzéseként, amit a diákok készítettek, a másik a parancsnok által írt 9 oldalas beszámoló[19]. A két szöveget együtt olvasva áll össze a teljes útvonal a megállókkal, az út során előforduló tervezett és vá-

[17] Az egyes csapatok igazolásáról lásd *A magyar cserkész* vonatkozó lapszámait. A folyóirat első száma 1920. június 15-én jelent meg. https://epa.oszk.hu/html/vgi/kardexlap.phtml?id=3586 (A letöltés ideje: 2026. szeptember 7.)

[18] VFL I.1.5. vol. 2.

[19] Ez utóbbiról a Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ munkatársa, Gál-Gönczi Krisztina küldött másolatot – ezúton is köszönöm a segítségét –, oda került ugyanis a magyar cserkészek levéltára 2009-ben.

5.) Az 1930-as mozgótábor útvonala (a térképet készítette: Dr. Kovács Gábor)

ratlan programokkal, a csapathoz itt-ott csatlakozó egyházi és világi személyekkel. Megtudjuk például, hogy négyszer szálltak járműre: először a cudar eső miatt a grófi intéző szekerét vették igénybe Pápától Pápasalamonig, majd Devecser és Csabrendek között, ahol nem gondolták elég látványosnak a vidéket, buszoztak. Sümegtől Tapolcáig néhányan – a fáradtabbak – vonattal utaztak, illetve a Kab-hegyről a csapat iparvonaton ereszkedett le Úrkútra. Útjuk során számos egyházi személy segítette őket szállással, ellátással, idegenvezetéssel, de világiakat is név szerint említenek: Tapolcán a fényképészt és az orvost, Úrkúton a főerdőmérnököt és több településen a kántortanítót.

Fontos megjegyezni, hogy mind a táborozásnak, mind a cserkészetnek volt másik célja is az élményszerzés mellett. Ezek a kispapok missziós utat is bejártak, melynek során igyekeztek kapcsolatot teremteni a környéken élő emberekkel, akikről 1-2-3 év múlva akár nekik kell majd gondoskodniuk, akiket nekik kell majd szolgálniuk lelkipásztori munkájuk során. A cserkészetre az első pillanattól úgy tekintettek, mint ami hasznos eszköz lehet a kezükben az ifjúság megnyerésére.[20]

[20] Az Értesítőkben rendszeresen visszatér ez a gondolat. Egyik megfogalmazása az 1934–35-ös füzet 35. oldaláról: „A Szeminárium előkészítő munkájába belekapcsolódik a cser-

6.) A 467. sz. Szent Mihály arkangyal öregcserkészcsapat néhány tagja (VFKL)

Izgalmas, de sokszor torokszorító is az utókor „mindentudásával" olvasni a különböző dokumentumokat. Ezek a kispapok 1930-ban még telve energiával, elhatározással és derűvel járták a vidéket, s készültek ily módon is élethivatásukra. Mennyire más ugyanakkor a napló végét, az 1945/46-os tanév bejegyzéseit olvasni! Alig túl a 2. világháború pusztításán – s még nem látva előre a magyarországi cserkészet '48-as felszámolását és a szemináriumok egy részének bezárását – próbál a cserkészcsapat is talpra állni. Mindenük odaveszett, se felszerelés, se könyvtár, de van bennük elszántság, talán dac is. 1946. február 15-én került a naplóba az újrakezdés utáni első bejegyzés, az ország helyzetének és saját csapatuk állapotának szomorú összegzése. Ám elszántságból nem volt hiány, így a diákok hamarosan már a tavaszi cserkészvizsgákra készültek.

Még egy egynapos kirándulást is meg tudtak ejteni: május 2-án a szovjetekkel teli Veszprémből Fajsz környékére gyalogoltak a kisszeminaristákkal együtt, hogy a gyakorlati ismereteket, mint például a morzeábécét, jobban

készet is, nem mint cél, amit a növendékeknek el kell érni, hanem mint eszköz, amit ügyesen és eredményesen lehet felhasználni az ifjuság lelki nevelésében. A cserkészet tehát csak eszköz a kezünkben, de igen háládatos eszköz lehet. Az ifjúság vezetése féligmeddig már kihullott kezünkből és nem könnyű áldozatok árán lehet csak ezt a végzetes mulasztást jóvá tenni. Pedig ma már nem üres és banális jelszó: akié az ifjuság, azé a jövő."

el tudják sajátítani. Játszottak, nótáztak, mókáztak. Egy kedves történet a naplóból: Szentírásolvasás és adoratio után indultak haza Baláca-pusztán át. „Útközben Venczel Feri két orosz katonát pasztorált. Eredmény? nem valami fényes. Egyik sem tért meg!"

A napló utolsó bejegyzése az 1946. június 10-i fogadalomtétel részletes leírása, melynek minden szavából süt a hegyeket mozgatni képes erő és akarat. Igazán nem rajtuk múlt, hogy ez sem volt elég.

Felhasznált források és irodalom

VFL = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém
I.1.5. = Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta Seminarii Sanctae Annae
I.1.43. = Veszprémi püspöki levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Archivum Kollerianum

ÁRVAI-JÓZSA Kitty (2022): A veszprémi papnevelő intézet épületének története. A szeminárium bővítésének lehetőségei a XX. század első felében. *Veszprémi Szemle* 24 (2022/4) 86–107.

Emlékkönyv 1896. = *A Veszprémi Papnevelő Intézet emlékkönyve*. Veszprém, 1896.

Értesítő 1934. = *Értesítő a veszprémi szemináriumból. 1933–1934*. Veszprém, 1934.

Értesítő 1935. = *Értesítő szemináriumunkból. 1934–35.* Veszprém, 1935.

Értesítő 1936. = *Az élet elé. Jelentés a veszprémi papnövendékek 1935–1936. évi szemináriumi életéről.* Veszprém, 1936.

Értesítő 1937. = *Az élet elé. Jelentés a veszprémi papnövendékek 1936–1937. évi szemináriumi életéről.* Veszprém, 1937.

Értesítő 1938. = *A mi világunk. Jelentés a veszprémi papnövendékek 1937–1938. évi szemináriumi életéről.* Veszprém, 1938.

Értesítő 1939. = *A Veszprémi Papnevelő Intézet Pázmány-körének beszámolója az 1938–1939 évben.* Veszprém, 1939.

Értesítő 1940. = *Szemináriumunk életéből. A Veszprémi Papnevelő Intézet Pázmány-körének beszámolója az 1939–1940. évről*. Veszprém, 1940.

Értesítő 1941. = *A Veszprémi Hittudományi Főiskola Pázmány-körének beszámolója az 1940–1941. évről*. Veszprém, 1941.

Értesítő 1942. = *Szemináriumunk életéből. 1941–42. évről.* Veszprém, 1942.

Értesítő 1943. = *Szemináriumunk életéből. 1942–43. évről*. Veszprém, 1943.

Értesítő 1944. = *Szemináriumunk életéből. 1943–44. évről*. Veszprém, 1944.

Értesítő 1948. = *Életünk. A veszprémi Szent Anna-szeminárium évkönyve*. Veszprém, 1948.

GÁRDONYI Máté (2012): Veszprémi papnevelés a XX. század első felében – az egyházmegyei zsinatok tükrében. *Studia Wesprimiensia* 14 (2012/1–2) 86–117.

Leges 1890. = *Leges et institutiones seminarii cleri junioris Veszprimiensis ad S. Annam*. Veszprém, 1890.

Schem. Vp. = *Schematismus venerabilis cleri almae dioecesis Weszprimiensis a Sancto Stephano proto-rege anno Christi MIX. fundatae. Ad annum Domini …* [1901., 1903., 1905., 1907., 1909., 1912., 1914., 1916., 1918., 1926., 1931., 1935., 1938., 1946., 1949.]

TOMKA Ferenc (2016): *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynök-kérdés.* Budapest, 2016.

Kulcsszavak: cserkészet, diákélet, egyháztörténet, szeminaristák, veszprémi papnevelő intézet

„Turisták, nyaralók, jöjjetek a vadregényes Bakonyba!”

A Bakony turizmusfejlesztése és társadalmi hatásai a Horthy-korszakban

VÁMOS ESZTER

„Tourists and vacationers, come to the rugged and romantic Bakony Mountains!” Tourism development in the Bakony Mountains and its social impacts during the Horthy era

This study examines the development of tourism in the Bakony region and its social implications during the interwar period, with particular attention to the activities of the National Hungarian Tourist Association (Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetség, OMVESZ). It explores how the region became a target area of domestic tourism policies after 1920 and how state-supported and civic initiatives sought to reposition previously peripheral rural settlements as attractive holiday destinations for the middle class. The paper introduces the paying-guest system, the commercialisation of rural domestic spaces, and the role of guidebooks in disseminating modern hygienic and behavioral norms. Through case studies of Bakonyszentlászló and Zirc, it highlights the economic constraints, infrastructural shortcomings, and social tensions accompanying tourism development. The study argues that the expansion of tourism in the Bakony represented not only an economic opportunity but also a profound modernization challenge, requiring significant cultural adaptation and the reconfiguration of local social practices.

Keywords: Bakony region, leisure, modernization, National Hungarian Tourist Association, rural tourism

Bevezetés

A 19. század folyamán az utazás a mindennapi élet részévé vált, amit elsősorban a vasúthálózat gyors ütemű fejlődése, valamint a szabadidő és az elkölthető jövedelem megjelenése tett lehetővé. A század második felére főként a polgári rétegek engedhették meg maguknak, hogy időt és pénzt

fordítsanak utazásra, elsősorban gyógyfürdőkbe vagy hegyvidéki üdülőhelyekre. A dualizmus korának kedvelt célpontjai – például Herkulesfürdő, Tusnád, Parád vagy a Tátra – azonban az 1920-as határmódosításokkal az ország határain kívülre kerültek. A háború előtti időszakban fejlődésnek indult üdülőhelyek közül csupán a Balaton és a főváros maradt Magyarország területén. A trianoni békeszerződés következményei így jelentős hatással voltak a két világháború közötti időszak hazai szabadidős utazási szokásaira és a turizmusfejlesztési tervekre.[1]

Az 1920-as évek második felében a nyaralás és az utazás újraéledt, és egyre nagyobb méreteket öltött. Bár a gazdasági világválság visszavetette ezt a folyamatot, 1932 után a fellendülés minden korábbinál erőteljesebb volt. Ekkorra a középosztály – tanárok, köztisztviselők, iparosok – széles rétegeinek életmódjához tartozott a nyaralás.[2] Ez a tendencia nem volt független a Bethlen-kormány turizmusfejlesztési törekvéseitől sem. Országos és helyi szinten egyaránt megindultak a belföldi idegenforgalmat ösztönző kezdeményezések, melyek egyik célja a devizahiány mérséklése volt. Több minisztérium is bekapcsolódott a munkába: rendszeresen gyűjtöttek adatokat a vármegyék és településeik idegenforgalmi lehetőségeiről, fürdőiről, természeti kincseiről. Emellett – az állam támogatásával – számos szervezet és intézmény jött létre, amelyek a turizmus bővítésére szakosodtak.[3] Többnyire ezek a szervezetek végezték el az érdemi munkát: feltárták az ország „rejtett kincseit", és azokat vonzóvá tették a nagyközönség számára. A koncepciók kidolgozásakor igyekeztek figyelembe venni a különböző társadalmi csoportok igényeit és lehetőségeit is. A szerényebb jövedelműek számára létrehozták az ún. fizetővendég-rendszert, amely a falusi turizmus alapja lett. A hívószavak ebben az esetben a „szép táj, tiszta levegő, nyugalom és a falusi kultúra" voltak.[4]

Kiemelkedő szerepet játszott az 1929-ben megalapított, az állam támogatását is élvező Országos Magyar Weekend Egyesület. Az egyesület az 1930-ban tartott első közgyűlésén határozta meg programját: a belföldi idegenforgalom megteremtését – az olasz Dopolavoro[5] mintájára –, a munka utáni szabadidő eltöltését segítő intézmények létrehozását, weekendtelepek létesítését és a

[1] JUSZTIN 2006. 186–191.
[2] Uo.
[3] ABLONCZY 2008. 511–512., KAPOSI 2024. 39.
[4] JUSZTIN 2006. 193–198.
[5] A *Dopolavoro* olaszul szó szerint „munka után"-t jelent. A Dopolavoro az olasz fasiszta kormány egyik intézménye volt, amelyet 1925-ben hoztak létre abból a célból, hogy megszervezze és felügyelje a dolgozó emberek munka utáni szabadidejét. A cél az olasz társadalom fasiszta szellemű nevelése volt.

hétvégi közlekedés fejlesztését. Az egyesület 1933-tól tíz megyében – köztük Veszprémben – indította el a fizetővendéglátó rendszert.[6] 1935-ben jelent meg először *Az Utas Könyve* című több száz oldalas kiadványuk, amely menetrendi adatok mellett kedvezményeket, város- és tájleírásokat, valamint gyakorlati tanácsokat is tartalmazott. A következő években további bővített, módosított kiadások láttak napvilágot. 1936-tól az egyesület új néven, Országos Magyar Vendégforgalmi Szövetségként (OMVESZ) működött tovább, és azon munkálkodtak, hogy szélesebb alapokra helyezzék tevékenységüket, nagyobb szerepet szánva a vármegyéknek, nyaralóhelyeknek, fizetővendéglátóknak és a nyaralással foglalkozó szakmai szervezeteknek. A szövetség központi irányító szerve a Központi Iroda volt, vidéken pedig osztályigazgatóságokat, illetve helyi képviseleteket hoztak létre. A vármegyékben fokozatosan olyan mintaközségek kialakításán dolgoztak, amelyek a vendégek számára a lehető legkedvezőbb körülményeket biztosították a nyaraláshoz.[7] A szövetség javasolta Községfejlesztő Bizottságok felállítását, amelyek feladatait egy központi

1.) Az OMVESZ budapesti központi irodája, a homlokzaton a Bakonyt és a Mecseket népszerűsítő plakát (Fortepan 305100)

[6] KAPOSI 2024. 40.
[7] GÓDÁNY 2020. 46–47.

munkaprogram tartalmazta. Ebben szerepelt például a nyaralóknak kiadandó lakások kiválasztása, a község tisztán tartása, fásítása, virágosítása, kirándulások és mulatságok szervezése, strandok és meleg fürdők létesítése, illetve a közterek és mellékhelyiségek rendezése is.[8]

A Bakony turizmusának megszervezése

A turizmus megszervezése azonban nem mindenütt ment könnyen, különösen ott, ahol korábban nem volt hagyománya a nyaralásnak vagy a természetjárásnak. Ilyen volt például a Bakony, amelyre szélesebb körben csak az első világháború után kezdtek felfigyelni annak ellenére, hogy a természetjárás már a századfordulótól kedvelt szabadidős tevékenység volt. Dornyay Béla 1919-ben így írt a táj elhanyagoltságáról:

„Csodálatos és szinte érthetetlen az a közönyösség, mellyel turistáink (…) a Bakony iránt eddig viseltettek! Igaz, hogy nincsenek égbemeredő, havas csúcsai, nagy kiterjedésü, zugó fenyvesei, alhavasi virágszőnyeggel tarkitott rétjei, kényelmes szállodái, sőt turistamenedékházai és gondozott, különlegesen jelzett turistaútjai, valamint állandójellegü kilátótornyai sincsenek és nagy terjedelméhez képest jókarban tartott, nagyobb kiterjedésü közlekedési utakban is aránylag elég szegény, – de (…) szinpompás és kedves növényzete, történelmi vonatkozásu hegyei, borongós multu romjai és műemlékei, azután ipartelepei (Herend) és szénbányái, itt-ott érdekes épitkezésü falvai és helyenkint tősgyökeres, derék magyar népe stb. – vajjon nem birhatnak-e elég vonzóerővel a magyar turistákra?!”[9]

Dornyay közel tíz éven át gyűjtötte a hegységgel kapcsolatos anyagokat, és 1927-ben jelentette meg monumentális munkáját *Bakony* címmel. (Ezt megelőzően utoljára 1860-ban született könyv a vidékről, Rómer Flóris tollából.[10]) Az 1920-as években sorra alakultak a Magyar Turista Egyesület helyi osztályai: 1922-ben Székesfehérváron,[11] 1924-ben Ajka-Csingervölgyben,[12] 1926-ban Veszprémben.[13] 1931-ben, függetlenül az MTE-től, Zircen megalakult a Bakony Kultúregyesület.[14] Ennek köszönhetően a Bakony – ha késve is – felkerült a magyar természetjárók térképére. (Összehasonlításként: a budai

[8] ARADI 2010. 584–585.
[9] DORNYAY 1919. 163.
[10] DORNYAY 1927. 1.
[11] DÉRY 1929. 173.
[12] Uo. 126.
[13] *Turisták Lapja,* 1927. január–február. A Magyar Turista Egyesület osztályalakításai. 24.
[14] CUHAVÖLGYI 2013. 2.

hegyvidék gondozására 1888-ban,[15] a Mecsekre 1891-ben,[16] Sopron környékére pedig 1903-ban alakultak hasonló egyesületek.[17])

A Bakony lemaradása az idegenforgalom megszervezésében is érezhető volt. A korabeli Veszprém megye turizmusában a Bakony legjobb esetben is csak a harmadik helyet foglalta el a Balaton és Veszprém városa mögött. A Balaton-kultuszt a Balaton Szövetség,[18] majd a Balatoni Intéző Bizottság gondozta, utóbbit Veszprém vármegye főispánja vezette.[19] 1930-ban Veszprém városa idegenforgalmi hivatal felállításáról döntött a városi turizmus fejlesztésének érdekében.[20] A Bakony és települései az 1930-as évektől kerültek komolyabban a turizmus szervezőinek látókörébe; elsősorban a zirci Bakony Kultúregyesület és az Országos Magyar Weekend Egyesület veszprémi osztályigazgatósága révén, utóbbi 1934-ben alakult meg.[21] Bár a szervezet fókusza Veszprém városa volt, már ekkor megjelentek a Bakonyt érintő fejlesztési elképzelések is: „A Mátra és a Bükk feltárása után a Bakonynak kell sorra kerülnie és ebben székvárosunké a vezető szerep. Kiaknázatlan még a Bécs–Bakony–Balaton utvonal lehetőségeinek hasznosítása is. A bakonyi községeknek, mint nyaralóhelyeknek szervezése folyamatban van. (…) [B]akonyi menedék és turistaházak megépítése a távolabbi tervek.”[22]

2.) Az OMVESZ veszprémvármegyei osztályigazgatóságának pecsétje (MNL VeVL V.311.a.bb.)

A Bakony idegenforgalmának fejlődését továbbá jelentősen előmozdította, hogy a MÁV Rt. és a turisztikai szakemberek korán felismerték közös érdekeiket az utazóközönség számának és az utazások gyakoriságának növelésében; a vasúttársaság nemcsak kedvezményes visszautazási lehetőségeket biztosított a nyaralók számára, hanem aktív szerepet vállalt az idegen-

[15] *Budapesti Hírlap*, 1888. augusztus 6. Magyar turista-egyesület. 4., DÉRY 1929. 1.
[16] PILKHOFFER 2022. 365.
[17] *Sopron*, 1903. április 8. A „Dunántúli Turista-Egyesület” alakuló közgyűlése. 1.
[18] *Budapesti Hírlap*, 1904. augusztus 13. A Balaton-Egyesület megalakulása. 11.
[19] *Pesti Hírlap*, 1928. március 30. A Balatoni Intéző Bizottság megalakitása. 9.
[20] MNL VeVL V.172.a. 1930. 48. kgy., *Veszprémvármegye*, 1930. június 1. Veszprém város nyaraltatási akciója. 3.
[21] *Veszprémvármegye*, 1934. február 4. Az Országos Magyar Weekend Egyesület. 5–6.
[22] *Veszprémvármegye*, 1934. március 30. Veszprém város és a vármegye bekapcsolása az idegenforgalomba. 4.

forgalmi propagandában is, többek között látványos plakátokkal, prospektusokkal és a vasúti kocsikat díszítő, magyar tájakat bemutató fényképekkel – köztük a Bakonyról készült felvételekkel –, amelyek az ország felfedezésére ösztönözték az utazókat.[23]

A Bakony turisztikai népszerűsítése egyértelműen indokolt volt, ugyanakkor komoly kihívásokkal járt. A közvélemény figyelmét ugyanis egy olyan térség felé kívánták irányítani, amely a 19. század folyamán elsősorban betyárjairól és rablóiról vált ismertté, például Eötvös Károly szépirodalmi ábrázolásainak köszönhetően. A turizmus fejlesztésében érdekelt szereplők tisztában voltak azzal, hogy e negatív képzetek meghaladása tudatos, hosszú távú szemléletformáló munkát igényel, amennyiben a Bakonyt a középosztály számára is vonzó, kulturált úti célként kívánták pozicionálni:

„Nem vagyunk a Bakonyban – mondták eddig, amikor tiltakozni akartak a civilizálatlanság, az életbizonytalanság és a kellemesen berendezett élet kereteit nélkülöző állapotok ellen. A Bakony – minden természeti pompája mellett – rossz mellékizt kapott nyelvünkben s hasonlata lett mindannak, ami kulturálatlan, barbár és elvadult. Ez a hasonlat mindmáig sem kopott ki a magyar nyelvhasználatból, amikor pedig a Bakony betyárromantikája már rég legendává vált. – Igenis a Bakonyban vagyunk – mondják majd a jövőben s értsék ezalatt a gondoskodásnak, a lakhatásnak, a jól megépített és a Bakony egészét behálózó turistautaknak azt a modern kényelmét, amit Svájc, Tirol és a Tátra legeldugottabb kis fészkei is nyujtanak a nyaralóknak."[24]

A Bakony mint nyaralóhely

Az, hogy mely bakonyi településeket szervezte be nyaralóhelyként az OMVESZ, *Az Utas Könyve* című kiadványaiból derül ki. 1936-ban Bakonybél, Bakonyszentkirály, Bakonyszentlászló, Csesznek, Herend, Porva, Tés, Városlőd és Zirc szerepeltek a listán.[25] 1940-re Herend már kikerült a felsorolásból, helyette viszont Farkasgyepű és Németbánya csatlakozott a programhoz.[26] De miért éppen ezek a települések kerültek be a programba? Mit tudtak nyújtani „az irodában és a műhelyben robotoló ember"[27] számára? Tulajdonképpen szinte minden olyan turisztikai ágat képviseltek, amelyekhez a korabeli kistelepülések az országos irányvonalak mentén kapcsolódni tudtak: hegyvidéki,

[23] JUSZTIN 2006. 203–204., MNL VeVL V.425.a.cc. 1966/1938.
[24] *Zirc és Vidéke*, 1936. április 19. Szitnyai Zoltán: Zirc lesz-e a Bakony fővárosa? 1.
[25] Az Utas Könyve 1936. [3.]
[26] Az Utas Könyve 1940. 369.
[27] *Köztársaság*, 1993. április 30. Harsányi Zsolt: Az utas könyve. 30.

természetközeli turizmust, a történelmi emlékhelyek és népi hagyományok bemutatását, az egyházi (vallási) turizmust, valamint a gyógy- és fürdőturizmust.[28] Ez utóbbi talán meglepően hangzik, de abban az időben több bakonyi községben is működött strandfürdő, például Bakonybélben, Bakonyszentlászlón, Bakonyszentkirályon, Városlődön és Zircen.

A fürdőzés mellett számos egyéb szórakozást kínáltak a falvak a nyaralóknak. *Az Utas Könyvé*ben megtalálhatóak voltak az adott településhez eső legközelebbi kirándulóhelyek, melyek nem kizárólag a hagyományos értelemben vett természeti területeket jelentették, hanem a régió történelmi, ipari emlékhelyeit is. A kiadványok a korszak divatos sportágainak űzésére is buzdították a városi vendégeket. A lankákban gazdag községek télen síelési lehetőséget biztosítottak, több helyen pedig teniszpályát építettek. Néhány helység a kultúrigényeket is igyekezett kiszolgálni: lehetett táncolni, cigányzenére mulatni, dalárdát és színdarabot megnézni, polgári olvasókört és kaszinót felkeresni.[29] Például a Bakonybéli Katolikus Kaszinó helyiségeiben folyóiratokat olvashattak, rádiót hallgathattak, játszhattak – leginkább kártyával – az ide betérők.[30]

A házakon az OMVESZ vendéglátói táblái jelezték a szállaslehetőséget. Emellett valamennyi település rendelkezett vendéglővel vagy ellátást vállaló magánházzal.[31] A lakhatási lehetőségek komfortjáról keveset tudni. Bakonybélben 91 padlós szobát tartottak számon, Bakonyszentkirályon 24, Tésen 16, Városlődön 43 darabot. Zircen a magánházak közül 100–125 számított padlózottnak, viszont vízvezeték és WC gyakran nem volt bennük, így „közép igényű” nyaralóknak ajánlották őket.[32] Feltehetőleg a többi bakonyi községben sem volt rózsásabb a helyzet, például Bakonyszentkirályon csak „kisebb igényeket kielégítő” szobákat tudtak ajánlani a gazdaházaknál,[33] vagyis sok lakásban még padlóburkolat sem lehetett. A berendezés és felszerelés minőségéről és mennyiségéről nincs pontos információnk, mindenesetre az OMVESZ több bakonyi faluban ajánlotta a „Hangya” Szövetkezeti Központtal közösen hirdetett, a hazai nyaralók kényelmét szolgáló kedvezményes lakás- és étkezőfelszerelési áruhitel-akcióját, amelyhez képes tájékoztató katalógust

[28] KAPOSI 2024. 39.
[29] Az Utas Könyve 1936., Az Utas Könyve 1938. 297–332., Az Utas Könyve 1940. 369–404., MNL VeVL V.418.a.bb. 518/1938.
[30] MNL VeVL X.67. A Kaszinó pénzforgalma (1943–1944), GRÜLL 2023.
[31] Az Utas Könyve 1936., Az Utas Könyve 1938. 297–332., Az Utas Könyve 1940. 369–404.
[32] Az Utas Könyve 1936. 37–38., Az Utas Könyve 1940. 403–404., MNL VeVL V.425.a.cc. 1966/1938., 1999/1938.
[33] Az Utas Könyve 1940. 393.

is mellékelt. A koncepció célja az volt, hogy „a nyaralásra és üdülésre beszervezett községek kultúrális (sic!) berendezkedését elősegítse".[34]

A falusi vendéglátók oktatását, a városi igényekhez való alkalmazkodásának megkönnyítését valamennyi idegenforgalmi szervezet és szakember fontosnak tartotta. Számos írás született annak érdekében, hogy a községek szálláscélra kiadott otthonai minél inkább megfeleljenek az odaérkező városi turisták komfortigényének. Az OMVESZ kiadta praktikus útmutatóként Irsai Szabó Tiborné *A fizető vendéglátás kellékei* című néhány oldalas füzetét. A kiadványból közel 10 000 példányt osztottak szét a falusi vendéglátók között. Valamivel részletesebb volt a Balatoni Intéző Bizottság jóvoltából megjelentetett *A falusi vendéglátás mestersége* című könyv.[35] Helyben, a Bakonyban is igyekeztek folyamatosan nevelni a nyaraltatásban részt vevőket, a *Zirc és Vidéke* című hetilap több ízben írt a vendéglátók feladatairól.[36]

Ezek az írások egységes szemléleti keretben születtek, és közös normarendszert közvetítettek. Tartalmuk egyrészt arra irányult, miként alakíthatják át a falusi lakosok saját életterüket oly módon, hogy az a városi látogatók számára elfogadhatóvá, sőt vonzóvá váljon, másrészt pedig arra, hogyan sajátíthatják el maguk is a „civilizált", vagyis alapvetően urbánus értékrendnek megfelelő viselkedésformákat. Ez a gondolkodásmód markánsan megjelenik azokban a fejezetekben, amelyek a paraszti vendégszeretet piacosítását szorgalmazták, és arra ösztönözték az érintetteket, hogy a vendégek jelenlétét, valamint az elszállásolásra alkalmas tereket potenciális bevételi forrásként értelmezzék. A modern kapitalista logika megjelenése szükségszerűen együtt járt a falusi életmód és térhasználat átalakításának igényével. Amennyiben a vendéglátás már nem közösségi kötelességként vagy a családi becsület megnyilvánulásaként, hanem piaci tranzakcióként értelmeződött, a paraszthá̀z belső rendjét is a feltételezett vendégigényekhez kellett igazítani. A kézikönyvek abból az előfeltevésből indultak ki, hogy a hagyományos paraszti lakókörnyezet önmagában nem felel meg a városi látogatók elvárásainak, ezért annak tudatos átalakítását tartották szükségesnek. Ehhez szorosan kapcsolódott a modernizációs diskurzus egy további eleme: a higiéniai normák falusi környezetbe történő átültetése. A piacképes parasztvendégház esetében nemcsak a tér megfelelő elrendezése, hanem a tisztaság is alapvető követelményként jelent

[34] MNL VeVL V.311.a.bb. 1866/1940., MNL VeVL V.418.a.bb. 1034/1940.

[35] BEHRENDT 2016. 213–214.

[36] *Zirc és Vidéke*, 1932. július 10. Medvey Lajos: Nyaralás és nyaralók. Első közlemény. 2., *Zirc és Vidéke*, 1932. július 17. Medvey Lajos: Nyaralás és nyaralók. Második közlemény. 1., *Zirc és Vidéke*, 1936. április 26. Fabinyi Emil: A bakonyi vendéglátók feladatai. 1., *Zirc és Vidéke*, 1936. július 5. Zircé a jövő!..? 1.

meg, amely a modern kultúrához való tartozás egyik legfontosabb jelének számított. Ezt az elvárást az útmutatók egyaránt a vendégek kényelmének és a házigazdák általános jólétének szolgálatába állították. Az útmutatók így nem pusztán a turisztikai iparban való részvétel technikai feltételeit közvetítették, hanem arra is törekedtek, hogy a falusi háziasszonyokat a városi látogatók elvárásaihoz igazodó, „modern” szerepfelfogás elsajátítására neveljék.[37]

A bemutatott szemléletformáló törekvések különösen hatékonyan érvényesültek a községekben működő panziók esetében, amelyek funkcionálisan és kulturálisan is közvetítő szerepet töltöttek be a falusi lakókörnyezet és a városi komfortvilág között. Ezek az intézmények jellemzően drágábban kínálták szolgáltatásaikat, ugyanakkor a vendégek számára lényegesen magasabb színvonalú ellátást biztosítottak.

A panziók működtetése hatósági engedélyhez kötött tevékenység volt, amely a bakonyi települések esetében rendszerint a Zirci járás főszolgabírójának hatáskörébe tartozott. Az engedély megszerzéséhez a tulajdonosoknak meghatározott infrastrukturális feltételeknek kellett megfelelniük, amelyek egyértelműen a korszerű vendéglátási normák érvényesítését szolgálták:

„1./ A szobák szárazak, világosak, jól szellőztethetők legyenek és 2 ember részére legalább 36 m/3 légtér jusson. A szobák külön bejárattal bírjanak, kulccsal és tolózárral legyenek zárhatók. Az ablakon redőny vagy át nem látszó függöny legyen alkalmazva.

2./ A vendégszobák a fenti szabályrendeletben[38] előírt felszereléssel láttassanak el, féreg-mentesítésükről gondoskodjon és állandóan tiszták legyenek. Szalmazsák használata tilos. Minden helyiségben villanycsengő legyen felszerelve.

3./ A főajtók kifelé nyíljanak. (…)

5./ Fürdő álljon rendelkezésre.

[37] BEHRENDT 2016. 214–215.

[38] A főszolgabíró a 345. jkvi 7472–1929. számú vármegyei szabályrendeletre utalt, amely a Balaton-parti községekben, gyógy- és üdülőhelyeken gyakorolható szállodai, panzió- és vendéglői iparokról rendelkezett. Eszerint a kötelező felszerelés: a) használatra alkalmas matraccal és fehér lepedővel ellátott ágy vagy pamlag; b) nyughelyenként fehér huzattal ellátott két fejpárna; c) fehér lepedőbe burkolt paplan vagy gyapjútakaró; d) teljes mosdófelszerelés, melyhez tartozik: 1 db legalább 40 cm átmérőjű mosdótál, mosdóvizes kancsó, szappantartó, fogkefetartó, kiöntővödör, szájvíztartó üveg, pohár és mindezeknek elhelyezésére alkalmas, könnyen tisztítható mosdóasztal; e) ágyanként 1-1 éjjeliszekrény, személyenként 1–1 éjjeliedénnyel; f) a vendégek számára megfelelő méretű ruhaszekrény; g) ruhafogas; h) falitükör; i) asztal legalább két székkel; k) vizesüveg, legalább két vizespohárral; l) vendégenként legalább egy-egy törölköző. *Veszprém-vármegyei Hivatalos Lap*, 1929. május 16. 202.

6./ Egy éven belül kisebb jégszekrényt szerezzen be és jégről gondoskodjon.
7./ A klozet és a pöcegödör az előírásnak, különösen a 212.000/1933. B.M. rendelet rendelkezéseinek megfeleljen[39] és azt hetenként legalább egyszer fertőtlenítse. (…)"[40]

Annak pontos megítélése, hogy a fenti irányelvek milyen mértékben honosodtak és valósultak meg a falusi vendéglátók mindennapi gyakorlatában, nem egyszerű feladat. Az OMVESZ által összegyűjtött statisztikai adatok ugyanakkor egyértelmű növekedési tendenciára utalnak. Az esetleges kényelmetlenségek dacára a két hétnél hosszabb időt eltöltő vendégek száma, továbbá a pénzforgalom évről évre emelkedett a bakonyi településeken. Évente átlagosan 1000–2000 nyaraló kereste fel a térséget üdülési célból, a „víkendezők" ennél is többen lehettek. A vendégkör főként a fővárosból érkezett, de vidékről és külföldről is voltak pihenni vágyók. Egy átfogó jelentés szerint a községek 1938-ra már elérték befogadóképességük határát, ám az OMVESZ megyei szervezete bízott abban, hogy a vendégforgalom tovább fog növekedni.[41]

Község neve	Nyaralók száma		
	1935	1936	1937
Bakonybél	280	358	370
Bakonyszentlászló	x	363	423
Bakonyszentkirály	x	235	262
Csesznek	x	295	280
Porva	x	3	2
Tés	x	9	58
Városlőd	202	221	234
Zirc	490	336	300

(Forrás: MNL VeVL V.425.a.cc. 1966/1938.)

A következőkben két konkrét település, Bakonyszentlászló és Zirc példáján vizsgálom meg, hogyan működött a bakonyi turizmusfejlesztés a gyakorlatban. Arra keresem a választ, milyen keretek között szerveződött

[39] A rendelkezés értelmében fontos szempont volt, hogy az árnyékszék (hastífusszal) fertőzött tartalma ne szivároghasson be a kutakba. A m. kir. belügyminiszter 1933. évi 212.000. számú körrendelete, a hastífusz (hasi hagymáz) elleni védekezésről. *Rendeletek tára,* 1933. 1223.
[40] MNL VeVL IV.441.a. 4930/1934., 611/1936.
[41] MNL VeVL V.425.a.cc. 1966/1938., *Veszprémvármegye*, 1939. március 5. A Vendégforgalmi Bizottság beszámoló közgyűlése. 3.

a nyaraltatás, és milyen társadalmi, infrastrukturális és kulturális hatásokat gyakorolt a helyi közösségekre.

Bakonyszentlászló

Bakonyszentlászló a 19. század elejétől kezdve a Bakony egyik korai üdülőhelyének számított. A településen már ebben az időszakban működött kiépített gyógyfürdő, amely elsősorban fürdőházat jelentett kádfürdőkkel.[42] A század végére a fürdő feltehetően megszűnt; Angyal Armand visszaemlékezései szerint a létesítményt tűzvész pusztította el.[43] Mindez azonban nem feltétlenül vetett véget a község társas életének és vendégforgalmának, amely a későbbiekben is élénk maradhatott.

A kedvező természeti és infrastrukturális adottságokat a helyi és megyei szereplők viszonylag korán felismerték. Az 1910-es években már felmerült annak igénye, hogy Bakonyszentlászlón a közegészségügy céljait szolgáló üdülőtelepet, illetve szanatóriumot létesítsenek, elsősorban a gümőkórban szenvedők számára:

„Ilyen üdülőtelepek, szanatóriumok létesítésére kiválóan alkalmasnak mutatkozik a (…) Bakony (…). Ózondús fenyőerdők, tiszta hegyi levegő, az élet zajától nem zavart nyugalmas csend, friss, jóvizü hegyi patakok, források – mind, mind feltalálhatók az ős Bakonyban, csak telepeket kell létesíteni benne, amelyek befogadják a betegeket. Hogy többet ne említsünk, ott van Bakonyszentlászló, amely a fentebb elmondott jó tulajdonságokon kivül azzal a ritka természeti kinccsel is rendelkezik, hogy bővizü vasas, rádium-tartalmu forrása van. Ezt a községet a nyári hónapokban különösen Győrből már is sokan keresik fel, s nem egy vérszegény, gyenge beteg nyerte ott vissza megromlott egészségét.”[44]

Ebben az időszakban még elsősorban az a szociálpolitikai szemlélet érvényesült, amely szerint a tüdőbetegségek által leginkább veszélyeztetett társadalmi csoport, vagyis a munkásság számára lett volna indokolt szanatórium létrehozása a településen.[45] A Tanácsköztársaság bukását követő politikai és

[42] *Hasznos Mulatságok*, 1837. november 8. Bakony-Szent-László és Porva. [1.], *Budapesti Viszhang*, 1855. július 15. Göcseji piszkafa: Vidéki élet. 46., *Vasárnapi Újság*, 1858. július 4. Kolompos: Még egyszer a Sz.-Lászlói fürdő s annak emelkedése. 323., *Politikai Ujdonságok*, 1858. június 24. H.: A sz.-lászlói fürdő emelkedése Veszprémmegyében. 294.

[43] *Budapesti Hírlap*, 1924. augusztus 14. Angyal Armand: Fürdőlevél. 4.

[44] *Pápai Hírlap*, 1916. július 29. N. P.: Üdülőtelepeket a Bakonyba! 1.

[45] *Pápai Hírlap*, 1916. augusztus 5. Dr. Vadnay Szilárd: Üdülőtelepeket a Bakonyba! 1., *Munkás Újság*, 1919. március 23. Munkásszanatórium Bakonyszentlászlón. 3.

társadalmi átrendeződés azonban nem kedvezett az ilyen jellegű kezdeményezések megvalósításának.

A húszas évek folyamán a hangsúly fokozatosan eltolódott: Bakonyszentlászlóra egyre inkább potenciális nyaralóhelyként tekintettek. Ezt a szemléletváltást erősítette, hogy a helyi vendéglősök és a visszatérő vendégek rendszeresen ajánlották a települést a sajtó hasábjain, kiemelve annak jó levegőjét, valamint kénes és vasas forrásvizeinek kedvező hatásait.[46]

A gazdasági világválság időszakában Bakonyszentlászló ajánlása már nem kizárólag az egészségmegőrzést szolgáló természeti adottságokra épült, hanem egyre inkább azokra a szolgáltatásokra is, amelyek a korszak népszerűbb üdülőhelyein már bevettnek számítottak. A település vendégcsalogató kínálatába ekkorra olyan elemek is bekerültek, mint a nagyvendéglő, a büfé, valamint az élő cigányzene, amelyek a szabadidő eltöltésének urbánusabb formáit tették elérhetővé vidéki környezetben. A község vonzerejét ugyanakkor jelentősen növelte az a tény, hogy az itt eltöltött nyaralás költségei a divatosabb üdülőhelyek árszintjének csupán töredékét tették ki, ami különösen a válság éveiben bírt meghatározó jelentőséggel.[47]

Az 1932-es szezonban még kritika volt, hogy Bakonyszentlászló nem rendelkezik kiépített fürdőhellyel.[48] E hiányosság azonban rövid időn belül részben orvoslást nyert: a következő évben megjelent hirdetések már kivétel nélkül említést tettek a grófi kastélyhoz tartozó strandról.[49]

Turisztikai szempontból 1934 fordulópontot jelentett Bakonyszentlászló életében: Bakonyszentlászló, valamint több más bakonyi település – például Zirc, Bakonybél és Csesznek – intézményes keretek között is megjelent a magyarországi üdülőhelyek hálózatában. A folyamatot állami szinten is támogatta Fabinyi Tihamér kereskedelmi miniszter, aki a Balaton fejlesztését követően a Bakony idegenforgalmi potenciáljának kiaknázására is ígéretet tett. A gyakorlati szervezőmunka irányítását Kaffka Károly, az OMVESZ ügyvezető igazgatója látta el, aki azonnal megkezdte a térség településeinek

[46] *Budapesti Hírlap*, 1921. szeptember 4. Zs.: A Bakony. 7., *Budapesti Hírlap*, 1924. augusztus 14. Angyal Armand: Fürdőlevél. 4., *Magyarság*, 1926. május 28. Magyar nyaralóhelyek. A Magyarság olvasói felkutatják Csonkamagyarország üdülőtelepeit. 6.

[47] *Magyarság*, 1931. május 24. A Magyarság olvasói összeállítják a turistaszállások jegyzékét. 10.

[48] *Pesti Hírlap*, 1932. június 18. Ráth Zsigmond: A nyaralás kérdése és a Bakony. 9.

[49] A *Pesti Hírlap* apróhirdetései között például az alábbi ajánlatot lehet felfedezni: „Ifjusági nyaraltatás fenyves erdő mellett, Bakonyszentlászlón, grófi kastélyban. Bő étkezés, strand, nyelvtanitás, tennisz, sport, orvosi felügyelet. Havi 96 pengő, felnőtteknek napi 4.50 pengő. Érdeklődés Bakonyszentlászló, Kenessey-internátus üdülője vagy Budapest telefon 523—06” (*Pesti Hírlap*, 1933. július 20. 18.).

3.) Bakonyszentlászlói képeslap (MANDA/EKMK)

országos szintű népszerűsítését és turisztikai vonzerejük tudatos építését. A korabeli sajtóbeszámolók alapján a kezdeményezések gazdasági hatása már rövid távon is érzékelhető volt: 1934-ben a bakonyszentlászlói vendéglátók mintegy 10 000 pengő, míg a zirci szolgáltatók hozzávetőlegesen 40 000 pengő forgalmat bonyolítottak le.[50]

[50] *8 Órai Ujság*, 1934. augusztus 31. A 8 Órai Ujság a Bakonyért. 11.

A harmincas években Bakonyszentlászló idegenforgalmi szempontból a leggyorsabban fejlődő községek közé tartozott. A vendégek száma évről évre emelkedett; nemegyszer itt nyaraltak a legtöbben az OMVESZ programjához csatlakozó települések közül.[51] A kínálat is bő volt: szálloda, panziók és a fizetővendéglátásba bevont parasztgazdák biztosították az elhelyezést. A házakon az OMVESZ vendéglátói táblái jelezték a szálláslehetőséget. Budapestről átszállással öt óra alatt lehetett ide eljutni. A strandfürdő[52] nyújtotta felfrissülés mellett a környékbeli kirándulóhelyek és a helyi teniszpálya kínáltak aktív kikapcsolódási lehetőséget, míg a kultúra iránt érdeklődő nyaralók a helyi Esterházy-kastélyt is megcsodálhatták. A nyaralók elhelyezését a községi jegyző szervezte, aki az OMVESZ örömére még községfejlesztő bizottságot is alakított – igaz, annak egyetlen aktív tagja ő maga volt.[53]

Természetesen a népszerű nyaralóhelyen is akadtak problémák. Az OMVESZ több kifogást is megfogalmazott: a virágosítás elmaradt az építkezések miatt, nagy volt a por, a portalanításhoz nem állt rendelkezésre lajtos kocsi, a járdák pedig javításra szorultak, már ahol volt éppen járda.[54] Kívülről úgy tűnt, a helyiek vendégszeretők és aktívak, a jegyző azonban úgy vélte, a község polgárai – a panziósokat kivéve – „semmit sem tettek a nyaraltatással kapcsolatban".[55] Az Esterházy-uradalom sem segítette a fejlesztéseket,[56] sőt a jegyző szerint azon munkálkodott, hogy „amiben lehet gátat vessen".[57]

Bakonyszentlászló fejlesztésének egyik legjelentősebb akadályát a korlátozott tőkeellátottság és a település lakosságának általánosan szerény anyagi helyzete jelentette. Az idegenforgalomból származó bevételek önmagukban sem a község, sem a helyi társadalom számára nem biztosítottak elegendő felhalmozást ahhoz, hogy önerőből nagyobb léptékű infrastrukturális beruházásokat lehessen megvalósítani.[58] Bár Bakonyszentlászló üdülőfaluként funkcionált, gazdasági pozíciója összességében kedvezőtlen maradt.

---

[51] MNL VeVL V.425.a.cc. 1966/1938.

[52] A strandfürdő ekkor már nem kötődött semmilyen formában a grófi kastélyhoz. 1939-ben tulajdonosa Weinhardt József nagyvendéglős volt, a strand éves forgalma pedig meghaladta az 1000 főt. MNL VeVL V.311.a.bb. 1307/1940.

[53] Az Utas Könyve 1936. 29–30., Az Utas Könyve 1940. 394., MNL VeVL V.425.a.cc. 1966/1938.; MNL VeVL V.311.a.bb. 1628/1940.

[54] MNL VeVL V.425.a.cc. 1966/1938., MNL VeVL V.311.a.bb. 1085/1940., *Zirc és Vidéke*, 1938. július 3. Wolf László: Három óra Szentlászlón. 3.

[55] MNL VeVL V.425.a.cc. 1966/1938., MNL VeVL V.311.a.bb. 1628/1940.

[56] MNL VeVL V.425.a.cc. 1966/1938.

[57] MNL VeVL V.311.a.bb. 1628/1940.

[58] MNL VeVL V.311.a.bb. 1085/1940., MNL VeVL V.311.a.bb. 1628/1940.

4.) Bakonyszentlászló faluképe 1943 körül (Fortepan 231531)

Zirc

Zirc különösen aktívan dolgozott az idegenforgalom fellendítésén, és valamennyi turisztikai ághoz hozzá tudott kapcsolódni. Számos túraútvonal indult innen, 1931-ben a község strandfürdőt is építtetett, a ciszterci apátság pedig régóta vonzotta a kultúra iránt érdeklődőket. A vendégek télen-nyáron jöhettek, akár vasúton (kedvezményesen), akár autóval. A szórakozási lehetőségek is sokrétűek voltak: tenisz, kaszinó, polgári olvasókör, kultúrház (állandó színpaddal és műkedvelő előadásokkal), téli sportok[59] és mozi.[60] A síelés, amely éppen a Horthy-korszakban vált divatos sporttá, különösen nagy tömegeket vonzott Zircre, elsősorban a közeli Veszprémből és Győrből.[61] Mindemellett a települést is igyekeztek a helyiek csinosítani, még kellemesebbé tenni. A főteret parkosították, a portalanításról öntözőkocsi gondoskodott.[62] A központban – városi mintára – korzót és cukrászdát létesítettek.[63]

[59] Az Utas Könyve 1936. 37–38., Az Utas Könyve 1940. 403–404.

[60] *Zirc és Vidéke*, 1936. május 10. A mozi és a közerkölcs. 1., A *Zirc és Vidéke* 1936. és 1937. évi számaiban rendszeresen hirdették az éppen vetített filmeket.

[61] *Zirc és Vidéke*, 1936. február 23. Téli idegenforgalmi rekord. 1.

[62] MNL VeVL V.425.a.cc. 1966/1938.

[63] *Zirc és Vidéke*, 1936. március 29. Cukrászda épül Zircen. 1.

A nyaralók turistaszállóban, panziókban, vendéglők szobáiban vagy fizetővendéglátásba bevont magánházakban szállhattak meg.[64] Egy 1938-ból származó adatszolgáltatás tanúsága szerint Zircen az igénybe vehető lakások mindegyike rendelkezett padlózott helyiségekkel. Ezek közül öt egyágyas, míg 80 kétágyas elhelyezést biztosított. A nyilvántartásba vett kiadó lakások közül mindössze négy viselte az OMVESZ jelzőtábláját, a kérdőív szerint a szállásadók többsége nem élt szívesen e hivatalos megjelölés használatával. A kifejezetten panzióként berendezett ingatlanokban összesen tizenöt szoba állt a vendégek rendelkezésére. Ezzel szemben a fizetővendéglátók által kiadott szobák között egyetlen olyan sem szerepelt, amely padlózott helyiséggel rendelkezett volna, ami jól jelzi a különböző szállástípusok közötti komfortbeli különbségeket.[65]

Az 1930-as évek közepére, amikor is a falusi turizmus leginkább virágzott, a községben elkezdték pedzegetni, hogy a fenti szálláshelytípusok már nem elégítik ki a modern igényeket, és szükség lenne egy szállodára: „És hányan jegyezték meg vidékünk szépségeinek láttára az idegenek közül, hogy a jövőben hosszabb időre is szivesen felkeresnének bennünket, csak lenne legalább rendes szálloda, hol megtalálhatnák a városi igényeknek is megfelelő kényelmet, folyóvizes mosdót, fürdőszobát és nem látnának – trágyadombot! Hányan emlegették ugyanezt az itt nyaralók közül s mondogatták, hogy mennyivel tömegesebb és pénzesebb közönséget is kaphatna Zirc, hogyha volna rendes szállodája!”[66]

5.) Síelő hölgy Zirc környékén (MNL VeVL, VK-06829)

A zirci szállodáról szóló cikkek betekintést nyújtanak abba, hogy milyen víziói voltak az illetékeseknek – leginkább a Bakony Egyesületnek – a község turizmusfejlesztésével kapcsolatban. Az egyik cél az volt, hogy minél többen keressék fel a települést, különösen a síszezonban, ne csak a szomszédos városok lakossága látogassa Zircet, hanem a fő-

[64] Az Utas Könyve 1936. 37–38., Az Utas Könyve 1940. 403–404., MNL VeVL V.425.a.cc. 1966/1938., 1999/1938.
[65] MNL VeVL V.425.a.cc. 1999/1938.
[66] *Zirc és Vidéke*, 1936. február 16. Dr. T[óth] A[aurél]: Szállodát Zircnek! 1.

városi vendégek is. Főleg abban reménykedtek, hogy ha egy új, jól propagált és megfelelő szálloda épül a községben, akkor annak újdonsága sokak fantáziáját megmozgatná: „Azt sem szabad figyelmen kivül hagynunk, hogy pl. a nyaralásra induló vagy téli sportot üző fővárosiak előtt még elég újak, el nem kopottak vagyunk, ami magában véve is jogos reményeket ébreszthet bennünk arra is, hogy divatba jövünk előttük, ha megtalálják nálunk azt, amit keresnek. A városi, különösen a fővárosi ember nyaralásában és kirándulásaiban egyaránt szereti a változatosságot és az ujdonságot.”[67] További szempont volt, hogy egy 20–30 szobás szállóval színvonalas szolgáltatást tudjanak nyújtani az ideérkezőknek, amely további vonzerőt jelenthetett volna a községnek.

A minőségi szállások kialakítása különösen fontos ügy volt ekkoriban, ugyanis a meglévő zirci opciók az igényesebb vendégek számára nem voltak megfelelőek.[68] Sok esetben nem feltétlenül a szobák komfortjával volt a vendégek legfőbb baja, hanem a lakóhely környezete nem felelt meg annak a falusi idillnek, ami jellemzően az urbánus környezetből jövő vendégek fejében élt. A zirci szálláshelyek nívójáról és egy fővárosi hivatalnok elvárásairól referál egy nyaraló panaszos levele: „Ami (...) nagyon lehangolt és amiért a magam részéről nyaralókereső utamat eredménytelennek kell tekintenem, a zirci lakásviszonyok. Négy cimet kaptam a községházán: mind a négy helyen sehol egy virágágyat, füves udvart, fát és legfőképen sehol egy verandát nem találtam. Barátságtalan, földes udvar mindenütt, fészerrel, tüzifával megrakva, virágnak, fának, de még fünek sem látni nyomát. Az udvarról pedig egyenesen a szobába lehet belépni, tornác, veranda sehol.”[69]

Mindezek ellenére összességében még így is Zirc kínálta a legtöbb férőhelyet és a legsokszínűbb programokat a Bakonyban. Joggal pályázott tehát arra, hogy hivatalos üdülőhely státuszt kapjon.[70] A vendégforgalom azonban 1935-től folyamatosan csökkent, miközben más bakonyi településeken nőtt – még ha szerény mértékben is. Feltűnő, hogy a városiasabb Zirc nem tudott lényegesen több vendéget vonzani, mint például a jóval kisebb Csesznek.[71] Pedig a község komoly energiát fektetett önmaga népszerűsítésébe. Nemcsak az OMVESZ kiadványaiban, hanem a Bakony Egyesület pamfletjeiben és országos terjesztésű újságok hirdetéseiben is megjelent Zirc, amely „a Bakony fővárosaként” hirdette magát.[72]

---

[67] *Zirc és Vidéke*, 1936. március 8. Dr. T[óth] A[aurél]: Milyen szálló kell Zircre? 1.
[68] *Zirc és Vidéke*, 1936. március 8. Dr. T[óth] A[aurél]: Milyen szálló kell Zircre? 2.
[69] *Zirc és Vidéke*, 1936. június 14. Levél érkezett. 2.
[70] *Zirc és Vidéke*, 1936. július 5. Üdülőhely lesz Zircből? 1., MNL VeVL V.425.a.cc. 3718/1937.
[71] MNL VeVL V.425.a.cc. 1966/1938.
[72] CUHAVÖLGYI 2013. 5–6., MNL VeVL V.425.a.cc. 792/1940.

A vendégforgalom visszaesésében feltehetően szerepet játszott az a folyamat, amelynek során Zirc növekvő turisztikai ismertségével párhuzamosan a helyi lakáskiadók fokozatosan emelték áraikat. (Mindez arra utal, hogy a vendéglátók számára készült útmutatókban megfogalmazott elvárások – amelyek a falusi vendégszeretet piaci alapokra helyezését szorgalmazták – Zircen viszonylag gyorsan gyakorlati megvalósulásra találtak.) Egy korabeli beszámoló szerint 1936-ban egy egyszerű, szalmazsákkal felszerelt, kiszolgálás nélküli szoba bérleti díja egy fő esetében gyakran elérte az 50–60 pengőt havonta, amit a *Zirc és Vidéke* című lap egyik szerzője aránytalanul magasnak és elrettentőnek minősített. Álláspontja szerint ilyen összeg legfeljebb több személy befogadására alkalmas, valamint alapvető kiszolgálást is nyújtó szobák esetében lett volna indokolt. A Bakony Egyesület a kialakult helyzet kezelésére irányadó árszintek meghatározását javasolta, amelyek szerint Zircen a szobák bérleti díjának – az elhelyezkedés, a férőhelyek száma és az egyéb komfortfokozatok függvényében – 30 és 70 pengő között kellett volna mozognia. Ezzel párhuzamosan felhívták a figyelmet arra is, hogy a környező településeken lényegesen mérsékeltebb lakásárak voltak jellemzők: Bakonyszentlászlón például már havi 30 pengőtől lehetett szobát bérelni.[73]

A magas szállásárak mellett egy másik kellemetlen jelenség is borzolta a zirci turizmus fejlesztésében érdekelt szereplők és a nyaralók idegeit: a megtévesztő hirdetések. Egyes lakáskiadók valótlan leírásokkal igyekeztek a településre csábítani az érdeklődőket, például idilli, erdő közepén fekvő, több szobás villákat ígérve, miközben a valóságban elhanyagolt és ízléstelen környezetet kínáltak. Más esetekben, amennyiben nem sikerült megállapodni a vendégekkel a feltételekről, a bérbeadók azt állították, hogy a településen minden egyéb szálláshely foglalt. A Bakony Egyesület ezekre a visszaélésekre reagálva arra szólította fel mind a helyi lakosokat, mind a turistákat, hogy az ilyen eseteket haladéktalanul jelentsék a községházán vagy a csendőrőrsön.[74]

Az OMVESZ jelentéseiben nem volt elégedett Zirccel. Nemcsak a helyi szállásadókkal, de a Bakony Egyesület működésével sem, mivel az nem a vendéglátóktól, hanem a turistáktól szedett hozzájárulást a község propagandájához. A jegyző ezzel védekezett: „a magánosok semmi féle anyagi áldozatot, illetve tagdíjat, vagy százalékot fizetni nem hajlandók, úgy, hogy a nyaralással összefüggő leve[le]zést és hirdetéseket a Bakony Egyesület adománygyűjtésből fedezte."[75] Emellett kevésnek találták a Zircről készült fényképanyagot, és szerintük

[73] *Zirc és Vidéke*, 1936. július 5. Zircé a jövő!..? 1., Az Utas Könyve 1936. 29.
[74] *Zirc és Vidéke*, 1936. július 12. Óvakodjunk az idegenvezető szélhámosoktól! 1.
[75] MNL VeVL V.425.a.cc. 1966/1938.

a helyi piac árszínvonala is sokakat elriasztott.[76] A levéltári iratanyag alapján megállapítható, hogy a község valamivel később 15–20 fényképfelvételt tudott a szövetség rendelkezésére bocsátani, ugyanakkor a korábban jelzett problémák többségének kezeléséről nem maradt fenn érdemi információ. Mindez arra utal, hogy ezekre a kihívásokra nem feltétlenül születtek hatékony vagy hosszú távon fenntartható megoldások. A vendégforgalmi adatok mindenesetre további visszaesést jeleznek: az 1938-as üdülési szezonban Zircen mindössze 310 nyaralót regisztráltak,[77] míg 1940-re ez a szám 283 főre csökkent.[78]

A turizmus térnyerése a helyi lakosság körében is feszültségeket generált, különösen a nyaralók által képviselt, „modernnek” tekintett viselkedési minták megjelenése kapcsán. Míg a Balaton környéki üdülőtelepüléseken a két világháború közötti időszakban már nem számított szokatlannak, hogy a vendégek strandöltözetben közlekedjenek a köztereken, Zircen ez a gyakorlat erős ellenérzéseket váltott ki a helyiek körében. A helyi sajtó ennek megfelelően normatív jellegű figyelmeztetéseket intézett az idegenekhez, hangsúlyozva, hogy a kizárólag fürdőzésre szolgáló öltözék nyílt utcai viselése a közízlést sérti. Az egyik korabeli cikk kifejezetten arra hivatkozott, hogy a település üdülőhelyként is meg kívánja őrizni „keresztény és úri” karakterét, és ennek érdekében felszólította a vendégeket, hogy strandruházatukat kizárólag a fürdő területén viseljék.[79]

További konfliktusforrást jelentett a helyi strandhasználat rendje. Zircen nemcsak elkülönített női fürdő nem működött, de az 1930-as évek végére az ún. „női órát” is kivezették, amely meghatározott időtartamra kizárólag a nők számára biztosította volna a fürdő használatát. Míg ez a körülmény a nyaralóvendégek többségét – különösen a családdal érkezőket – nem zavarta, addig a helyi nők egy részének még ekkor is komoly kellemetlenséget okozott, hogy férfiak jelenlétében fürdőruhában jelenjenek meg. A kérdés jól rávilágít a hagyományos normák és a modernizációs elvárások közötti feszültségre: miközben a zirci sajtó egyes megszólalói már e szemlélet „korszerűtlenségére” hívták fel a figyelmet, maga a vita élénksége is azt mutatja, hogy a testkultúrához, szeméremhez és nyilvános viselkedéshez kapcsolódó normák átalakulása korántsem volt magától értetődő a település társadalmában.[80]

---

[76] MNL VeVL V.425.a.cc. 1966/1938.
[77] Uo. 1999/1938.
[78] Uo. 3110/1940.
[79] *Zirc és Vidéke*, 1936. augusztus 16. Uj szokás? 1.
[80] *Zirc és Vidéke*, 1937. május 16. Lesz-e külön női fürdő? 2., *Zirc és Vidéke*, 1937. május 23. Lesz-e külön női fürdő? 2., *Zirc és Vidéke*, 1937. május 30. Még egy szó a női fürdőhöz. 2. Vö.: VÁMOS 2023.

6.) Zirc strandfürdője (CUHAVÖLGYI 2013.)

Összegzés

A térség országos ismertségét csak az 1920 utáni időszak intenzív propagandája alapozta meg. Ugyanekkor kezdett kibontakozni a falusi turizmus is, amely a gazdasági világválság után egyre nagyobb figyelmet kapott. Az 1934-ben létrejött OMVESZ veszprémvármegyei igazgatósága vállalta a bakonyi turizmus fejlesztését, és városias jellegű szolgáltatásokkal igyekezett a falvakat vonzóbbá tenni.

A két világháború közötti időszakban a Bakony idegenforgalmi bekapcsolása nemcsak új lehetőségeket, hanem számottevő terheket is rótt a térség településeire. A turizmus fejlődése elsősorban külső kezdeményezésekhez kapcsolódott, miközben a bakonyi falvak többsége nem rendelkezett sem megfelelő infrastruktúrával, sem elegendő anyagi tartalékokkal a nyaraltatáshoz szükséges feltételek megteremtéséhez. A turisztikai szervezetek által megfogalmazott elvárások – a lakóházak korszerűsítése, a higiéniai viszonyok javítása, a közterek rendezése, valamint strandok és egyéb létesítmények kialakítása – komoly beruházásokat igényeltek, amelyeket a helyi közösségek csak korlátozottan tudtak finanszírozni. Az idegenforgalomból származó bevételek gyakran nem tették lehetővé a hosszú távú felhalmozást, mivel ezek az összegek feltehetőleg a többnyire hiányosan felszerelt lakások javítására mentek el rögtön; így a települések gazdasága kiszolgáltatottá vált a szezonális vendégforgalomnak és a piaci ingadozásoknak.

A gazdasági nehézségek mellett az idegenforgalom komoly társadalmi és kulturális kihívásokat is jelentett a bakonyi települések számára. A falusi turizmus elterjedése a paraszti lakókörnyezet és életmód átalakítását kényszerítette ki, hiszen a magánlakások piaci célú hasznosítása és a városi vendégek komfortigényeihez való alkalmazkodás idegen elvárásként jelent meg sok helyi lakos számára. Mindezt tovább erősítették a normatív konfliktusok, amelyek például a nyaralók viselkedéséből, öltözködéséből fakadtak. Az idegenforgalom hatásai így nemcsak a mindennapi élet rendjét bolygatták meg, hanem belső feszültségeket is generáltak. Ezek a jelenségek arra mutatnak rá, hogy a korszakban a turizmus térnyerése a Bakonyban mélyreható társadalmi és kulturális alkalmazkodást igénylő modernizációs kihívásként jelent meg.

Végül a bécsi döntések és Magyarország második világháborús részvétele – akárcsak az ország más régióiban – a Bakony idegenforgalmát is visszavetette, majd szüneteltette. A háború és az azt követő évek pedig már egészen más kihívások elé állították a térség községeit.

Felhasznált források és irodalom

MNL VeVL = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára, Veszprém
VeVL IV.441.b. = Zirci járás főszolgabírájának, majd főjegyzőjének iratai. Általános iratok
VeVL V.172.a. = Veszprém város Tanácsának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyv, 1930
VeVL V.306.b. = Bakonybél nagyközség iratai. Polgári kori iratok
VeVL V.311.a.bb. = Bakonyszentlászló kisközség iratai. Polgári kori iratok
VeVL V.418.a.bb. = Városlőd nagyközség iratai. Polgári kori iratok
VeVL V.425.a.cc. = Zirc nagyközség iratai. Polgári kori iratok
VeVL X.67. = Bakonybéli Katolikus Kaszinó iratai

ABLONCZY Balázs (2008): Védkunyhó. Idegenforgalmi fejlesztés és nemzetépítés Észak-Erdélyben 1940 és 1944 között. *Történelmi Szemle* 50 (2008) 507–533.

ARADI Gábor (2010): Fejezetek Tolna megye két világháború közötti idegenforgalmából. In: DOBOS Gyula (Szerk.): *Tanulmányok. Politika-, gazdaság-, egészségügy-, egyház- és kultúrtörténet*. Szekszárd. 579–599.

Az Utas Könyve 1936. = KAFFKA Károly (Szerk.): *Az Utas Könyve. Veszprém megye*. Budapest.

Az Utas Könyve 1938. = KAFFKA Károly (Szerk.): *Az Utas Könyve*. Budapest.
Az Utas Könyve 1940. = KAFFKA Károly (Szerk.): *Az Utas Könyve*. Budapest.
BEHRENDT, Andrew Ernest (2016): *Travelers of an Empire That Was: Tourism, Movie-Going, and the Formation of Post-Imperial Identities in Austria and Hungary, 1918–1944*. [Dissertation] University of Pittsburgh. https://d-scholarship.pitt.edu/concern/etds/e73db7cf-29b1-4d33-913e-1b9df56a4921 (letöltés ideje: 2026. január 23.)
CUHAVÖLGYI Klára (2013): *A Bakony Egyesület jegyzőkönyvei 1931–1944*. Kézirat, Zirc. https://helyismeret.hu/index.php?title=A_Bakony_Egyes%C3%BClet_jegyz%C5%91k%C3%B6nyvei_1931-1944 (A letöltés ideje: 2026. szeptember 3.)
DÉRY József (1929): *Négy évtized a magyar hegyek között. A Magyar Turista Egyesület negyvenéves multja 1888–1928*. Budapest.
DORNYAY Béla (1919): A Bakonyban. *Turistaság és Alpinizmus* 9 (1919/1–2) 169–177.
DORNYAY Béla (1927): *Bakony*. Budapest.
GÓDÁNY Nikoletta (2020): A szervezett falusi turizmus megjelenése a két világháború között Magyarországon. In: BALOGH Pál Géza et al. (szerk.): *Az Intercisa Múzeum Évkönyve 4.* Dunaújváros. 44–63.
GRÜLL Edina (2023): *Veszprém vármegye kincsestára 30.* „Ez nem a vasalt nadrágosok kaszinója" – Adalékok a Bakonybéli Katolikus Kaszinó történetéhez. https://mnl.gov.hu/mnl/veml/hirek/veszprem_varmegye_kincsestara_30_ez_nem_a_vasalt_nadragosok_kaszinoja_adalekok_a (A letöltés ideje: 2026. szeptember 3.)
JUSZTIN Márta (2006): „Utazgassunk hazánk földjén!" A belföldi turizmus problémái a két világháború között Magyarországon. *Korall* 7 (2006/4) 185–208.
KAPOSI Zoltán (2024): Baranya vármegye turisztikai kínálata az 1930-as években. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok* 9 (2024/4) 35–59. https://doi.org/10.15170/tvt.2024.09.04.02
PILKHOFFER Mónika (2022): Szellemi élet és művészetek, szabadidő és hétköznapok In: KAPOSI Zoltán – VONYÓ József (Szerk.): *Iparosodás – polgárosodás. Pécs a dualizmus korában (1867–1918)*. Pécs. (Pécs története VI.) 325–376.
VÁMOS Eszter (2023): A pécsi strandok erkölcsei In: WÉBER Adrienn – CSIBI Norbert (szerk.): *Pécs-Baranya évszázadai 2.* Pécs. 193–211.

1956 – 2026

„Gutheil Jenő kanonok személye érdekel bennünket…”

Állambiztonsági megfigyelések Gutheil Jenőről

FÖLDESI FERENC

“We are interested in Canon Jenő Gutheil…” State Security surveillance reports on Jenő Gutheil

The study presents the history of the state security surveillance of Jenő Gutheil, canon and diocesan chief school inspector of Veszprém, based on sources from the Historical Archives of the Hungarian State Security (ÁBTL). Although Gutheil's reclusive behavior and withdrawal from public life after 1945 did not justify operational surveillance, state security informants nevertheless regularly reported on him. The study provides a detailed analysis of the reports submitted by informants operating within the castle of Veszprém, specifically those code-named „Boros Lajos” and „Szamosvári Pál”, thus illustrating the uncertain and tense daily life of the Veszprém clergy during the 1950s, the atmosphere following imprisonments and the environment surrounding bishop Bertalan Badalik. Furthermore, the sources shed light on the afterlife of Gutheil's famous work following his death, highlighting the role of István Éry in preparing the manuscript titled „Az Árpád-kori Veszprém” for publication.

Keywords: church history, informant reports, Jenő Gutheil, state security, Veszprém

Gutheil Jenő személye nem különösebben érdekelte az állambiztonsági szerveket, de a püspöki várban működő ügynökök róla is készítettek jelentéseket. Az állambiztonság érdektelenségének oka talán Gutheil visszahúzódó magatartása volt. Bár 1945 után az elhíresült könyve miatt meghurcolták, később visszaadták kegydíját, és „békén hagyták”. Pillanatnyi élénkülés csak akkor következett be, amikor meglátogatta egy olasz diplomata házaspár, de ez már nem sokkal halála előtt történt. Visszavonultan élt, aktív közéleti szerepet nem vállalt. Talán az operatív tisztek túlbuzgósága volt megfigyeltetésének alapja.

Gutheil Jenő neve négy ügynök: „Boros Lajos", „Szamosvári Pál", „Hunyadi" és „Szabó Pál" ügynökök munkadossziéjában, valamint a Badalik Bertalan püspökről összeállított operatív dossziékban fordul elő. Számos jelentést készített „Boros Lajos", amelyek elsősorban jellemzések. Ezeknél lényegesen több információt tartalmaznak a Gutheil mindennapjait bemutató megfigyelések „Szamosvári Pál" ügynök jelentéseiben.

A legtöbb hálózati jelentésben csak egy-egy mondattal utalnak Gutheil személyére vagy tevékenységére. „Szabó Pál" ügynök már Gutheil halála után írta jelentéseit, itt elsősorban Éry István volt a megfigyelt személy, aki Gutheilnek *Az Árpád-kori Veszprém* című kéziratát szerkesztette és készítette elő kiadásra.

Publikációmban „Boros Lajos" és „Szamosvári Pál" ügynökök jelentéseiből – valamint a másik két említett ügynökéiből is – csak azokat a részeket emelem ki, amelyek Gutheil Jenővel kapcsolatosak, kiegészítve ezeket a jelentéseket értékelő tartótisztek észrevételeivel.

A Badalik Bertalan püspökről összeállított operatívdosszié-sorozatban ugyan többször is előfordul Gutheil Jenő neve, ám személyére csak egy-egy töredék mondatban utalnak. 1950. július 20-án Horváth Vilmos ÁVH nyomozó törzsőrmester – miután összegezte ügynöke jelentését – feljegyezte: „A várban lévő papság jelenben nyugtalan, ideges állapotban van. Ügynököm jelentéséből ismert, hogy Meggyesi Schwartz Róbert az ügynökénél szeretett volna inkognitóban pihenni. Hasonló helyzetben Gutheil Jenő egyházmegyei főfelügyelő[1], aki az 1919-es években »Kommunisták rémuralma Veszprémben« című könyvet írta, nagyon fél attól, hogy a múltbani kommunistaellenes cselekményeikért eljárást fognak ellene indítani. A várból is csak szükséges esetben jön ki a városba."[2]

1.) Gutheil jenő posztumusz díszpolgári érme (VFKL)

[1] Helyesen: főtanfelügyelő.
[2] Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) I. 3.1.5. O-12547/2. 208.

„Boros Lajos” ügynök jelentései

„Boros Lajos” ügynöknek a püspöki aulára vonatkozó jelentéseit[3] már feldolgozták, így azokra e tanulmányban nem térek ki.[4] Személyére – miután a beszervezéskor felfektetett B-dosszié megsemmisült, s hálózati karton sem áll rendelkezésre – jelenleg az ÁBTL-ben őrzött iratok tükrében nincs közvetlen írásos bizonyíték.

„Boros” 1957. április 3-i jelentésében írta:

> „Március 27-én este érkeztem haza a börtönből. Vasárnap reggel elvégeztem a rendes templomi szolgálatot és 9 órakor bekopogtattam a püspökhöz (Badalik Bertalan – FF). Nagyon szívesen fogadott, éreztem, hogy örül kiszabadulásomnak. Jelentettem, hogy megérkeztem és hogy szabadulásomkor azt mondták nekünk, hogy »most az állam tett szívességet az egyháznak, hogy a fogságban lévő papokat szabadon bocsájtotta, a tárgyalások folyamán a püspöki kar is lehetne előzékenyebb az állammal szemben.« Erre vonatkozólag – miután leültetett – azt mondta: »Volt a múlt héten egy megbeszélés az állam képviselői és a püspöki kar tagjai között, de nagyok az ellentétek.«”[5]

Sándor Imre rendőrnyomozó [rny.] hadnagy [hdgy.], tartótiszt a jelentéshez a következő megjegyzést fűzte:

> „Ügynökünk már korábban kb. 1950-ben lett először beszervezve, de a tartás folyamán nem dolgozott és ezért kizárták. Most átszervezés folyamán is eléggé konok magatartást tanúsított, majd később megtört az általunk felvetett kompromittáló adatokra. Ezek után minden feltétel nélkül vállalta, hogy részletesen beszámol az általa megtudott kérdésekről. Ügynökünk az első találkozón nagyon készségesen viselkedett. A jelentések részletes leírására való figyelmeztetés után ígérte, hogy ezután így fogja elkészíteni.

---

[3] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855.: Szerv: Veszprém megyei Pol. Nyom. Oszt. II/3-a alosztály Munkadosszié. Fedőnév: „Boross” B dosszié szám: 10.64725. (24-6475) Megnyitva: 1957. május 14. Archív szám: 16.856. Ennek a hálózati személynek azért van két hálózati száma, mert 1958-ig a BM II/5-c osztály (ez a Budapesten működő központi osztály volt) foglalkoztatta, majd átvette őt a BM Veszprém megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály V. alosztálya. A 10- kezdetű szám a központi szervé, a 24- a veszprémi osztályé. A jelentésekben hol Boross, hol Boros néven írták. A főszövegben egységesen a Boros írásmódot használom.

[4] KARLINSZKY 2017.

[5] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 20–20/1.

Mint mondotta most azért mellőzte, mert csaknem kizárólagosan a börtöni események iránt kérdezősködtek tőle."[6]

„Boros" ügynök következő jelentésében – amelyet „Beszélgetések márc. 28-án és 29-én papi emberekkel s más személyekkel, kik a plébánián megjelentek" tárggyal jelölt – megemlítette, hogy március 28-án a délelőtti órákban „A helybeli papok közül dr. Gutheil Jenő prelátus kanonok és Hegyi János esperes plébános kerestek fel érdeklődésükkel; üdvözöltek, hogy egészségben itthon vagyok."[7]

1957. május 9-én a BM II/5-c alosztály jelentést kért a veszprémi kanonokokról, így Gutheil Jenő kanonokról is. „Boros" ügynök így írta le paptársát, Gutheil Jenőt:

„II/5-c alosztály Szigorúan titkos!
Adta: Boross
Vette: Sándor Imre rny. fhdgy
Időpont: 1957. máj. 9. (16.)
Tárgy: dr. Gutheil Jenő plébános-kanonokról

Jelentés
Budapest, 1957. május 16.
„Boros" jelenti:

Dr. Gutheil Jenő plébános, őrkanonok született Kaposváron 1887. február 12-én. Atyja kádármester volt, bátyja bíró ember, amint nyug. bíró s működő ügyvéd halt meg Dombóváron évekkel ezelőtt. Egy öreg nővére él Kaposváron, férje jómódú csizmadia mester volt, két leánya van.

A kaposvári gimnázium elvégzése után a teológiát egy évig Veszprémben és 4 évig a budapesti egyetem hittudományi karán hallgatta. 1910. július 24-én szentelték pappá. Murakeresztúron és Felsőörsön volt káplán, 1913/14. tanévben Kaposvárott működött mint helyettes középiskolai hittanár, s 1914. szeptember 1-én Veszprémben lett karkáplán, de csak egy évig. 1915. szeptember elejétől kezdve 22 éven át a szemináriumban működött mint tanár s közben igen sok értékes történelmi adatot gyűjtött össze Veszprém régebbi múltjára vonatkozólag: ezek közül több nyomtatásban is megjelent. 1916-ban avatták doktorrá. Igen sok

[6] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 20–20/1.
[7] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 24.

munkát végzett a Püspöki Szentszék és a Tanítók Fegyelmi Tanácsa kebelében is.
1937-ben veszprémi kanonokká nevezték ki, egyidejűleg az egyházmegyei főtanfelügyelői tisztséget is reá bízták, e téren is sokat dolgozott még az iskolák államosításával ez a munkakör meg nem szünt. Pár év óta a szentszéki elnöki tisztét tölti be. Időközben sajtó alá rendezte a veszprémi káptalani levéltár Árpád-kori okleveleit, ez a munka a történetkutatók részére nagyon értékes, de kinyomtatására még nem került sor. A Veszprémet látogató idegeneknek – ha felkérik – igen alapos és szakszerű előadást szokott tartani Veszprém múltjáról.
Testi egészsége gyenge, rendkívüli gondozást igényel, s emiatt szinte hipochondria fejlődött ki benne. Az influenzára s a meghűlésre nagyon hajlamos, emiatt a téli hónapokban jól fűtött lakását ritkán hagyja el.
A hideg templomtól fél, jelenleg igen szűk, alacsony földszinti szobában lakik, de ezt könnyen lehet a megfelelő hőfokra felfűteni. A nyári hónapokban is nehezen határozza el magát utazásra. Éveken át nem járt Kaposvárra közeli rokonainál. Egyik nyáron elment a Mátrába üdülésre, de pár nap múlva hazajött, mert ott hideg, esős, barátságtalan az időjárás.
Ezzel a gyenge testi egyéniséggel összefügg egy bizonyos idegesség, szeszélyes kiszámíthatatlanság. Néha ő a megtestesült szellemesség, kedvesség, vidámság és figyelem. Máskor – ha rossz kedvében van – messziről elkerülik legjobb barátai is. Nem akar embert látni. Ettől függetlenül igen sokan szeretik, tudását, munkásságát elismerik és megbecsülik. Igen szép számmal vannak barátai azok körében is, akik nem állnak a keresztény világnézet alapján. Eszével s nagy intelligenciájával könnyen áthidalja az ellentéteket s megtalálja a kölcsönös megértés biztos alapjait. A közeli halál gondolata is többször gyötri.

„Boros””[8]

„Boros Lajos” ügynök második beszervezéséről kapunk információt Kovács Ferenc rny. hdgy. egyik feljegyzéséből. 1957. június 29-én „Boros” ügynök 1957. június 21-i jelentéséhez – amiben Badalik Bertalan püspökkel folytatott beszélgetését írta le – a következő megjegyzést fűzte:

[8] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 40–40/1.

„Boros fedőnevű ügynököt (1957) március 15-iki preventív őrizetbevétel[9] alkalmával szerveztük be. Jelentései még általánosak, nem tartalmaznak konkrét eseményeket, melyeket a környezetében tapasztal. Fokozatosan neveljük az operatív készségét, hogy az operatív felhasználásra alkalmas adatokat jelentsen."[10] Majd feladatul szabta, hogy a püspökkel folytatott beszélgetésekben terelje a szót politikai kérdésekre.

A következő ügynöki jelentésben – amiben érintve volt Gutheil kanonok is – „Boros" a Várban, illetve a városban az 1958. március 19. és április 17. közötti eseményekről számolt be. Ebben a jelentésében írta le annak a *Középdunántúli Napló*ban közölt cikknek az utóéletét, amelyben Csaba Imre,[11] a lap

[9] Az '56-os forradalom után a megtorlások a veszprémi egyházmegyében is lezajlottak. Kiss Jenő Györgyöt – a veszprémi Püspöki hivatal munkatársát – március 14-én hurcolták el a veszprémi ÁVH-ra. SOÓS 2012. 132., valamint 32. lj. 171.

[10] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 71/1.

[11] Csaba Imre halálakor a *Napló* a következő nekrológgal búcsúzott egykori főszerkesztőjétől: „Ma van a temetése Veszprémben a Napló egykori főszerkesztőjének, Csaba Imrének, aki hetvenéves korában halt meg, hosszan tartó, súlyos betegség után. Pápán született, itt gyerekeskedett, és szinte gyerekfejjel itt lett lapszerkesztő is. Szerkesztette a Pápai Néplapot, egy ideig a soproni újságot, majd 1946 elejétől a Veszprém megyei újságot (közben 1949 és 1957 között a Komárom megyei Dolgozók Lapját), egészen nyugdíjazásáig, 1979-ig. **Azoktól a politikai eszméktől, amelyeket ő képviselt, szerkesztőségünk egyértelműen elhatárolta és elhatárolja magát. Mi gyökeresen szakítottunk a Napló múltjával, azzal a múlttal, amelynek a közvélemény szemében is egyik megtestesítője Csaba Imre volt.** [Kiemelés tőlem. – FF] Most azonban, amikor – mint egykori munkatársunknak – mi is megadjuk a minden embernek kijáró végtisztességet, hadd idézzünk föl életéből egy olyan epizódot, amely kordokumentumként is, lapunk története szempontjából is, és az ő emberi tartására nézve is jellemző lehet. 1989. június 26-án ülést tartott Veszprémben a megyei pártbizottság. A még mindig nagy hatalmú, egykori párttitkár akkor is dörgő hangon utasította vissza a »gyanúsítgatásokat«, amelyek szerint ő despotikus módszerekkel irányította volna a megyét. Ekkor, életében talán először, Csaba Imre összeszedte minden bátorságát és beszélni kezdett: »Nem számoltam meg – mondta –, hányszor kellett felvennem munkatársat, rovatvezetőt, sőt, helyettest is a pártbizottság vezetőinek utasítására és tiltakozásom ellenére. Olyanokat, akik egy mondatot sem tudtak magyarul megfogalmazni. A végrehajtó bizottság ellen kellett védekeznem, a vád ellen, hogy »elpolgáriasítom« a szerkesztőséget, mert ragaszkodni próbáltam ahhoz, hogy újságíró csak egyetemet vagy főiskolát végzett lehessen. Mégis: az ország egyik legjobb megyei lapja lehetett volna a mienk, ha – ellentétben azzal, amit Pap János a Juventus Rádiónak felháborító módon nyilatkozott – a napi munkába való, minden hozzáértést nélkülöző, ellentmondást nem tűrő beleszólásai, a legenyhébb bírálat drasztikus elfojtása és megtorlása miatt itt nem hagynak bennünket olyan munkatársaink, mint például Eötvös Pál, Karcagi László, Koncz István, Pünkösti Árpád, Sztankay József, S. Boda András és még sokan mások. Vagy ha Pap János ellentmondást nem tűrő, megszégyenítően goromba hangú utasítására, minden tiltakozásom ellenére el nem kell bocsátanom kiagyalt, hamis vádak alapján Balogh Elemért, aki azóta ugyancsak neves író… Szégyellem, hogy ezeket

főszerkesztője kemény szavakkal támadta Gutheil Jenőt. Csaba főszerkesztőt véleménye megírására – minden bizonnyal – egy másik, az *Esti Hírlap* január 19-i számában megjelent cikk[12] késztette. Csaba Imre megjegyezte:„Nincs ebben a cikkben semmi különös, csak az, hogy dr. Gutheil kanonok – ahogy a cikkíró írja: »Veszprém szerelmese« – a cikk hőse. Arról szól, hogy a kanonok úr újra történelmet ír. Veszprém Árpádok korabeli történelmét dolgozza fel. Nem a cikk érdekes, hanem a tény: Gutheil történelmet ír. Vagy talán csak az, hogy ír, hogy ő ír. Az elmúlt 13 év alatt, de legalábbis 10–12 éve nem jelent meg nyomtatásban a neve, elfeledkeztek róla elvtársaink. […] Mások egymásután cáfolják a könyv állításait, megint mások kijelentették: »A könyv a legkisebb bűne, de jórészt az ő vallomása – és hamis vallomása! – alapján ítélték halálra az 1919-es idők legjobbjait!«

És tiltakoztak olyanok is, aki 15–20 év börtönbüntetést töltöttek le, olyan vádak alapján, amelyek Gutheil hamis koronatanúskodására támaszkodtak. Ez hát Gutheil kanonok, aki »a légynek sem ártott«. […] A bukás után jött a bosszú. Véres, kegyelmet, (kegyelmet? emberséget, becsületes vizsgálatot!) nem ismerő bosszú. […] elment a Tanácsköztársaság vezetői ellen tanúskodni. Hamisan is, ha kellett. […] Arany Vén Márkusa – mert érdeke úgy kívánta – hazudott, de legalább megkísérelte félrevezetni az Istent: »talpa alá tette, úgy esküdt a földre«.[13]

E cikk megjelenése után „Boros” az alábbi jelentést készítette:

„Jelentés

Veszprém, 1958. április 28.

Tárgy: Események március 15. és április 27. között.

A nagyhét ápr. első hetében zökkenő nélkül s a hívő nép tömeges részvétele mellett múlt el. Egyik templom mellett sem fordult

az utasításokat – ha akármilyen vívódásokkal is, de mégiscsak – végrehajtottam. Nem lehet mentségem, hogy akkor már tudtam, mi vár arra, aki Pap János utasításait nem hajtja végre. Már lakatosnak se mehettem volna vissza. De talán valamit enyhít a bűnömön, hogy néhány munkatársamat a leghatározottabb utasítás ellenére sem küldtem el. Igaz, emiatt, meg azért, mert megmondtam, leírtam Pap Jánosnak, hogy nem vagyok hajlandó több pártszerűtlen és törvénybe ütköző utasítását végrehajtani, vagy kétévnyi korkedvezménnyel, »érdemeim elismerése mellett« magam is kiebrudalt munkatársaim sorsára jutottam. Szerkesztőségünk ennek a felszólalásnak az ismeretében őrzi meg Csaba Imre emlékét. Hamis politikát szolgált ugyan, ám emberi tisztességét mindig igyekezett megőrizni.” *Napló*, 1991. febr. 15. In memoriam Csaba Imre. 4. Csaba Imre 1991. január 27-én, hetven éves korában halt meg. Kolumbáriuma a Vámosi úti temetőben van.

[12] *Esti Hirlap,* 1958. jan. 19. Nóti Ilona: A veszprémi levéltár érdekességei. 2.

[13] *Napló,* 1958. márc. 21. Csaba Imre: A kanonok úr történelmet ír... 7.

elő kellemetlenség. A feltámadási körmenetet a székesegyházban benn a templomban tartották. Sehol nem történt rendzavarás.

A „Középdunántúli Napló márc. 21-iki számában »A kanonok úr történelmet ír« c. alatt egy kemény cikk jelent meg, mely dr. Gutheil Jenő könyvével (A kommunisták uralma Veszprémben) foglalkozik. Többek előtt ez a cikk nagy visszatetszést keltett főleg azon állítása miatt, hogy dr. Gutheil »elment a Tanácsköztársaság vezetői ellen tanúskodni. Hamisan is, ha kellett. Esküvel vallotta, hogy Szabó Gáspár elvtárs verte le csapataival a tolnatamási ellenforradalmat.« De nem volt igaz. »Dr. Gutheil, a pap, az ellenkezőjére esküdött, hamisan. … Hány elvtársat ítéltek el 15–20 évre az ő vallomása alapján.« Akik akkor itt éltek Veszprémben s ma is még élnek, tudják, hogy Gutheil nem tanúskodott soha semmiféle perben, nem esküdött sem hamisan, sem igazan. De ha tényleg az ő hamis esküje lett volna sok elvtárs elítélhetésének, régen elítélték volna már őt is. Egyébként ez a könyv ismételten terítékre került. 1945/46-ban indexre tették. 1954 decemberében megvonták a szerző kongruáját,[14] akkor az ÁEH [Állami Egyházügyi Hivatal] elnöksége előtt tisztázták a dolgokat, vissza is kapta a fizetését.

Most ez a támadás szinte beteggé tette, hetekig nem tudott aludni, további támadásoktól tartott s nehezen lehetett megnyugtatni.

Valóban sokat foglalkozott történelmi kutatásokkal, sajtó alá rendezve íróasztalában van a káptalani levéltár Árpád-kori okleveleinek szövege; szakírók ezt tudják s igen sok tekintélyes tudós fordul hozzá adatokért. Most, hogy folytak az ásatások a templom mellett, nagyon gyakran kellett neki az oklevelek alapján felvilágosításokat adni. Most azt ajánlották neki a kollégái, hogy ő ne adjon senkinek semmiféle történelmi adatot hivatkozva erre a támadó cikkre. 70 éven felüli ember, gyenge egészsége van, egész télen nem hagyja el pár négyzetméteres kis szobáját, készül a ha-

[14] A kongrua a katolikus egyházban a papnak járó minimális megélhetési javadalom volt. Olyan pénzösszeg vagy természetbeni ellátás, amit az egyház (vagy az állam) biztosított, hogy a plébános emberhez méltó módon tudjon élni és szolgálni. 1948–49-ben, az állam és az egyház viszonyának átrendezésekor az egyházi iskolák államosítása és a szerzetesrendek feloszlatása után az állam átvette a papság anyagi támogatását. 1950-ben létrejött a „papi államsegély" rendszere, amit az Állami Egyházügyi Hivatal irányított. Ez váltotta fel a kongruát.

lálra s nagyon fáj neki főleg az, hogy valótlanságokkal megrágalmazták.”[15]

A továbbiakban Gutheil Jenőről „Boros” jelentéseiben hosszú ideig nem olvashatunk, így kövessük az ügynök jelentéseiből azokat a mozzanatokat, amelyek a jelentést adó személyére, illetve „elkötelezettségére” engednek következtetni.

1959. április 17-én készített beszámolójában kitért egy sok ember – főleg a katolikus közösség – számára fontos kérdésre: „Dr. Miklós József öskü plébános ügye sok embert foglalkoztat. … Ha a régi független bíróság hozna marasztaló ítéletet, megdöbbenne, de komoly hittel fogadnák a hívek, a demokratikus bíróság, mely a párttól függ, ha elítél egy papot, aligha talál hitelre a népek között. Hitlerék papellenes ítéleteit se hitte el a nép 20 évvel előtt. A potsdami szélmalom 200 év után is bizonyítja, hogy volt a poroszoknál független bíróság, mely a porosz királlyal szemben is meg tudta védeni egy dolgozó kisember igazságát.”

Nyitrai százados tartótiszt a megjegyzést nem hagyta szó nélkül. Értékelésében írja: „Jelentése meglehetősen cinikus és saját véleményét írja le. A népi demokrácia bírói szerveinek munkáját a Hitleri fasisztákéhoz hasonlítja. Az ügynököt figyelmeztetni a legközelebbi találkozón a fenti magatartását illetően.”[16]

Bár továbbra is a megadott szempontok szerint készítette jelentéseit, majd’ mindegyikben kérte felmentését, szabadulni szeretett volna az ügynöki munkától. Az 1959. július 13-i jelentésében írta:

„A jelzett napon esti 8 és ½ 9 körül végigmentem a Toborzó utcán fel és le, bedobtam a postán néhány levelet, de nem találkoztam s így hazajöttem. Az volt a meggyőződésem, hogy bizonyosan meghallgattatást talált az a kérésem, hogy mentsenek fel a további szolgálattétel alól s bár kifejezetten ezt nem mondják meg, nem fognak velem tovább találkozni. Ezt örömmel vettem tudomásul s most is azt kérem, hagyják a 70 év küszöbén álló öreg embernek hátralévő pár esztendejét békességben leélni. Nem való ilyen öregnek esti sötétségben bujkálni. A fülem is romlik nem értek meg minden szót, az emlékezetem is megbízhatatlan, sokat elfelejtek, így jelentéseim Önök előtt nem olyan értékesek, mint egy 40 éves emberé. Feltételezik rólam, hogy a

[15] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 121–122.
[16] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 204.

saját véleményeimet mások szájába adva írom le. Leghelyesebb volna befejezni ezt a kapcsolatot. Nyár van, világos van, feltűnés nélkül lehetetlen találkozni. Ismételten kérem felmentésemet."[17]

„Eléggé pletyka jellegű a jelentés!" – írta a tartótiszt, Nyitrai László rendőr százados „Boros" ügynök 1959. szeptemberi beszámolójának előlapján. „Boros" e többségében „folyóiratszemlét" tartalmazó beszámolójában egy mondat erejéig említi meg Gutheil kanonokot: „A katasztrofális felhőszakadás – ami augusztusban volt – rengeteg kárt okozott. Dr. Guthát (sic!) [Gutheil] Jenő mondotta, hogy kiment megnézni azt a két védőgátat, mely a Kaszavölgy nagy víztömegét volt hivatva feltartóztatni. Azelőtt ilyen felhőszakadás az egész sétányt félméteres víztömeggel gyalulta le, most is volt ott némi kár, de a két védőgát nagyon bevált, nagyon sok kártól mentette meg a gyermekkórház és az egyetem környékét."[18]

„Boros" ügynök 1959. október 8-án újból felmentésért folyamodott: „A találkozók körüli nehézségek miatt is de magas koromra való tekintettel újból kérem felmentésemet. Ha itt helyben nem lehet ezt a kérést kedvezően elintézni, tessék kérésemet magasabb fórum elé terjeszteni, Vöröstói Sándor és Kalmár urak ismerik a helyzetet s nem kételkedem abban, hogy megadják nekem a felmentést."[19]

1960-tól előtérbe kerül betegsége, amit „Boros" ügynök több alkalommal is megemlít. 1960. május 4-én a következőt jelentette:

„Január közepe óta állandóan betegeskedem. Hólyaghurut miatt mentem orvoshoz, a területi orvos az urológushoz utasított s ez ismételten kezelés alá vett. A budapesti urológián még cukorbetegséget is megállapítottak. Február 16-tól befeküdtem a budapesti urológiai klinikára, onnan március 3-án jöhettem Veszprémbe. Sokat fogytam és műtétre is előjegyeztek.

Mindezt azért írom le, hogy belássa mindenki, jelen állapotomban képtelen vagyok a BM segítségére lenni; képtelen vagyok

[17] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 220. Egy 1959. július 20-i jelentés értékelésekor Nyitrai százados megjegyezte: „Az ügynök nem a megadott szempontoknak megfelelően hajtotta végre a feladatát. Nem úgy írja le a jelentést, ahogy az megtörtént. Társaira vonatkozóan a kompromittáló adatokat elhallgatja." Majd egy októberi jelentés értékelésekor: „Az ügynök viszonya hozzánk nem kielégítő, elhallgat fontos dolgokat. … Nem őszinte, igyekszik elhallgatni dolgokat" – emelte ki. Az ellenőrzést „László" ügynök jelentésével végezhették. László ügynök Klempa Sándor kanonok, apostoli kormányzó. Róla lásd SOÓS 2012.

[18] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 238–239.

[19] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 249.

> megbízatást elfogadni és jelentéseket tenni. 70 éves vagyok. Hogy 1955-ben sarcomából a budapesti onkológia 60 nap alatt kigyógyultam, az az orvosi tudomány csodája. […] Számolnom kell azzal is, hogy pár hónap alatt befejezem földi létemet. Ezért is óhajtom beszüntetni a további kapcsolatot. Ha 2–3 hónap múlva is még élek, sőt egészséges leszek, lehet újból szó, de addig nem.” Nyitrai százados tartótiszt megjegyzése: „Az ügynök jelentése saját problémájáról, betegségével foglalkozott. A kapcsolat megszakítását kéri. […] Betegsége miatt tud dolgozni, csak nem akar.”[20]

Az 1960. július 14-i jelentéséről Nyitrai László r[endőr]. százados értékelése: „Az ügynök feladatát felületesen hajtotta végre. Jelentései hiányosak a klérus ellenséges tevékenységével egyáltalán nem foglalkozik. Az ügynök betegsége miatt két hónapig jönni nem tudott és a jelentései nem kielégítő voltára is ez miatt hivatkozik.”[21]

„Boros” ügynök 1960. augusztus 2-i jelentésében ismét kéri felmentését, hivatkozva kórházi kezelésére, betegségére. Feljegyzéseket, jelentéseket nem készített.

> „Sőt úgy érzem, hogy a közeljövőben sem lesz módom kimerítőbb jelentéseket szerkeszteni. Kifelé mutatom, hogy jól vagyok, de tényleg testileg is, lelkileg is nagyon igénybe vesznek betegségeim. […] Ezek miatt is, de korom miatt is (betöltöttem 70. életévemet) alkalmatlannak érzem magamat a jelentések írására, legalább addig, míg a sorsom el nem dől, azaz vagy meggyógyultam vagy meghaltam. Lehetetlennek tartom, hogy a BM munkát várjon, kényes diszkrét munkát egy öreg embertől, akinek készülni kell a halálra, sőt késznek kell arra lennie.
>
> Pár hónapig nem is tessék nekem telefonálni. Ebből fogom megtudni, hogy kérésemet meghallgatták. Ha pár hó múlva látható leszek még a városban élő emberi alakban, beszélgethetünk.”

Nyitrai százados megjegyzése: „A jelentés az ügynök egyéni problémáját tartalmazza. […] Igyekszik az ügynök kibújni a feladat végrehajtása alól.”[22]

„Boros” ügynök 1960. október 11-én újból kéri felmentését, de az állambiztonság nem engedi! Feljegyzésében az operatív tiszt, Nyitrai r. százados

[20] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 264–265/1.
[21] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 268.
[22] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 276–276/1.

megjegyzi: „Betegségei, kora ellenére rendkívül jó hírszerző lehetősége van, főleg a veszprémi papság között, de a megye úri papjai felé is. Az ügynök figyelmeztetve lett ismét a munkáját illetően."[23]

1961. március 20-án a következő feladattal bízza meg Nyitrai százados: „Az ügynök feladatul kapta, hogy dr. Gutheil Jenő és Pfeiffer János kanonokok mozgását kísérje figyelemmel. Kik keresik fel az említett két személyt és milyen időközönként. Konkréten Gutheil személye érdekes mivel egy olasz diplomata felesége fogja felkeresni."[24]

„Boros" ügynök a jelentését 1961. július 24-én írta le *„Két veszprémi pap"* címmel. Ebben lényegében megismétli a korábban, 1957. május 6-án Gutheilről készített jelentését.

„BM Veszprémmegyei Rendőrfőkapitányság
Politikai Nyomozó osztály V. alosztály

Szigorúan titkos!
adta: Boross ügynök
Vette: Nyitrai százados
Idő: 1961. aug. 8.
Hely: Veszprém

Dr. Gutheil Jenő 1887. február 12-én Kaposváron született, atyja kádármester volt, bátyja járásbíró, majd ügyvéd, sógora cipészmester Kaposváron, ezek már meghaltak, egy nővére él még Kaposváron, annak van két lánya, kik igen ritkán jönnek Veszprémbe és őket is nagyon ritkán látogatja meg a kanonok. Valószínűleg azért – mint ő mondja – mert ők olyan szűk lakásban kénytelenek szorítkozni, hogy ott a kanonoknak nincs rendes pihenési lehetősége. Régebben két házuk volt. Őt 1910. június 24-én szentelték Veszprémben pappá, miután teológiai tanulmányait a budapesti tud. Egyetem hittudományi karán elvégezte. 1910/11-ben Murakeresztúron, 1911/13-ban Felsőörsön volt káplán, 1913/14-ben Kaposváron hittanár s 1914. szept. elejétől egy tanéven át veszprémi karkáplán és 1915 szept. elejétől teol. Tanár. Így 47 év óta állandóan Veszprémben működik megszakítás nélkül. Kb. 1937 óta veszprémi kanonok, s mint a káptalani levéltár szorgalmas kutatója sajtó alá rendezte a káptalani levéltár összes

[23] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 278/1.
[24] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 307/1.

árpád-házi okmányait, de még nem kerülhetett nyomdába. Megírta Rott püspök akaratából a veszprémi kommunisták történetét 1920-ban, ez miatt 1945-ben és 50 körül kellemetlenségei voltak, egy időre megvonták az állami fizetését, de tudta magát igazolni és az ÁEH elnökénél s azóta békésen dolgozhatik. Veszprémi múltjára vonatkozólag széleskörű és mély ismeretkörrel rendelkezik, s ezért igen sok tudományos kutató keresi fel. Vetési Albert volt veszprémi püspök (1468–1486) életének és működésének legalaposabb ismerője, hatalmas emlékező tehetsége rengeteg történeti adattal rendelkezik. Jelenleg mindkét szemén hályog homály borítja el látását, valószínűleg szept. elején meg fogják operálni s ez az állapot rendkívül idegesíti. Ezt az idegességet gyakran megszenvedik látogatói és barátai, akiket sokszor elutasít, ha rosszabb napja van.

Teológiai, paleográfiai, történelmi, levéltári tudományos körökkel kapcsolatban van, legtöbbször levelezés útján, de gyakran fel is keresik még külföldi kutatók is. Megfordult nála pár éven belül Sik Endre miniszter[25] is lányával. Erre hivatkozva nemrég szívességet kért a minisztertől egy kedves levélben s rendkívül bántotta őt, hogy erre a levélre semmiféle választ nem kapott. Mi még mindig azt hisszük, hogy a nemzetközi udvariasság szabályai a demokratikus országokban is kötelezők.

Egy bécsi család a múlt nyáron is több hetet töltött Veszprémben, kirándultak gyakrabban a Balatonra s olyan jól érezték itt

[25] Sík Endre (Budapest, 1891. április 2. – Budapest, 1978. április 10.): diplomata, külügyminiszter, jogász, író, történész. Ügyvédnek készült. Az első világháborúban hadapródként orosz fogságba esett, majd az 1917-es októberi orosz forradalom után csatlakozott a kommunistákhoz. Apja Sík Sándor (= Schick Sándor; 1853 – Budapest, 1900. jan. 1.) ügyvéd, anyja Winternitz Flóra (1861–1929). Bátyja Sík Sándor piarista irodalomtörténész, költő, esztéta, az MTA tagja; fia Sík Igor operatőr, leánya Sík Irina (Moszkva, 1922 – Budapest, 1997. aug. 27.). A Szovjetunió Tudományos Akadémiája történelmi, majd néprajzi intézetének munkatársa és a Moszkvai Állami Egyetem oktatója (1938–45) volt. A második világháború idején a moszkvai Kossuth Rádió egyik szerkesztőjeként dolgozott. 1945 szeptemberében hazatért. 1947–48-ban külügyminisztériumi tanácsos, 1948-tól tíz évig rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, 1948 júniusától 1949 szeptemberéig washingtoni magyar követ volt. 1949–54 között a külügyminisztérium politikai főosztályának vezetője, a Külügyi Akadémia igazgatója, az 1954. és 1955. években külügyminiszter-helyettes, 1955 és 1958 között a külügyminiszter első helyettese, majd 1958. február 15-től 1961. szeptember 13-ig, nyugdíjazásáig külügyminiszter volt. Forrás: *Magyar Életrajzi Lexikon* online: https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ (A letöltés ideje, 2026. szeptember 3.)

magukat, hogy az idén is eljöttek. Dr. Zsigmond orvosnál laktak, többször felkeresik a kanonokot is, de ebben a kapcsolatban egyéni szimpátián kívül mást nem látok. A család nevét nem ismerem, velük nem találkoztam, de semmiképpen sem tételezném fel azt, hogy ebben a baráti kapcsolatban politikának, vagy pláne demokrácia ellenes gondolatoknak bármilyen csekély nyoma lenne. Mindnyájan tanult, intelligens, okos emberek, akiknek semmi szándéka sem lehet valami meggondolatlanságot megkockáztatni.

Boros sk."[26]

Kiértékelésében Nyitrai százados elmarasztalta „Boros" ügynököt:

„Az ügynök a feladatát nem az utasításnak megfelelően hajtotta végre. A jelentésben szereplő két személyről nem jellemzést, hanem jelenlegi tevékenységéről és kapcsolatukról, látogatásukról kértünk jelentést. Gutheil Jenő kanonok személye érdekel bennünket, akit az érdekes bécsi nő felkeresett. Gutheillel szexuális kapcsolata van a bécsi nőnek, férje olasz diplomata hírszerző. Feltehető, hogy feleségét is felhasználja.

Találkozó:

1961. augusztus 29-én 20 órakor Veszprémben.

Nyitrai László r. szds"

„Boros Lajos" ügynök M-dossziéját 1962. július 27-én zárta le a BM Veszprém megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály V. alosztálya.

„Szamosvári Pál" ügynök jelentései

A Gutheil Jenőről készült megfigyelési feljegyzéseket a továbbiakban „Szamosvári Pál" ügynök[27] jelentéseiből ismerhetjük meg, amelyeket Szombat-

[26] ÁBTL I. 3.1.2. M-16855. 312–313.

[27] „Szamosvári Pál": A hálózati személy (ügynök) az 1940-es évektől a MÁV alkalmazásában állt, előbb Veszprém megyei állomásokon szolgált, majd 1952-től a Szombathelyi Igazgatóság tisztviselőjeként dolgozott. 1957 tavaszán elbocsátották, és előbb a szombathelyi, 1958 májusától pedig a veszprémi Autóközlekedési Vállalatnál (AKÖV) helyezkedett el. 1951-től működött együtt a politikai rendőrség illetékes szerveivel a közlekedésiszabotázs-elhárítás területén. 1957 márciusa és 1962 májusa között a BM II/4. Osztály Szombathelyi Alosztálya foglalkoztatta „Szamosvári Pál" fedőnéven. Feladata ebben az időszakban elsősorban az 1956-os forradalom helyi eseményeinek (a MÁV Szombathelyi Igazgatóságán, Veszprém környékén) felderítése, a forradalom egyes résztvevőinek politikai jellemzése, a megtorlások lépéseivel (letartóztatások, elbocsá-

helyre, a Vas Megyei Rendőr-főkapitányság II/4. Osztálynak adott át. Az esedékes jelentéseket minden alkalommal megküldték a Veszprém Megyei Rendőr-főkapitányság ÁB Szerv illetékes osztályának is. Az első jelentést 1958-ban készítette:

„Adta: Szamosvári Pál ügyn.
Vette: Söjtöri István r. fhdgy
Idő: 1958. augusztus 19.
Helye: Közhelyen

1958. VII. 10-én kihallgattam dr. Gutheil veszprémi kanonok és Szatlmayer László[28] AKÖV dolgozó beszélgetését.

Dr. Gutheil egyetemi tanár, (sic!) 73 éves, több könyve jelent meg, főleg történelmi munkák.

A beszélgetés a veszprémi Várban az AKÖV helyiség folyosóján[29] folyt le 11 óra 11[12] óra között.

Gutheil: Hát maga is fiam itt dolgozik, abban a csúnyabeszédű társaságban?

Szatlmayer: Igen, két hónapja.

G[utheil]: És bírja ezt a sok csúnya káromkodást?

Sz[atlmayer]: Nem vagyunk főtiszt[telendő] úr leányiskolások, de nem mindig beszélnek az itteniek durván, káromkodva.

G[utheil]: Hát kérem borzasztó, mit hall erre az ember. Van maguknak egy igazgatójuk, aki túltesz a kocsisokon is.

Sz[atlmayer]: Elvégre mi is kocsisok vagyunk, csak nincs a kocsikhoz lovunk

tások) és az állami ünnepekkel kapcsolatos politikai hangulat feltérképezése volt. 1957. augusztus végétől fokozatosan az új munkahelyére helyeződött át hálózati munkájának súlypontja: a vállalat működését akadályozó tényezők okainak, az ott dolgozók politikai magatartásának kiderítésében kellett részt vennie. Több jelentés részletesen foglalkozik a MÁV Szombathelyi Igazgatóság 1956 előtti történetével, főleg a személyzeti politika szempontjából. Valódi személyazonosságának kiderítése a „B” dosszié hiánya miatt nem lehetséges. Forrás: ÁBTL Levéltári Információs rendszer.

[28] Szatlmayer László a veszprémi Katolikus Elemi Fiúiskolában végzett, majd a Veszprémi Kegyestanítórendi Róm. Kat. Gimnáziumban folytatta tanulmányait. Gutheil Jenő így ismerhette, hiszen főtanfelügyelő volt. 1944-ben már a veszprémi Állomásfőnökség vasúti tisztje, 1947-ben ugyanitt főtiszt, ezért akár személyes kapcsolatban is állhatott „Szamosvári Pál” ügynökkel. 1948-ban áthelyezték Tapolca vasútállomásra, szintén főtiszti beosztásba, később az AKÖV dolgozója. 1971. július 17-én temették a család Alsóvárosi temetői kriptájába. Forrás: Arcanum adatbázis.

[29] A veszprémi 64. sz. AKÖV irodája: Veszprém, Tolbuchin u. 19. sz. Ma: Dubniczay-ház.

G[utheil]: Ki az igazgatójuk?

Sz[atlmayer]: Paizs [Paisch][30] nevű, nagyon rendes ember.

G[utheil]: Hova való?

Sz[atlmayer]: Azt nem tudom, de nem veszprémi.

G[utheil]: Igen, hallottam, hogy most az a taktika, hogy az ország másik feléből hozzák a vezetőket, hogyha esetleg szorul a hurok, akkor eltűnjenek. Így volt ez fiam '19-ben is, akkor sem volt baj a helybeliekkel, azok ismertek bennünket és egy csúnya szavuk nem volt hozzánk. Azonban a más vidékről választottak durvák voltak és az atrocitásokat ők csinálták. Hallotta, most az utóbbi időben is mennyit kellemetlenkedtek nekem. Még az újságban is megtámadtak.

Sz[atlmayer]: Miért?

G[utheil]: Hosszú lenne elmondani, de az a pár év, amíg élek, nem lesz elég, hogy elfelejtsem, amit velem tettek. Teljesen tönkre vagyok anyagilag, pedig valamikor én is ilyen fiatalon, telve ambícióval kezdtem az életet és szenvedélyesen tanultam. Isten vele fiam.

Szamosvári Pál"[31]

„Szamosvári Pál" ügynök 1959. szeptember végén ismét jelentést készített Gutheil kanonokról, illetve – a beszámolókból úgy tűnik – a rendszeres látogatásokon elhangzottakról.

„Adta: Szamosvári fn. ü.
Vette: Hubai r. hdgy.
Idő: 1959. szeptember 23. 20.00
Hely: Veszprém

Szept. 22-én 18 óra 50-kor Gutheil Jenő kanonoknak átadtam a veszprémmegyei pártkiadványt az 1919-es Tanácsköztársaság leírását a megyében. Ugyanekkor átadtam a Vasmegyei ellenforradalomról szóló kiadványt is és külön felhívtam a figyelmét a Mindszenti falujában lezajlott eseményekre és a szombathelyi papi eseményekre.

Nagyon megköszönte és megígérte, hogy ha egészségi állapota megengedi kb. két hét múlva elolvassa és visszaadja. A

[30] Paisch Nándor a 64-es Autóközlekedési Vállalat igazgatója. 1964-ben már vezérigazgató-helyettes a KPM Autóközlekedési Vezérigazgatóságon. 1985-ben a Volán Vállalatok Központjának vezérigazgatója.

[31] ÁBTL I. 3.1.2. M-16935. 383.

Veszprém megyeit már olvasta, azonban azt már visszaadta egy paptársának, de most alaposabban el fogja olvasni. Említettem neki, hogy ő is szerepel egy két helyen, azt mondotta, hogy őt ez nem bántja, mivel az ő könyvét, amit annak idején írt, csak úgy használják fel mindig, hogy hivatkoznak rá. Az ő könyvében ténybeli tévedés nincs, viszont ő idealista alapon írta meg könyvét abban a szellemben amiben ő nevelkedett.

Elmondotta, hogy többet az életben nem írna könyvet, először, mert egészségi állapota nem teszi lehetővé, hogy hosszabb munkába kezdjen, másodszor azért, mert az élete végén kezd rájönni, hogy örök érvényű igazságok nincsenek és az általa leírtak egyáltalában nem érdemelték meg, hogy azokat leírja és úgy írja le, hogy ezzel tükrözte meggyőződését. A társadalom akkor sem, de most sem érdemli meg, hogy őszintén megírja a véleményét. Ezután elmondotta, hogy több kellemetlensége volt már az elmúlt harminc év alatt megírt dolgaiért, de mivel már 70 éven jól felül van, valószínűen nem ragaszkodik a mai társadalom, hogy őt átnevelje, erre a társadalomnak nincs is szüksége. A mai társadalom ő nélküle is megvan és csupán propaganda cél lehetne, ha ő most megváltozna és nyilatkozna, hogy neki minden tetszik most.

Elmondotta, hogy kétségtelenül sok szép van a mai rendszerben, de nem lát perspektívát, nem lát jövőt, mivel ha jövőt látna, akkor egész életének nem lenne értelme.

Ezután hosszabban fejtegette, hogy nagyon gyenge és sokan az ismerősei közül csodálkoznak, hogy milyen egyenesen és fiatalosan mozog, de ezek nem tudják, hogy neki ez milyen megerőltetésébe kerül és a nap nagy részét végig kell feküdnie, hogy egy két órát fenn lehessen.

Irodalomra terelődött a szó és elmondotta, hogy Veres Pétert becsüli annak ellenére, hogy világfelfogása nem egyezik vele. Majd Révairól beszélt, aki a közelmúltban meghalt. Révait ismerte és irodalmi munkásságát nagyra becsülte.

Ezután elmeséltem az érettségi találkozóról az érdekesebb sorsú évfolyamtársakat, meglepően tájékozott volt és minden volt katolikus pap osztálytársnak a sorsa ismert volt előtte, a végén elmondotta, hogy egyik volt pap osztálytárssal beszélgetett már a találkozóról és hallotta a plébánosból rendőrtisztté lett osztálytárs esetét, aki a volt plébános társát a keszthelyi rendőrségen kihallgatta és őrizetben tartotta. Ez a rendőrtisztté lett plébános később

kulák feleség miatt kikerült a rendőrségtől és állás, munka nélkül tengődött sokáig.

Ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy a komm[unista]. társ[adalmi]. rendszer egyik ereje ebben rejlik, hogy mindenkit mozgásban tart, nem lehet pihenni a babérokon, mivel senki nem tudja, hogy holnap a beosztásában, munkahelyén lesz-e. Így aztán mindenki igyekszik, ki így, ki úgy, könyökkel és egyéb módszerekkel, a lényeg, hogy felszínen tartsa magát és minél tovább relatíve jól éljen. Már sokszor az a gondolata támadt, hogy talán az egymás fúrása, vádaskodása nem intézményesen történik-e, azért, hogy mindenki figyelje a másikat és ha hibát talál abban, aki esetleg veszélyes az ő pozíciójára, akkor minden rendelkezésre álló eszközzel megsemmisítse képzelt vagy igazi ellenfelét.

Ezután ismét egészségi állapotáról volt szó, majd néhány közös ismerősről beszélgettünk, volt tanárokról, majd elnézést kért és mivel rosszul érezte magát ki sem kísért, mivel egy sezlonfélén feküdt és be volt takarva.

Szamosvári Pál"[32]

Hubai r. hadnagy értékesnek ítélte a jelentést, főleg azt, hogy a lakásán kereste fel Gutheil kanonokot. A beszélgetésből ellenséges szándékra nem lehet következtetni – vélte Hubai hadnagy. Majd intézkedett, hogy a jelentést meg kell küldeni a Veszprém megyei Rendőr-főkapitányság Pol. Nyom. Osztálynak. A következő találkozót az ügynökkel 1959. október 8-án 20.00 órára határozta meg a veszprémi ligetben.

A következő beszélgetés már hármasban történt Turi Károly, Szatlmayer László AKÖV-dolgozók és Gutheil Jenő kanonok között. Az nem teljesen világos, hogy a beszélgetésen negyedikként jelen volt-e „Szamosvári Pál" ügynök, vagy csak – mivel költözködés volt – egy szomszéd szobában hallgatózott.

„Adta: Szamosvári fn. ü.
Vette: Hubai r. hdgy.
Idő: 1959. november 11. 18.00
Hely: Veszprém, T lakás

Beszélgetés Gutheil kanonok, Turi Károly és Szatlmayer László AKÖV dolgozók között 1959. november hó 2-án 11 órától 13 óráig.

[32] ÁBTL I. 3.1.2. M-16935/1. 47–49.

Ezen a napon az AKÖV egyik részlete költözködött a Gutheil-féle kanonoki házba és Gutheil költözködés közben fenti két dolgozót karonfogva a szobájába vezette, ott likőrökkel kínálta és a következő beszélgetés zajlott le közöttük.

Gutheil először is kifejezte bánatát afölött, hogy a nagy zaj őt zavarja, mivel tudományos munkát végez, azonban mióta az AKÖV itt székel a Böjti kanonoki-féle házban, azóta nagyon zajos a vár. Rosszallását fejezte ki, hogy az igazgatót még nem ismeri, ezért szeretné megismerni Paisch igazgatót, erre vonatkozóan Turi Károly ígéretet tett, hogy a közeljövőben az igazgatót lekíséri bemutatkozó látogatásra.

Ezután bemutatta az utolsó 14 év alatt elvégzett írásbeli munkáját, mely Veszprém megye történetét tartalmazza kb 600–800 oldalon át. Előadása szerint a történet egyáltalán nem tartalmaz politikát és valószínűen ezért nyugodtan hagyják. Arra egyelőre nincs reménye, hogy könyvét kinyomatják, de ez nem is fontos, mivel maga a mű készen van, és az halála után is érték marad.

Ezután megmutogatta nagy értéket képviselő 1190-ből származó eredeti pergamenre (kecskebőrre) írt okmányait, melyeket a püspöki levéltárból évek kutatása során szedett ki. Ezeknek lelógó pecsétjeit az egerek már lerágták, de azért gyönyörűen olvashatóak. Több ilyen értékes régi okmányt mutatott, melyek szerinte páratlanok az országban és nagy értéket képviselnek. Az okmányok latin nyelven vannak írva. További szándékára vonatkozóan elmondotta, hogy az okmányokat nem szándékozik saját tulajdonába tartani, azok jelenleg sem az övék, hanem a püspöki levéltáré. Tudományos kapcsolatot tart fenn több budapesti történelemtudóssal, akik elég gyakran keresik fel őt, tanácsokkal és adatokkal segíti őket.

Politikai téren semleges álláspontot foglal el, őt már átnevelni nem lehet, ez reménytelen kísérlet, a népi demokrácia szép oldalait elismeri, azonban azt nem bocsájtja meg, hogy ezelőtt egykét évvel az újságban (helyi sajtóban) megtámadták. Elmondotta, hogy 1919 után írt könyvére nagyon gyakran és sokszor a mai írók is hivatkoznak, de általában nem ítélik el, mivel ő azt a könyvét tárgyilagosan írta le.

Ezután megígérte, hogy egy hosszabb látogatás alkalmával meg fogja mutatni egy olyan szobáját, ahova műkincseit, bútorait és egyéb emlékeit gyűjtötte össze. Ugyancsak ígéretet tett, hogy

udvarát is megmutatja, ahol a régi történelmi épület alapjaira van építve az új épület és elmondotta, hogy nagyon szeret történelmi levegőben élni.

Sajnos a lakótársai nem a legjobbak, Dergán Károlyról nagyon rossz véleményt mondott. (Dergán Károly a házvezetőnőjének férje, aki kb hat éve együtt lakik vele, azonban nem beszélnek egymással). Elmondotta, hogy Pfeiffer nevű kanonok az egyedüli, akit becsül, de csak azért, mivel ő az újabbkori Veszprém történelmével foglalkozik és gyakran kér tőle anyagot.

Ezután Turi Károly egy régi veszprémi családnevet vetett fel, mely névről Gutheil hosszabb előadást tartott, ismerte annak összes rokonát és oldalági hajtását. Általában mindenkit ismer és magas kora (74 év) ellenére teljes szellemi frissességgel érdeklődik minden iránt.

Veszprémi újságot, Népszabadságot rendszeresen minden nap olvassa és előadása szerint beteg lesz, ha minden nap nem olvassa el a Népszabadságot. Egészségileg gyenge és naponta nappal is sokat kell fekve pihennie. Turi dicsérte kinézését és egyenes tartását, amit azzal magyaráz, hogy minden nap egy keveset tornászik és ezért bírja így magát. Érdeklődik a műszaki problémák iránt, különösen építési és motor területén. Elmondotta, hogy a villamosság érdekes területe, mely őt mindig érdekelte.

Azzal búcsúzkodtak, hogy rövid időn belül ismét találkoznak és ennél a találkozásnál hölgyek is le fognak menni Gutheil lakását megnézni. A hölgyek kilétére vonatkozó meghívás nem volt eléggé világos, azt valószínűen két olyan AKÖV-nél dolgozó kartársra értette Gutheil, akikkel a folyosón vagy az udvaron találkozott már, ezt a beszélgetést megelőzően.

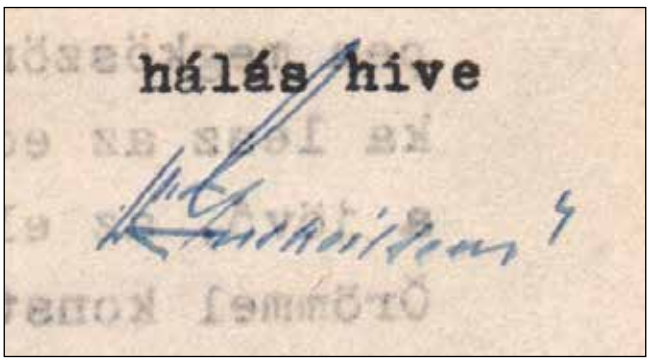
Szamosvári Pál"[33]

Hubai r. főhadnagy csak részben volt elégedett „Szamosvári" jelentésével, mivel ő kizárólag Gutheil kanonokkal kapcsolatos feladatát hajtotta végre. Igaz, több olyan részletet is közölt, ami értékes volt a szolgálat részére. A következő találkozó idejét 1959. november 17-én 20.00 órára határozta meg az ÁB Szerv egyik „T" lakásán.

„Szamosvári" ügynök Gutheillel foglalkozó ismételt jelentését decemberben készítette. A jelentésében – amit Hubai hadnagy 1959. december 8-án 20.00

[33] ÁBTL I. 3.1.2. M-16935/1. 54–54/1.

órakor a „T” lakáson vett át – a következő adat szerepelt: „Gutheil kanonok dec. 7-én este 18 órakor felkereste az AKÖV helyiségeit azért, hogy megnézze milyen átalakításokat végeznek, mivel hallja, hogy a kőműves kalapács egész nap kopog. Megállapította, hogy az épület műemlék jellegét általában megóvják, azonban a folyosók nincsenek olyan állapotban, mint mikor ő lakott az egész emeleten. Nagyon érdeklődöt egyes kartársnők neve és beosztása iránt. Így különösen a telefonközpontos nő neve után és egy barna fiatalasszony után, aki az emeleten van és akinek virágot adott. Ezenkívül kérdezte, hogy a főkönyvelő rendes ember-e ismételten elmondotta, hogy szeretne a vállalati igazgatóval megismerkedni.”[34]

2.) Gutheil Jenő aláírása (VFKL)

„Szamosvári” 1960 áprilisában „feladatán kívüli” jelentést készített Gutheil kanonokról, amit Hubai hadnagy a Veszprém Megyei Rendőr-főkapitányságra továbbított. Az ügynök jelentésében írja:

„Adta: Szamosvári f.ü.
Vette: Hubai r. hdgy
Idő: 1960. április 12-é 20.00
Hely: Veszprém, T lakás

> Gutheil Jenő kanonok április hó 7-i beszélgetés során elmondotta, hogy fertelmes a vári papok egy részének magatartása. Elhagyva papi esküjüket teljesen átállnak, ő öreg már és nem foglalkozik ilyen gondolatokkal. Ő semleges, nem bánt senkit, a rendszer szép oldalait elismeri, ellene nem tesz semmit, azt pedig nem kívánja senki, hogy 70 éven felül mellette tegyen valamit.

[34] ÁBTL I. 3.1.2. M-16935/1. 57.

Előadta, hogy Langmár Lipót a tótumfaktum jelenleg az egyházmegyében. Kiváló összeköttetései vannak Lipótnak a rendőrségnél, párt és állami szerveknél. Legutóbb egy vidéki papnak kellemetlenségei támadtak a helyi pártszervvel és a vidéki pap elmenekült, mert félt, hogy esetleg begyűjtik. Langmár telefonált és elsimította ennek a papnak az ügyét. Langmár mindenkin segített aki hozzáfordult, csupán a saját testvérén nem tud vagy nem akar segíteni. Testvére postatisztviselő volt, azonban internálták 1956 után és azóta még segédmunkásnak is nehezen tud elhelyezkedni.

Továbbiakban elmondotta, hogy ő közöttük kanonokok között is ellentétek vannak a jelenlegi viszonyok értékelésében. Ő például tisztában van azzal, hogy mindenféle tőkés viszonyok visszaállítása nem fog belátható időn belül megtörténni és véleménye szerint erre nincs is szükség. Szükség lenne azonban arra, hogy az egyház befolyása megnövekedne, mivel jelenleg egyenlő a nullával, az állami és társadalmi életben olyan irányzat van felül, mely általában nem egyezik az egyház céljával.

Viszont van olyan személy a kanonokok között, aki teljesen, hogy úgy mondjam haragban van a népi demokráciával és sértődöttet játszik. Ennek nincs értelme, elvégre az élet feltételeit biztosították az ő részükre is, aránylag gond nélkül élhetnek, részére még a tudományos munkát is lehetővé teszik.

Szamosvári Pál”[35]

Az 1961. júliusi feladatát „Szamosvári” a Veszprém megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztályának kérésére végezte, ami összefüggött azzal az információval, hogy Gutheilt megkeresi egy olasz házaspár. Ennek feltérképezésére utasította a veszprémi tartótiszt „Boros Lajos” ügynököt is, és ennek kapcsán kérték a szombathelyi kollégáikat is, hogy ügynökük készítsen jelentést a püspöki várban lakó papok idegenforgalmi szerepéről. „Szamosvári”-nak külön feladata volt, hogy látogassa meg Gutheilt, és ha lehet, találkozzon az említett házaspárral. Az ügynök jelentésében ezt írta:

„Adta: Szamosvári f.ü.
Vette: Hubai r. hdgy
Idő: 1961. július 19. 21.00
Hely: Veszprém, közter[ület].

[35] ÁBTL I. 3.1.2. M-16935/1. 68.

Feladatom: Veszprém Püspökvári papok idegenforgalmi szerepéről jelentés.

A veszprémi Vár-ban megforduló idegenek közül a kisebb csapatokat általában dr. Gutheil és dr. Pfeiffer kanonok szokta kísérgetni. Azt nem lehet pontosan megállapítani, hogy ezek a kisebb csoportok kérik-e azt, hogy őket a fentiek vezessék, vagy addig ők saját maguktól ajánlkoznak az idegenvezetésre. Tény, hogy több kisebb csoport, amint nézelődik az u.n. Margit kápolna és a várkút körül, akkor megjelenik Pfeiffer vagy Gutheil és beszédbe elegyedik a csoportokkal.

A beszédbe elegyedés után, ha megfelelően összemelegednek, akkor legtöbb esetben Gutheil behívja őket az udvarába, honnan egy pinceszerű kijárattal le lehet menni a függőkertjébe. Innen gyönyörű a kilátás a Vár nyugati részére és a város viadukt felőli oldalára. Ezenkívül Gutheilnek itt többféle virágja, főleg rózsái és különleges délszaki növényei vannak, egy ilyen látogatás néha egy egy óráig is el szokott tartani.

Ha mármost a behívott vendég érdeklődik a régiségek iránt, akkor megmutatja Gutheil az 1185-ből származó eredeti okiratait és ezeket a hallgatóknak, ha érdeklődést lát le is fordítja latinról magyarra.

Beszél latinul, németül.

Pfeiffer inkább a kirándulókat vezeti és elég magas kora ellenére képes diákgyerekekkel a Benedek hegyre is kimenni és onnan magyarázza a város egyes részeit és a város történetét.

Ezenkívül idegenvezetőként szokott működni még a nagytemplom sekrestyése, aki valamikor ferencrendi barát volt. Ő azonban már több ízben látható volt, hogy nem önzetlenül teszi ezt, hanem el szokott fogadni néha pénzt, vagy cigarettát a csoportok vezetőitől. Ez az ember egyébként elég buta és a tetejébe nem is veszprémi, így nem igen van tisztába a helyi dolgokkal. Ezért aztán arra szorítkozik az idegenvezetése, hogy a templomot és a közvetlen környéket megmutogatja az érdeklődőknek.

Érdekes a püspökség álláspontja is az idegenforgalommal szemben. Magyar kirándulótársaság a legritkább esetben mehet be a Püspökvárba, ezzel szemben 16–18 éves osztrák fiatalok kerékpárokkal harmincad magukkal egész délutánt benn tölthettek a Püspökvárban.

Még június hó utolsó napjaiban francia kirándulók jöttek a Várba és a templomok megtekintése után a francia autóbusz sofőrt behívták Gutheilhez és ott olyan hosszú ideig voltak, hogy a végén a kirándulás vezetői (szintén franciák) keresték a sofőrt és kb. 40 perc múlva találták meg Gutheilnél.

Pfeiffer szintén perfekt német nyelvű, ezen a két papon kívül a többit ez ideig nem lehetett látni, hogy idegeneket vezetett volna.

Dr. Gutheil kb. két hónap óta nem lát rendesen, szürke hályog van a szemén és dr. Danielisz[36] veszprémi szemorvos kezeli. Azt mondotta Gutheil július hó első napjaiban, hogy még kb. hat hetet várnak és akkor felviteti magát Budapestre és ott leveszik a szeméről a hályogot. Az operációtól nagyon fél, mivel sok ellentétes dolgot olvasott már a szürke hályog operációkról, azt tudja, hogy nem fájdalmas, azonban attól nagyon fél, hogy elveszti a látását. Holott utolsó könyvét még nem fejezte be, szerinte még egy fél év kellene, hogy ezt az utolsó munkáját teljesen bevégezze. Ennek a könyvnek a tárgya egy veszprémi történelmi monográfia.

Pfeiffer szintén veszprémi történelmet ír, ő azonban az újabb korokról, Gutheil pedig a régebbi korokat dolgozza fel.

1961. június 27-én Pesten a Közlekedési Minisztériumban dr. Kanti Imre központi döntőbíró érdeklődött, hogy ismerjük-e Veszprémben dr. Gutheilt, mivel ő ezelőtt néhány éve itt járt Veszprémben és ekkor megismerkedett Gutheillel, aki ismerkedésük után levitte a kertjébe és megmutogatta neki régi okmányait és könyvkéziratait. Elmondotta még, hogy Gutheil már bizonyára nem emlékszik őrá, de neki nagyon jólesett, hogy bírósági tárgyalás szünetében nézelődött a veszprémi Várban és az öregúr megszólította és sok mindent mutogatott neki. Ugyanezt mondotta dr. Uhlyarik [György] is, aki a KPM jogügyi csoportjának vezetője, és szintén szenvedélyes városjáró és néző. Ő szintén volt Veszprémben, ő azonban nem tudta név szerint, hogy hogyan hívták azt az idős papot, aki őt végigkalauzolta a Várban.

[36] Dr. Danielisz Ernő 1929-ben szerzett orvosi diplomát Pécsett. 1941-től dolgozott Veszprémben. Hosszú ideig ellátta a szemész szakfőorvosi teendőket a rendelőintézetben. Tizenöt évig a megyei kórház szemészeti osztályának vezető főorvosa is volt. Munkájáért több kitüntetést kapott. Negyvenévi szolgálat után, 1969-ben ment nyugdíjba. 1981. áprilisban 78 éves korában hunyt el. Kolumbáriuma Veszprémben a Vámosi úti temetőben található.

Ezután Uhlyarik és Kanti érdeklődtek, hogyan fér meg ezekkel az idős papokkal az AKÖV. Érdeklődésükre azt a választ kapták, hogy nincs semmiféle összezördülés az AKÖV és az öreg papok között, mivel tisztában vannak már ezek az idősebb papok, hogy nem jár nekik 12 szobás palota.

Dr. Gutheillel július hó 14-én sikerült beszélni, azonban nagyon panaszkodott egészségi állapotára és arra, hogy rosszul lát, majdnem semmit sem lát, nem ismeri meg az ismerőseit, még az újságot sem tudja rendesen elolvasni, szüksége van sürgősen egy nagyon erős nagyítólencsére (lupára) azzal még valamit ki tud betűzni. Pedig előadása szerint még a sporthíreket is el szokta olvasni az újságokban.

Szamosvári Pál”[37]

„Feladatom: dr. Gutheil Jenő kanonokkal beszélgetés és látogatás” – írta egyik utolsó feljegyzésére „Szamosvári” ügynök, amit 1961. augusztusban készített. A feladatot ismét a veszprémi Politikai Nyomozó Osztály V. alosztályától kapta, kiegészítve azzal, hogy készítsen lakásrajzot is. Ezt – bár nincs csatolva az ügynöki jelentéshez – végrehajtotta, mert Hubai hadnagy *megdicsérte: „A lakásrajzot helyesen készítette el, részletes és jól áttekinthető.” Erre minden* bizonnyal azért volt szükség, hogy lehallgatóeszközöket telepítsenek Gutheil lakásába az olasz házaspár látogatása előtt. Arról, hogy megvalósult-e, nincs információ.

Jelentésében „Szamosvári” írja:

„Adta: Szamosvári f.ü.
Vette: Hubai r. hdgy
Idő: 1961. augusztus 14. 21.00
Hely: Veszprém, közter[ület].

Feladatom: dr. Gutheil Jenő kanonokkal beszélgetés és látogatás

1961. augusztus 11-én pénteken 15 óra 55-től 17 óra 10-ig látogatást tettem dr. Gutheil Jenőnél. Csengetésemre házvezetőnője nyitott ajtót és előadta, hogy valószínűen alszik még a kanonok úr. Mivel azonban a csengetésre felébredt, elém jött és behívott szobájába. Itt először is elmondotta, hogy nagyon vár egy kedves vendéget. Később beszélgetés közben előadta, hogy a kedves vendég gróf Széchenyi Frigyes tarnócai (Somogy megye) volt földbirtokos, aki volt jószágigazgatójával volt már nála és bejelentette, hogy ismét el fog jönni.

[37] ÁBTL I. 3.1.2. M-16935/1. 137–138.

Elmondotta, hogy gróf Széchenyi már egy ízben volt nála és nagyon kellemesen elbeszélgettek, ezért másodszor is el fog jönni hozzá. Elmondotta, hogy jószágigazgatója úgy emlékszem Nagy nevezetű veszprémi és a Lenin ligetben lakik.

Ezután beszámolt az elmúlt hét eseményeiről, két egyházügyi hivatali dolgozó látogatta meg, az egyik egy vad pártember Budapestről, az ottani egyházügyi hivatal egyik főelőadója azonban intelligens ember és láthatólag érdekelték régiségi kutatásai, a másik pedig egy helyi egyházügyi előadó, aki szintén régiséggel kapcsolatban jött hozzá és érdeklődéssel hallgatta végig a régiségekkel kapcsolatos elbeszéléseit.

Ezután szó szerint a következőket mondta: „Megbecsülik az embert akkor, ha tudományos munkát végez, mivel most jelent meg egy cikkem a Vigília című folyóiratban, most ismét kezdenek becsülni. Pedig a legjobb akarattal sem nevezhetnek békepapnak, igaz ellensége sem vagyok a mostani rendszernek."

Beszélgetés további részében előadta, hogy szeptember 11-én megy valószínűen Budapestre a szürke hályogot levétetni a szeméről. Legalábbis dr. Danielisz szemorvos ezt a dátumot javasolta, azonban lehet, hogy előbb megy.

Ezután a Társadalmi Szemle legutóbbi júliusi számát mutattam meg neki és felolvastam a pápai enciklikáról szóló kritikát, ezért nagyon hálás volt, mivel apró betűt nem tud még nagyítóval sem olvasni.

A cikk ismertetése után panaszkodni kezdett, hogy egy papnál házkutatás volt és ő figyelmeztette Klempát, a jelenlegi helynököt, hogy nagyon vigyázzanak, válogassák meg azokat, akiket itt Veszprémben tartanak, nincs arra szükség, hogy zaklassa őket a rendőrség házkutatásokkal.

A papnál való házkutatás körülményeiről, a pap nevéről nem mondott semmit.

Ezután megjegyezte, hogy Klempának is elég a baja.

Később a hévízi nyaralásról beszélgettünk, elmondotta, hogy tavaly két hétig Keszthelyen volt és ha jó lenne a szeme, idén is elmenne.

A hévízszentandrási plébánost nagyon nagyra tartja, fél éjszakákat szokott vele elbeszélgetni, Nagyon művelt és világosfejű ember, Rómában végzett és nagy európai műveltsége van.

Ezután elmondotta, hogy felmentették a délutáni templomba járás alól, nem kell neki a kanonoki délutáni zsolozsmán részt venni a szembetegsége miatt.

Napi programjára vonatkozóan elmesélte, hogy 8 és 9 között ébred, azután rádiózik, délelőtt végigfekszik díványán és elég sok látogatót fogad, a legkülönbözőbb emberek fordulnak meg nála, főleg Pfeiffer kanonok és a házbeliek. Délben 13 óra tájban ebédel, utána általában 3-ig alszik, a háztól délután is nagyon ritkán mozdul ki, legfeljebb a kertjébe megy.

Megismételte a már korábban elmondott meghívást, mely szerint a vállalati igazgatót egy ízben el kell vinnem hozzá.

Beszélgetésünk vége felé kérdezte, hogy ismerem-e Goreczki nevű püspökségi sofőrt. Mondottam, hogy felületesen ismerem, mivel a testvére az autóközlekedési vállalatnál dolgozik. Kérdezte, hogy párttag-e a sofőr Goreczki? Mondtam, hogy feltehetően az, azonban biztosan nem tudom.

Erre elmondotta, hogy szimpatikus neki a Goreczki név, mivel mikor 1958-ban egy nagyobb arányú támadás volt ellene a veszprémi újságban, úgy értesült, hogy a helyi párttagok közül többen, így Goreczki nevű is kiállt mellette és követelte, hogy tudományos munkájára való tekintettel vegyék le őt a napirendről és ne piszkálják.

Ezután az iránt érdeklődött, hogy Hévízen volt-e sok templomba járó és elég nagy-e a templom, befogadja-e a vasárnapi istentisztelet híveit. Elmondottam, hogy Hévízen a múlt vasárnap 16000 ember váltott fürdőjegyet, tehát ennyien fordultak meg és a reggeli misén kb. 500–600 ember volt jelen. (Ez egyébként valóság, mivel valóban benéztem a templomba és becslésem szerint 500–600 ember álldogált a templomajtóban.)

Látogatásom végén felajánlottam, hogy amennyiben latin szöveget kell olvasnia, nyugodtan értesítsen és lemegyek felolvasok neki. Ez a kérdés úgy vetődött fel, hogy látogatói közül néha megkér egyeseket, hogy olvassanak fel, azonban kínlódás olyan ember szövegolvasását hallgatni, aki nincs tisztában a latin kiejtéssel és a latin szavak olvasási módjával. Felajánlásomat elfogadta és elmondotta, hogy ha meglesz a szem operáció és utána egy két hónapig egyáltalán nem fog látni, akkor igénybe veszi segítségemet.

Ezután ismét a Vigilia c. ujság most megjelent számát adta a kezembe és megkért, hogy nézzem át a megjelent cikkét, hogy jól szedték-e a szedők. A cikk címe: Árpád-kori főiskola Veszprémben. A cikket ismertettem, mivel azonban közben célzást tett, hogy rendszeresen 17 órakor szokott uzsonnázni, elbúcsúztam tőle.

'961. VIII. 12. Szamosvári Pál"[38]

„Hunyadi" ügynök jelentései[39]

„Szamosvári Pál" ügynök jelentéseiben a továbbiakban nem fordult elő Gutheil Jenő neve. Minden bizonnyal Gutheil szemműtéte után, valamint kora miatt már nem volt célszemély. Gutheil személye ezután 1961. novemberben bukkan fel egy összefoglaló jelentésben, amit „Hunyadi" ügynök készített.

Nyitrai László r. százados 1961. november 9-én értékelte „Hunyadi" első jelentését.: „Hunyadi" fn. ügynök első jelentése a beszervezése óta. Feladata volt a püspökségen előállott helyzet figyelemmel kísérése. Milyen hangulatot váltott ki a leváltások, illetve új kinevezések. Az ügynök jelentése általában elfogadható, a jelentett helyzet fedi a valóságot. …[…] Az ügynök a találkozón eléggé kedélyes volt és meglátásom szerint teljesen megnyugodott, felénk ragaszkodását fejezte ki."[40]

„Hunyadi" tehát feladatul kapta a Veszprémben lévő papok jellemzését: milyen ezen papok politikai beállítottsága, erkölcsi életük, milyen tevékenységet fejtenek ki.

„Hunyadi" ügynök második jelentése 1961. november 24-én kelt:

„Dr. Gutheil Jenő: Megelégedett, örül, hogy a múlt bűnét nem háborgatják. Szerintem egyszínű, őszinte az állami szervek képviselőit is mint mindenki más elöljárót tisztel. …

Dr. Kis György: Mióta leváltották esperesi tisztéről, összetört. Kétszínű. Minden alkalmat megragad arra, hogy püspökét felkeresse és … gondolom

[38] ÁBTL I. 3.1.2. M-16935/1. 142–144.

[39] ÁBTL I. 3.1.2. M-29492. Szerv: BM Veszprém Megyei RFK III/III-1 alosztály. Fedőnév: „Hunyadi". B-dosszié: H-28495. 37/22. A „Hunyadi" fedőnevű ügynököt a Veszprém MRFK Politikai Nyomozó Osztály V. alosztálya, majd III/III-1. alosztályai foglalkoztatták 1961 és 1967 között, amikor a veszprémi egyházmegye papjairól jelentett. A jelentéseket 1963 közepétől „Hunyadi László" fedőnéven írta alá. Forrás: ÁBTL Levéltári Információs rendszer.

[40] ÁBTL I. 3.1.2. M-29492. 19.

informálhassa. Színleg megelégedett a rendszerrel. Mozgalmi dolgoktól próbálja távol tartani magát. …”

Nyitrai százados értékelése: „Az ügynök feladatát végrehajtotta. Jelentése a beszervezés után második. Feladata volt a Veszprém városban élő papok rövid jellemzése, értékelése. Az ügynök jelentésének nagy része fedi a valóságot a róluk írt adatok fennállnak. Egyesekkel elfogult és túl rendes embernek ismeri őket.”[41]

„Szabó Pál” ügynök jelentései[42]

Összefoglaló az 1970. november 17-én készített jelentéséről, amit az ügynök szóban adott a tartótiszt Dénes r[endőr]. hadnagynak:

> „A továbbiakban az ügynök – kérésemre – tájékoztatott Gutheil Jenő dr. kanonok könyvével kapcsolatos problémákról. Elmondotta, hogy kb. a nyár folyamán Éry István a Múzeum igazgatója írásban megkereste őket, hogy szeretnék kiadatni Gutheil kanonok által felkutatott és összegyűjtött dokumentumokat. Ezek az összegyűjtött levéltári anyagok a város történetével foglalkoznak és jelenleg a püspöki levéltár tulajdonában vannak.
>
> A kérést a Müv. Osztály akkor elutasította, mivel az engedélyezése nem tartozik a hatáskörébe. A kiadást csak a Megyei Tanács VB. Engedélyezheti, ami ez ideig nem történt meg.
>
> A múzeum kapcsolatairól beszélve az ügynök elmondotta még, hogy rendszeresen kb. ötven külföldi múzeummal tartanak kapcsolatot, amelyeknek minden esetben megküldik az intézmény tájékoztatóját.
>
> Az Éry Istvánnal kapcsolatban elmondottak szintén értékesek, mivel a birtokunkban lévő „K” anyag tanúsága szerint Éry egy külföldi partnerral már úgy tárgyalt, mintha a könyv kiadása kész tény volna, ami a jelentés alapján nem felel meg a valóságnak.”

Dénes György[43] r. hadnagy feladatul szabta az ügynöknek: „Keresse fel

---

[41] ÁBTL I. 3.1.2. M-29492. 22–23.

[42] ÁBTL I. 3.1.2. M-33584. Szerv: BM Veszprém Megyei RFK III/III-1 alosztály. Fedőnév: „Szabó Pál”. B-dosszié: H-14775.

[43] Az írásban idézett hálózati jelentéseket értékelő operatív tisztek – Nyitrai László r. százados, Dénes György r. hadnagy, Sándor Imre rny. főhadnagy, Söjtöri István rny. főhadnagy és Hubai Miklós r. hadnagy – életpályájainak bemutatása további kutatás után lehetséges, amennyiben a szükséges fogyatéki anyagok az ÁBTL-ben elérhetővé válnak.

Éry Istvánt és a megbeszéltek alapján érdeklődjön tőle mik a tervei a Gutheil hagyatékkal jelenleg."[44]

Összegezve

Vajon mi oka lehetett az állambiztonsági szerveknek, hogy ellenőrzés alá vonják Gutheil Jenőt? Az operatív tiszt esetleges túlbuzgósága, hogy megfelelő mennyiségi (statisztikai) mutatóval rendelkezzen? Vagy csak annak „köszönhette" Gutheil kanonok az érdeklődést, hogy beleesett a kiemelten megfigyeltek „szórásába"? Más nem indokolta, hacsak nem az 1920-ban megjelent, a Tanácsköztársaság bűneit bemutató könyve,[45] esetleg a két világháború közötti tevékenysége, bár ez utóbbi nem volt hangsúlyos. Igaz – mint Tabajdi Gábor könyvében írta –, ebben az időszakban „a belsőreakció-elhárítás munkájának jelentős része az »egyházi illegációk«, azaz az ellenséges tevékenységet kifejtő papok leleplezésére irányul".[46]

Az ismertetett jelentésekből nem lehet levonni olyan következtetést, hogy – állambiztonsági szempontból – lett volna valamilyen ok, gyanú Gutheil megfigyelésére. A jelentések zöme inkább hasonlít egy idős ember napi rutinjának leírására.

Felhasznált források és irodalom

ÁBTL = Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest
I. 3.1.2. = Állambiztonsági iratok levéltára, Hálózati, operatív és vizsgálati dossziék, Központi operatív nyilvántartást vezető szervezeti egységek által kezelt dossziék, Munka dossziék
I. 3.1.5. = Állambiztonsági iratok levéltára, Hálózati, operatív és vizsgálati dossziék, Központi operatív nyilvántartást vezető szervezeti egységek által kezelt dossziék, Operatív dossziék

GUTHEIL Jenő (1920): *A kommunisták uralma Veszprémben*. Veszprém.

KARLINSZKY Balázs (2017): „Nyilvántartva." A veszprémi püspöki palota munkatársai a jelentések tükrében 1957 tavaszán. *Egyháztörténeti Szemle* 18 (2017/4) 81–98.

KÓNYÁNÉ Kutrucz Katalin – PETRIKNÉ Vámos Ida (2017): *Ügynöksorsok – Ügynök? Sorsok? A hálózati lét sokfélesége és a megismerés korlátai*. Budapest.

[44] ÁBTL I. 3.1.2. M-33584. 118.
[45] GUTHEIL 1920.
[46] TABAJDI 2013. 51.

SOÓS Viktor Attila (2012): A püspök és a besúgó – Badalik Bertalan és Klempa Sándor kapcsolata az államvédelmi és állambiztonsági iratok tükrében (1949–1957). *Miles Christi*, 127–177.
TABAJDI Gábor (2013): *A III/III krónikája*. Budapest.

Kulcsszavak: állambiztonság, egyháztörténet, Gutheil Jenő, ügynöki jelentések, Veszprém

FÜGGELÉK

A kifejezések meghatározásait Kónyáné Kutrucz Katalin és Petrikné Vámos Ida jelzett könyvének felhasználásával készítettem.[47]

Beszervezési dosszié (B-dosszié): az ügynöki együttműködés leghitelesebb forrása, mivel a hálózati személyre vonatkozó összes anyagot, így a beszervezési (titoktartási) nyilatkozatot is ebben helyezték el. A B-dosszié tehát végigkísérte az ügynök egész pályafutását. A dossziéba bekötött anyag bepillantást nyújt a hálózati személy és a kapcsolattartó tiszt (az úgynevezett tartótiszt) együttműködésébe, vagy utal annak hiányára, hiányosságaira.

Célszemély: akire a politikai rendőrség tanulmányozása vagy a bizalmas nyomozás irányult.

Fedőnév: a politikai rendőrség operatív munkatársa által a beszervezett személynek adott, annak kilétét leplező elnevezés.

Informátor: a Belügyminisztérium állambiztonsági szerveivel titkos együttműködésbe bevont olyan személy, aki személyi tulajdonságainál és hírszerző lehetőségeinél fogva alkalmas arra, hogy ellenséges cselekményekkel gyanúsítható személyek vagy csoportok tevékenységének külső tényei felderítésében és megfigyelésében részt vegyen, és tájékoztassa azokról az állambiztonsági szerveket, valamint az operatív feldolgozó munka részfeladatait végrehajtsa.

Konspirált lakás (K-lakás): az állambiztonsági szerv, illetve fedőszerve által fenntartott és üzemeltetett lakás, amelyet az ügynök és az operatív tiszt(ek) konspirált találkozására használtak. A K-lakás a Belügyminisztérium tulajdonában állt, és a lakás legalizálása céljából – többnyire álnéven – bérelte valaki, főszabály szerint tartalékállományban lévő belügyes.

Munkadosszié (M-dosszié): a hálózati személy által adott jelentéseket tartalmazza, amelyek közül csak az ügynök kézírásával megmaradtak tekinthetők egyértelműen hitelesnek. Itt a hitelesség nem a jelentésben foglaltak igazságtartalmára vonatkozik, hanem arra, hogy a jelentést valóban az ügynök írta.

Operatív tiszt (tartótiszt): az állambiztonsági szervek hivatásos állományú beosztottja; feladata a hálózati munka szervezése, az ügynök(ök) irányítása és nevelése volt.

[47] Lásd: KÓNYÁNÉ – PETRIKNÉ 2017.

Rezidens: az állambiztonsági szerv titkos munkatársa (nem hivatásos alkalmazott, hanem az ügynökség többi tagjával megegyezően külső segítő), aki informátorok egy csoportját vezeti és neveli, az operatív tiszt irányítása mellett. Az informátorok, akik nem tudhattak egymásról, neki adták le jelentéseiket, a rezidens bízta meg őket feladattal, és ő továbbította a jelentéseket az operatív tisztnek. A rezidens főszabály szerint politikailag szilárd, tapasztalt MSZMP-tag, illetve megbízható, rendszerhű pártonkívüli lehetett.

Találkozási hely (T-hely): katonai körleten belül kijelölt hely vagy helyiség a hálózati személlyel történő konspirált találkozásra.

Találkozási lakás (T-lakás): az állambiztonsági szervek által használt, de nem a szerv által fenntartott lakás, amelyet az ügynök és az operatív tiszt(ek) találkozására használtak. A lakás természetes vagy jogi személy tulajdona, bérleménye volt, amelyet a bérlő/tulajdonos írásbeli megállapodás alapján időnként az állambiztonság rendelkezésére bocsátott.

Ügynök: a Belügyminisztérium állambiztonsági szervei részéről titkos együttműködésbe bevont olyan személy, aki személyi tulajdonságai és hírszerző lehetőségei alapján alkalmas az ellenséges kör bizalmának megnyerésére, az imperialista ügynökség és népellenes elemek felderítésére, tevékenységük dokumentálására, megakadályozására. Az ellenséges kör bizalmának megnyerésére azok a személyek alkalmasak, akik ezen körök tagjai, vagy legalábbis közel állnak hozzájuk.

Bokréták, gyertyák, szuronyok, 1956

HANGODI LÁSZLÓ

Bouquets, candles, bayonets, 1956

The series of events in Tapolca during the 1956 Revolution and War of Independence –from the morning hours of October 26 until the day of the Soviet military occupation on November 6 – constitutes a period in the town's history marked by numerous unforgettable episodes. The workers of the motor transport company who sparked the revolution, the railway workers who joined them, the stone miners, the high school students, the broad masses of the population, and finally the mechanized infantry and tank units of the Hungarian Army that defected to the side of the revolution – their collective achievement is an unparalleled chapter in the history of the revolutionary events in the western Balaton Uplands. Throughout all this, the women of Tapolca – whether they were hospital nurses, teachers, working women, or high school girls – were there everywhere, fulfilling the duties they had taken on. The most beautiful – and to this day, deeply moving – act of courage they undertook was the silent women's protest organized and carried out on December 12, already during the Soviet military occupation.

Keywords: 1956, revolution, silent protest, Tapolca, women

Veszprém után a második legnagyobb szabású néma nőtüntetésre került sor a megyében Tapolcán, 1956. december 12-én a késő délutáni, kora esti órákban. Az esemény az október 26-án indult tapolcai forradalmi történéssorozat szimbolikus záróakkordjának tekinthető. A felvonulók a forradalomban elesettek emlékére és az ország szovjet katonai megszállása elleni szótlan tiltakozásként szervezték a demonstrációt, amelynek menetvonalát a kórház, Fő tér, Hősök tere útvonalon tervezték. Hang nélkül, hármasával összekarolva, csak lányok és asszonyok, köztük fizikai munkásnők, kórháziak, kereskedelmi dolgozók, pedagógusok, gimnazista diáklányok, kezeikben mindössze egy-egy őszirózsa-bokrétával, gyertyával. Mindeközben sokan és sokat gondolva a város két vétlen forradalmi vértanújára, Tóth István gépkocsivezetőre és Gál György honvédre. A várost november 6-tól megszállás alatt tartó szovjet gépesített alegységek bár tömegoszlatási beavatkozást indítottak, ez azonban mindössze néhány feszült pillanatig tartott. Miután a békés szándék és a kegyeleti megemlékező jelleg nyilvánvalóvá vált, a megszálló katonaság visszakozott, illetve tétlenséget tanúsított, így a nőtüntetés eljutott a tervezett

1.) A Hősi emlékmű az 1940-es években

felvonulási főcélig, a Hősök terén álló első világháborús katonaemlékműig, ahol felcsendült a Himnusz.[1]

A budapesti forradalmi események híre már október 23-án eljutott Tapolcára, ahol rövid úton a lakosság is tudomást szerzett róla. Az első hírhozók a fővárosból Tapolcára beérkező teher- és utasforgalmi vasúti szerelvények személyzete volt. A járási rendőrkapitányságon és a helyőrségi alakulatoknál az elöljárók elrendelték a fokozott készültséget, majd a riadókészültséget, de mindkét fegyveres testület várakozó álláspontra helyezkedett. Az ellentmondásos hírforgalom hatására Tapolca peremén, a bevezető országutak mellett harckocsikkal megerősített katonai ellenőrző-áteresztő pontokat létesítettek, és igazoltatásokat folytattak.[2] Október 25-én este a Veszprém felől beérkező országúti őrvonalnál egy ilyen ellenőrzés során félreértésből egy katona tüzet nyitott, aminek következtében életét vesztette Tóth István, az AKÖV (Autóközlekedési Vállalat) tehergépkocsi-vezetője, a forradalom első tapolcai mártírja.

A haláleset miatti általános, az egész várost megmozgató közfelháborodás másnap gyakorlatilag elsöpörte a régi rendszer helyi hatalmi-politikai struktúráját. Az önszerveződő munkatársi megemlékező felvonulás a vasúti dolgozók, a kőbányászok, az iparosok, a kereskedelmi dolgozók, a gimnáziumi, majd az általános iskolai diákság és még sokak csatlakozásával sosem látott tömegdemonstrációvá dagadt, és Tapolca forradalmává terebélyesedett. A nap folyamán lehullottak a hivatali-intézményi homlokzati vöröscsillagok, kinyíltak a járási börtön cellaajtói, a tüntetők elfoglalták és feldúlták a Magyar Dolgozók Pártja járási pártszékházát, és ledőlt a második világháborús szovjet emlékmű. Mindeközben a kiemelt harci ütőerőt képviselő tapolcai katonai alakulatok, köztük a 38. gépesített lövészezred, a 27. harckocsiezred és

[1] HANGODI 2007. 36–37.
[2] VERESS D. 1990. 74.

a rohamlövegosztály a forradalom mellé álltak. Az esti órákban megalakult a Tapolcai Járási Forradalmi Nemzeti Tanács, elnökévé Gucsi István őrnagyot, helyőrségparancsnokot választották, valamint ezzel egyidejűleg megkezdődött az önkéntes Nemzetőrség szervezése és felfegyverzése.[3] Másnaptól kezdve sorra alakultak a munkahelyi és szakmánkénti forradalmi bizottságok, október 29-én pedig megválasztották a Tapolca Nagyközségi Forradalmi Nemzeti Tanács vezetőségét és tagjait, tanácselnöke dr. Hillinger János tüdőgyógyász, osztályvezető kórházi főorvos lett.[4] A forradalom napjai alatt a városban semmiféle rendzavarás nem történt, több hónapra biztosított volt az alapvető közellátás, a harcoló fővárost élelmiszer-szállítmányokkal, szükségkórház berendezésével és egy Budapestre indított, önként jelentkező személyzettel útra kelő kórházvonattal támogatta Tapolca.[5]

A győri Dunántúli Nemzeti Tanács parancsára a tapolcai katonai alakulatokat Budapestre küldték,[6] ahol stratégiai fontosságú pontok őrizetét kapták feladatul, köztük a Parlament, a Külügyi szálló, az újpesti vasúti híd és a szovjet nagykövetség védelmét.[7] A fővárosba rendelt alakulatokat Gucsi István őr-

2.) Tapolca főtere az 1950-es években

[3] HANGODI 2007. 17–18.
[4] Uo. 22.
[5] VERESS D. 1990. 80.
[6] HANGODI 2007. 106.
[7] VERESS D. 1990. 80–81.

nagy vezette, így megüresedett helyére dr. Apáthy József korábbi alsólendvai járási főszolgabírót választották a járási forradalmi tanács élére.[8]

A november 4-én meginduló szovjet katonai ellentámadás hírére Tapolcán elrendelték az általános harci riadót, és a forradalmi tanács fegyverbe szólította a teljes 18 és 50 éves életkor közötti férfilakosságot,[9] de önkéntesként a harmadik évfolyamos, 17 éves gimnáziumi diákság is fegyveres szolgálatba lépett.[10] A megalakuló és szakmánként, intézményenként rajokba, szakaszokba szerveződő településvédelmi milícia közbizalmi alapon és közfelkiáltással választott parancsnokot „A Tanító bácsit akarjuk!" jelszóval. A megválasztott parancsnok a forradalom előtti idők politikai üldözöttje, Bertha Vince általános iskolai tanító, második világháborús tartalékos honvéd főhadnagy lett, aki a megbízatást elfogadta.[11] Azonnal megszervezte parancsnoki karát, intézkedett a városba bevezető utak éjjel-nappali szigorú fegyveres őrizetére vonatkozóan, katonai terepjárókon felderítő járőröket küldött a magyar–osztrák határra. A járőrök rossz hírekkel érkeztek vissza, köztük egy Tapolca irányába mozgó, páncélosokkal megerősített szovjet csapatösszevonásról tudósítottak. A technikai és létszámbeli ellenséges túlerőre való tekintettel Bertha Vince leállította a harcfelvételi előkészületeket, elrendelte az azonnali fegyverletételt, így Tapolcán nem került sor fegyveres összecsapásra.[12] November 6-án délelőtt a 86 harckocsival és lövészpáncélossal közelítő szovjet gépesített csapatok Sümeg irányából érkeztek be a városba, gyors ütemben elfoglalták a postát, a rendőrséget és a laktanyát, parancsnokuk, Babcsenko őrnagy pedig átvette Tapolca katonai igazgatásának irányítását.[13] Őt december elején dr. Kozür őrnagy váltotta ugyanebben a feladatkörben.[14] Egészen december 13-ig éjjel-nappali megerősített szovjet katonai járőrtevékenység zajlott a város teljes területén. A megszállás első éjszakáján, máig ismeretlen körülmények között vesztette életét Tapolca második forradalmi vértanúja, Gál György tartalékos honvéd, akivel gépfegyver-sorozatlövés végzett.[15]

A megszálló szovjet erők az utolsó előtti napjukat töltötték Tapolcán, mielőtt átadták volna a város irányítását a régi-új politikai rend újjászerveződő hivatalainak és fegyveres testületeinek, amikor Budapest és Veszprém példá-

[8] KERTÉSZ 2020. 22.
[9] VERESS D. 1990. 81–82.
[10] HANGODI 2007. 133–134.
[11] KERTÉSZ 2020. 51–52.
[12] VERESS D. 1990. 85.
[13] HANGODI 2007. 32.
[14] VERESS D. 1990. 88.
[15] HANGODI 2007. 32., 35–37.

ját követve a tapolcai asszonyok és leányok is, a merész cselekvés színterére lépve, megszervezték és végrehajtották szabadságharc-sirató hangtalan demonstrációjukat: a tapolcai nőtüntetést.[16]

A szervezési előkészületek a tapolcai kórházi nődolgozók, pedagógusok és a főtéri könyvesbolt munkatársainak részvételével zajlottak. Az öt főszervező dr. Gelencsér Mihályné, dr. Györe Józsefné, Poór Lászlóné, Török Éva tanárnő és Simon Éva tanítónő volt. A kórháznál egy nemzetiszín szalaggal átfont nagyobb méretű koszorú készült, amelyet a kórháztól indítandó néma felvonulás végén, a Hősi emlékművön terveztek elhelyezni. Azután december 12-én szerdán a késő délutáni órákban, de még világosban, megindult a mintegy 700 tapolcai hölgy, mindannyiuk kezében lobogó gyertyákkal, virágokkal, az elöl haladók kezében pedig a díszes koszorúval. A menet baj nélkül eljutott a Főtérig, majd annak folytatásában a Deák Ferenc utca közepéig, amikor egy előkészített kelepcébe esett a felvonuló tömeg.[17] A járási rendőrkapitányság főkapuján szuronyos gépkarabélyokkal felfegyverzett szovjet katonák tódultak ki, akik szuronyt szegezve keresztirányban elállták az egész utcát, és harsány *„Davaj doma!"* (Gyerünk haza!) kiáltásokkal, fenyegető módon, tömegoszlató szándékkal előremozdultak.[18] Pár válságos pillanat után elképzelhetetlen és váratlan fordulat következett be. A felvonuló tömegből előrelépő Simon Éva általános iskolai tanítónő a vele szemben álló szovjet katona szuronyát félretolva áthaladt a meglepődött katonai sorfalon, a Hősi emlékműhöz érve elhelyezte a gyertyáját és bokrétáját, miközben felhangzott a Himnusz, és a gépfegyvereiket leengedő szovjet katonák sorfala között a 700 asszony és leány folytatta a méltóságteljes sétát az emlékműig. Mint ahogy e pillanat meghatározó főhőse, Simon Éva nyilatkozott 1992-ben: *„A szovjet katonák*

3.) Simon Éva tanítónő

[16] VERESS D. 1990. 90.
[17] HANGODI 2007. 266.
[18] VERESS D. 1990. 90.

is megdöbbentek, ha nem is értették a szöveget, de érezték az imádság hangulatát és leeresztették a fegyverüket. Ez volt az a pillanat, amikor a Himnuszunk legyőzte az ellenséget. Magam sem tudom, hogyan volt annyi erőm és bátorságom, hogy ott a megszállók fegyverei között az égő gyertyámat a hősi halottak szobrának a talapzatára tegyem. A felvonuló társaim követtek. A sok gyertyától szinte lángban állt a szobor, nappali fényben világított a rengeteg gyertya."[19]

A továbbiakban konfliktus nélkül szétoszló tüntetés számos résztvevője a plébániatemplom melletti gesztenyeligetben gyülekezett, ahol György Lajos római katolikus esperes, apátplébános békítő, vigasztaló szónoklatot tartott, és a nőtüntetés jelen lévő résztvevőit általános feloldozásban részesítette.[20]
A Tapolcán állomásozó szovjet megszálló csapatok másnap, december 13-án távoztak a városból. Rövid, de érezhetően fenyegető eseménytelenség után, 1957. január 2-tól kezdetét vette a megtorlás: akcióba léptek a karhatalmista különítmények, razziák, házkutatások, letartóztatások, internálások, bírósági eljárások, súlyos börtönéveket jelentő ítéletek jelzik mérföldkövekként Tapolca forradalmának utótörténetét.[21]

Ennek az utótörténetnek egyik legragyogóbb példaadása pedig azóta is, ezután is a 700 tenni bátor tapolcai asszony és leány kiállása maradt és marad.

Felhasznált irodalom

HANGODI László (2007): *„Emlék leszünk. Gyertya és ünnep". Tapolca 1956*. Tapolca. (Tapolcai füzetek 34.)
KERTÉSZ Károly (2020): *Tapolcai életrajzi lexikon*. Tapolca.
VERESS D. Csaba (1990): *Adalékok Tapolca történetéhez (1944–1956)*. Tapolca. (Tapolcai Füzetek 7.)

Kulcsszavak: 1956, asszonyok, forradalom, néma tüntetés, Tapolca

[19] HANGODI 2007. 270.
[20] Uo. 163.
[21] Uo. 38–41.

Meskó Gábor feljegyzései 1956-ból

(forrásközlés)

SEBŐ JÓZSEF

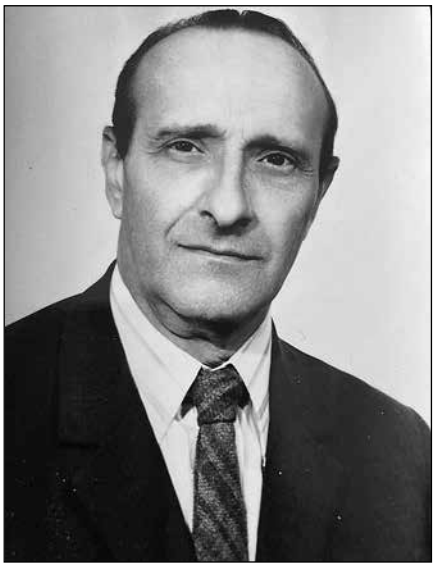
Gábor Meskó's notes from 1956 (source publication)

Gábor Meskó (Miskolc, 1924 – Veszprém, 1999) was a participant and observer of the events in Veszprém during the revolutionary days of 1956 as an assistant professor at the University of Chemical Industry of Veszprém. His diary not only records local events, but also reflects their "up-to-date" assessment and the thoughts of the participants. He was present at the rally held at the Petőfi Theatre that initiated the revolutionary events, and was the presiding chairman of the county delegates' meeting on October 31, and was also a key witness to the meeting between Árpád Brusznyai and János Pap.

Keywords: 1956 in Veszprém, Dr. Árpád Brusznyai, MEFESZ, Veszprém University of Chemical Industry

Meskó Gábor (Miskolc, 1924 – Veszprém, 1999)[1] 1956 forradalmi napjaiban a Veszprémi Vegyipari Egyetem adjunktusaként szereplője és szemlélője volt a városban zajló eseményeknek. Naplója nemcsak a helyi történéseket rögzíti,

[1] Meskó Gábor egyetemi docens, vegyészmérnök. 1934–1938 között a Miskolci Református Reálgimnáziumban tanult. 1946-ban a budapesti műegyemen szerzett vegyészmérnöki oklevelet. 1945–1946-ban kiegészítő tanársegéd, 1946 és 1950 között tanársegéd, 1950-ben adjunktus a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági Kémiai Technológiai Tanszékén. 1950-től 1964-ig adjunktus, 1964-től 1984-ig docens a Veszprémi Vegyipari Egyetemen.
Az egyetemen betöltött vezető funkciói: 1950–1951-ben a tanulmányi osztály vezetője, 1951-ben másoddékán, 1951–1952-ben dékáni és egyetemi titkár, 1957-ben a dékáni hivatal vezetője, 1964 és 1984 között az egyetemi kollégium igazgatója, 1971-től 1998-ig a Keszthelyi Agrártudományi Egyetem és a Veszprémi Vegyipari Egyetem közös képzésű agrárkémiai szakának tagozatvezetője. Tevékenységének kiemelkedően fontos színtere az egyetemi kollégium. Az általa irányított intézmény két alkalommal is elnyerte a Kiváló Kollégium címet. Az egyetem és a város kulturális, sport- és közéletének szervezője. Veszprémbe kerülésekor aktív sportoló, 1952–1955 között a vívószakosztály vezetője, 1959–1960 között a Veszprémi Haladás–Petőfi Sport Club elnöke. Kezdeményező szerepe volt a Veszprémi Egyetem Baráti Körének létrehozásában, kiadványainak összeállításában. Számos kitüntetés birtokosa volt.

1.) Meskó Gábor

hanem azok „naprakész" értékelését, a szereplők gondolatvilágát is tükrözi.

1956. október 23-án jelen volt a Petőfi Színházban tartott nagygyűlésen, ahol „próbálta józanabb mederbe terelni a dolgokat"[2], amit Slamovics Zoltán[3] – akkor a megyei lap főszerkesztője, majd a forradalom bukása után a megye rendőrfőkapitánya – később megköszönt neki. Ennek nyilván szerepe volt abban, hogy a megtorlások során nem indult ellene eljárás. Nem volt tagja a megyei forradalmi tanácsnak, de ő volt a megyeházán október 31-én tartott megyei forradalmi küldöttgyűlés levezető elnöke.[4]

És ő volt az is, aki 1956. november 2-án a Megyeházán jelen volt Brusznyai Árpád[5] és Pap János[6] megbeszélésén, melyen az állását vesztett pártkáder a forradalmi tanács elnökének segítségét kérte, hogy visszatérhessen a polgári életbe. Brusznyai ezt meg is ígérte, de ennek valóra váltására a szovjet beavatkozás miatt már nem került sor. Erre Meskó Gábor így emlékezett: „Pap Jánost én vezettem be Brusznyai Árpád szobájába s máig érzésem, hogy Pap János nem tudta soha Brusznyainak megbocsátani, hogy neki ki kellett tanúk előtt mondani, hogy a törvényességet betartják és együttműködésük korrekt lesz."[7]

---

[2] PACZOLAY 2002. 242.

[3] Slamovics Zoltán (1915–2002): politikus, szerkesztő, rendőrfőkapitány. 1951-től 1956 őszéig a *Veszprémi Népújság* főszerkesztője. 1957 és 1962 között a megyei pártbizottság agitációs és propagandaosztályát vezette, majd 1972-ig, nyugállományba vonulásáig Veszprém megye rendőrfőkapitánya volt.

[4] *Veszprémi egyetem 1956*, videófilm, Meskó Gábor emlékezése, Veszprémi Egyetem videótár.

[5] Dr. Brusznyai Árpád (1924–1958): klasszika-filológus, a Lovassy gimnázium tanára, 1956. november 1–4. között a Veszprém Megyei Forradalmi Tanács elnöke. 1958 januárjában a megyei párttitkárrá lett Pap János közbenjárására életfogytiglani büntetését halálbüntetésre változtatták, és kivégezték.

[6] Pap János (1925–1994): a forradalom napjait megelőzően a megyei pártbizottság ipari-közlekedési osztályvezetője. A forradalom eltiprása után az MSZMP megyei első titkára, majd 1961-től belügyminiszter, 1963-tól miniszterelnök-helyettes. 1965-től 1985-ig újra a párt Veszprém megyei titkára.

[7] MÉSZÁROS 2001. 248.

Feljegyzéseit leánya, Csizmadia Károlyné Meskó Katalin őrizte meg.

„956. okt. 23.[8]
A diákgyűlés előzményeiről jóformán semmit nem tudok; a délelőtti személlyel érkeztem Pestről, s a vonaton hallottam, hogy gyűlés lesz. Holmim lepakolása után egyenesen a színházba megyek, amely a gyűlés kezdetére már tömve volt, annak ellenére, hogy kívülálló személyek csak megbízóval vagy ajánlással jöhettek be.

A gyűlés részletes lefolyását nehéz volna visszaforgatni. Első témapont annak a kérdésnek a megvitatása volt, hogy az ifjúsági szervezet átalakuljon-e MEFESZ-szé, vagy DISZ-ként működjön tovább. A tagság nagy része a DISZ ellen szólt, a hangulat már ekkor is meglehetősen izgatott volt. Az első küldöttként felszólaló szegedi diák[9] alapos meggondolásra, nyugodtságra és önuralomra intette a hallgatókat, s elmondta a két nappal ezelőtt lezajlott szegedi diákgyűlés tapasztalatait. A vitában felszólaló miskolci küldöttek[10] hangja és mondókája erősen fokozta az izgalmat, ez már akkor a legszélsőségesebb és legvadabb nyilatkozatok közé tartozott. Hosszú, egyoldalú vita után a tagság szinte egyhangúan a MEFESZ mellett döntött, később megválasztották az új szervezet vezetőségét s folytatták a vitát a pontokba foglalt követelésekkel.

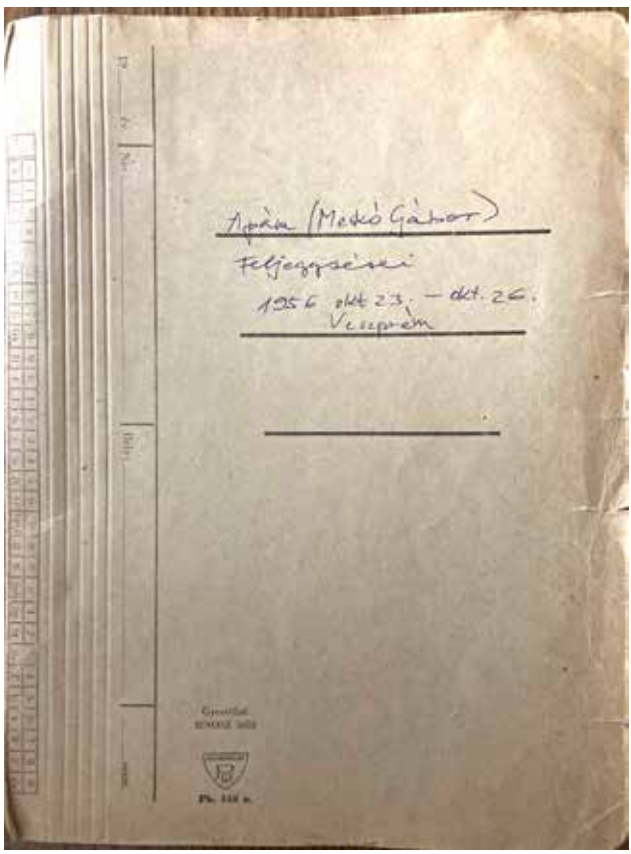
Az idő előre haladtával az izgatottság egyre nőtt, a helyzet drámaisága érezhetőbbé vált. A közben megérkezett nagy létszámú soproni küldöttség soraiból irredenta közbeszólások hangzottak el (Erdélyt vissza), s egy időszakban szinte csak máshonnan ér-

[8] A vidék „rendpárti" forradalma gyorsan követte a budapesti eseményeket. Október 23-án a Veszprémi Vegyipari Egyetem hallgatói délután 15 órára nagygyűlést hirdetettek a Petőfi Színházba. Ezen megjelent a Szegeden újonnan alakult MEFESZ (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége) képviselője is, aki arra kérte a helyi egyetemistákat, hogy – szemben a MADISZ-szal – itt is alakítsák meg a párttól független új ifjúsági szervezetet. Erre két szavazat ellenében sor is került.
A nagygyűlésen a hitelét vesztett párt és az Államvédelmi Hatóság civil ruhás képviselői is jelen voltak. Az elnöklő Straub Gyula docens ugyan józanságra intette a szervezőket, de ott a pesti eseményekről szóló friss hírek hatására egyre forróbb lett a hangulat. A felszólalásokat követően a jelen lévő egyetemi hallgatók elfogadták a MEFESZ húsz pontból álló kiáltványát.

[9] Kádár Attila.

[10] A Miskolci Egyetemről Édes Pál és Jaszlics Iván hallgatók a déli órákban érkeztek Veszprémbe. Sopronból – vonattal – Nagy László IV. éves hallgató.

kezett küldöttek szónokoltak és vitáztak. Ezt egyik veszprémi hallgató (ha jól emlékszem, Bíró Sándor) szóvá is tette, mire a hangulat kissé lecsendesedett.

2.) A jegyzetek mappája

Este fél hét tájban kezdődött el az újonnan jöttek felszólalása, amely majdnem mind úgy kezdődött, hogy: most jöttem Pestről. Stefán László[11] (kb. fél 5-ig volt jelen a tűntetésen) kiemelte annak fegyelmezettségéből eredő erejét, s elmondta, hogy a DISZ K.V.[12] a fiatalság jogos követeléseit magáévá téve, K.V. határozat-

[11] Stefán László (?–?): a forradalmat megelőzően a kommunista ifjúsági szövetség (a MADISZ) megyei titkára.
[12] MADISZ K. V.: A Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség Központi Vezetősége.

ban kéri az MDP K.V.-ének azonnali összehívását. Ugyanakkor elmondja, hogy a tüntetésen egy-két disszonáns hang is elhangzott, mint ahogy itt is. A többiek (két vagy három személy) mind túlzott lendülettel és lelkesedéssel számoltak be a pesti tüntetésről, s arról, hogy a jelentős tömeg egyhangúan a hibák gyökeres és gyors kijavítását követelte.

A pontok vitája tovább fokozta az izgatottságot. Még ezt megelőzően általános politikai vita kezdődött, melyben a miskolciak felszólalása ismét olaj volt a tűzre. Nagy hangon közölték, hogy alapvetően fontos bizonyos politikai (és nem is egyetemi) kérdésben a diákság véleményét leszögezni, hogy a Miskolci Egyetem, 40000 diósgyőri munkás, és a borsodi P. B. velük van stb. A hozzászólások stílusa és disszonáns hangja csak növelték bennem az est józansága és eredményessége iránti kételyeket. Fél óra múlva egy távirat jött, melyben a borsodi P. B. közli, hogy nem bíztak meg diákokat a képviseletükkel; erre az egyik miskolci szinte tajtékozva ugrott fel, hogy itt spicli van, árulás stb. Ezek után kértem én is szót néhány perc múlva s fejtettem ki véleményemet a gyűlés anarchikus és lehetetlen lefolyásáról, a kritika és mérlegelés teljes hiányáról és a zavaros és egyáltalán nem tisztázott célokról.

Szünetben az oktatói kar összejött a folyosón; megállapította, hogy a hangulat hihetetlenül túlfűtött, és néhány ember ennek hatása alatt túllő a célon (sajnos, zömmel csak ezek beszéltek). Ezért megállapodott abban, hogy a gondolati és szabadság alapján (sic!) közösséget vállal az Egyetem hallgatóival, anélkül, hogy ez maga után vonná a mindenben való egyetértést. Néhány perccel a Gerő[13] beszéd előtt elterjedt, hogy Gerő bejelenti lemondását. Maga a beszéd a józan emberekben is letörést okozott, a tömegben pedig fűtötte a hangulat féktelenségét. A pontok megvitatása és szervezése állandó közbekiabálások, ordítozások közben folyt s a hallgatók bedobott irreális követeléseken vitatkoztak félórában át (sic!). Szőke Béla és jómagam hozzászóltunk ismét, s megmondtuk, hogy ha így megy tovább, kénytelenek leszünk az egyes pontoktól nyíltan elhatárolni magunkat, (oroszok egy hét

[13] Gerő Ernő (1898–1980): Rákosi Mátyás leváltása után, 1956 júliusától 1956. október 25-ig az állampárt: a Magyar Dolgozók Pártja első titkára, s mint ilyen, Magyarország első számú vezetője volt.

alatt vonuljanak ki stb.) Alig engedték szóhoz Sebestyén Ferenc[14] elvtársat, és higgadt szavait sokszor zavarta minősíthetetlen közbe kiabálás. Fél tizenegy után Benedek Pál[15] kért szót s elmenetele előtt szólt néhány szót az ésszerűségről, okosságról, nyugalomról s Gomulka[16] elvtárs szerint idézte, amelyek a LEMP 8. plénumának zárszavaiként az ifjúsághoz szólnak.

Mindezek a jelenségek csak időlegesen csillapították a hangulatot; a pontokat nem egyszer teljesen elfogadhatatlan formában, sorra megszavazták a résztvevők. Én a gyűlés befejezése előtt, mintegy 15-20 perccel, zúgó fejjel s a fiatalság politikai érettségébe vetett hit romjaival tértem haza.

Okt. 24.[17]

Miután este a gyűlésen úgy tudtuk, hogy Nagy Imre[18] a parlamenti tüntetők előtt 10 óra körül beszélt, kora reggel akartam híreket hallgatni. A rádióból fegyverropogás hallatszott.

---

[14] Sebestyén Ferenc (1923–2011): A budapesti Danuvia Fegyvergyár párttitkára volt. 1954-ben került a vidéki pártapparátusba, 1955-től az MDP Veszprém megyei pártbizottsági titkára, 1955. decembertől első titkár, más forrás szerint csak 1956. november 7–17. között volt ebben a pozícióban. 1957. januárban került a Veszprém Megyei Rendőr-főkapitányság állományába, előbb főkapitány-helyettes, majd főkapitány volt, 1958. júniusban kinevezték a Belügyminisztériumhoz tartozó Kormányőrség parancsnokává, 1983-ban rendőr altábornagyi rendfokozatban dolgozott.

[15] Benedek Pál (1921–2009): vegyészmérnök, egyetemi doktor, az MTA tagja, 1956-ban a Veszprémi Vegyipari Egyetem tanszékvezető tanára.

[16] Gomulka, Władysław (1905–1982): lengyel kommunista vezető. 1956. október 20-án mondta el azt a világviszonylatban is feltűnő beszédét, amelyben leszögezte, hogy Lengyelországban a belső politikai torzulások miatt történt a poznańi felkelés (és nem imperialista mesterkedések miatt), egyben felelőssé téve az akkori pártvezetést is. Beszédében hitet tett az egyéni gazdálkodás mellett, a nem fejlődő TSZ-eket megszüntetésre ítélte, a szovjetekkel való viszonyban az egyenlőségen alapuló viszonyt ígérte, a termelési normák csökkentését, az élet- és munkakörülmények javítását. Meghirdette a szocializmus „lengyel útját", a demokratizálási folyamatot. Megbélyegezte a sztálinizmus, a személyi kultusz rendszerét is. A beszéd Magyarországon a Szabad Nép október 23-i számában jelent meg, és ez volt az első lépcsője a magyarországi eseményeknek is (szimpátiatüntetés).

[17] Október 24-én Veszprémben gyakorlatilag rendkívüli állapot lépett érvénybe: a katonaság és a karhatalom minden fontos objektumhoz őrséget rendelt. Reggel az egyetem tanácsa kinyilvánította az egyetem autonómiáját.

[18] Nagy Imre (1896–1958): politikus, gazdaságpolitikus, egyetemi tanár, aki 1953 és 1955 között, valamint az 1956-os forradalom alatt a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke (miniszterelnöke) volt. A forradalom leverése után két évvel koncepciós perbe fogták, majd június 16-án hazaárulás vádjával elítélték és társaival együtt kivégezték.

Az egyetemi foglalkozások némi késéssel kezdődtek. Mint megtudtuk, a gyűlés után egy kis csoport a nyomdához ment a követelések kinyomtatását követelve. A nyomda már zárt és a nyomást nem vállalta; a bejáratnál azonban majdnem verekedésig fajuló jelenet játszódott le néhány ÁVH-s és egyetemista között.

8-kor a sebtiben összehívott tanári kar Benedek javaslatára kimondta az Egyetem autonómiáját, azzal a céllal, hogy részben a hallgatók felett nagyobb hatalmat nyerjen, részben megőrizze az Egyetem zártságát külső szélsőséges elemek ellen. A megszövegezett deklarációt a hallgatók örömmel fogadták, bizonyos mérvű felelősségtudatot kölcsönzött nekik; az oktatás mintegy 20 perces késéssel megindult. Az első évfolyamon a munka viszonylag normális mederben folyt tovább, persze állandó tárgyalása mellett az eseményeknek.

Nagy Imre kormányfői kinevezése jó hatással volt a kedélyekre; az orosz beavatkozás és ezzel egyidejűleg a nyílt fegyveres harc közlése elkeseredést, aggályokat s bizonytalanságot idézett elő.

Ha jól emlékszem, e napon (és még egy vagy két napig) egyes oktatók a diákszállókba mentek és beszélgettek a diákokkal; kint is aludtak, hogy kívülről jövő megmozdulások esetén, mint az Egyetem hivatalos képviselői, jelen legyenek és hassanak a hallgatóságra. Én a vári két diákszállóba mentem; a lányok társalgójában hosszasan beszélgettünk; több fiú is jelen volt. A hangulat nem a legjobb volt s az a vélemény alakult, hogy nem látjuk, mi történik Pesten, így nem lehet helyes a véleményünk sem; a sebesültekről, véradási felhívásokról szóló rádióközlések azonban nehézzé tették a szíveket, s nem volt elszórt az olyan óhaj, hogy bárcsak mielőbb s minél kevesebb áldozattal tisztázódna a helyzet s lenne nyugalom. A fiúk hallgatagabbak, befelé fordulók voltak s nem igen beszélgettek.

Nem vagyok biztos benne, de lehet, hogy a hallgatók gyűlése e napon mondta ki, hogy beszüntetik az előadások látogatását, tehát sztrájkol. Ennek ellenére úgy emlékszem, hogy délután labor gyakorlat még volt.

X. 25.[19]
A reggeli adás közli a Politikai Bizottság összetételének megváltozását. Gerő távozása, Hidas[20], azt hiszem Bata[21] kimaradása s az új tagok (Kádár főtitkársága[22] elsősorban) megint reményeket nyújt a helyzet mielőbbi tisztázására.

A hallgatók d. e. összegyűlnek a nagy teremben. Benedek elmefuttatást tart a politikai harc helyes taktikájáról, a szélsőségekről; részben élettörténetét meséli el s utal a második világháború alatti illegális működésére; kérve kéri a hallgatókat, ne kövessenek el meggondolatlanul jóvátehetetlen ballépéseket. A gyűlés alatt nemzeti színű és fekete szalagot osztanak ki. A fekete zászló kitűzését az Egyetemi tanács nem engedélyezi.

11-kor Benedek és Nemecz[23] el kell, hogy menjen. A hallgatókat zömmel a tanszékekre visszük szét s további beszélgetéseket folytatunk kisebb csoportokban. Hogy a tagoltságot fenntartsuk (ami megakadályozhatja helytelen tömeghangulat kirobbanását) d. u.-ra sakkot, kártyákat hozunk s az egyes tanköri helyiségeket klubszobákká alakítjuk, ahol a tagok eltöltik a délutánt.

---

[19] A tömegtüntetés napja. Az egyetemtől induló felvonulók száma a 48-as emlékmű felé tartva óriási, mintegy tízezres tömeggé duzzadt. Az emlékhelyen Benedek Pál professzor olvasta fel a pesti újságok tudósításait, melyek már tartalmazták a forradalmi követeléseket, majd – a korabeli újság tudósítása szerint – „felcsendültek a Himnusz örökszép akkordjai".

[20] Hidas István (1918–2002): 1956. július 30-ától október 24-éig a Minisztertanács elnökhelyettese.

[21] Bata István (1910–1982): 1953. július 4-étől 1956. október 24-éig honvédelmi miniszter volt. Ebbeli minőségében 1955-ben tagja volt a Varsói Szerződést aláíró magyar küldöttségnek. Október 26-án minden tisztségéből felmentették, 29-én a Szovjetunióba menekült. 1956. november 16-án mint sztálinistát kizárták az MSZMP-ből. Csak 1958-ban tért vissza Magyarországra. Nyugdíjazásáig a BKV-nál töltött be különféle vezetői tisztségeket.

[22] Kádár János 1956. október 25-én lett a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének első titkára.

[23] Nemecz Ernő (1920–2021): geokémikus, mineralógus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1949-ben nevezték ki az akkor még a Budapesti Műszaki Egyetem karaként működő későbbi Veszprémi Vegyipari Egyetemre docensnek, majd 1954-ben saját katedrát kapott, s 1990-es nyugdíjazásáig egyetemi tanári címmel vezette az ásvány- és kristálytani tanszéken folyó munkát. Egyidejűleg 1953–1954-ben az immár önállósult egyetem dékánja, majd egy évtizeden keresztül, 1971-től 1980-ig rektora volt. 1990 után professzor emeritusként segítette a veszprémi tanszék tevékenységét. Tudományos munkássága mellett részese volt a közélet alakításának is; 1956-ban a Hazafias Népfront megyei elnöke.

Állítólagos hír szerint városi hatásra a diákok tüntető felvonulást akartak szervezni; erre az Egyetemi Tanács tagjai (Benedek) azt mondták volna, hogy a rend és a nyugalom megőrzésének szükségessége miatt ezt nem tartják helyesnek, de legyenek nyugodtak, ha tüntetésre szükség lesz, a Tanács nemhogy nem gördít akadályt, de maga is részt vesz azon.

Este a város felől nagy zaj és kiabálás hallatszott az ablakomból. Mint kiderült, nagyobb csoport városi ember gyűlt a Rákóczi térre a diákszálló elé s követelte a diákok kiengedését. Rövid idő után a helyzet tarthatatlanná vált s a diákok kimentek s a piactéren zajos tüntetés zajlott le, melyen jelszavakat kiabáltak s nemzeti zászlókat bontottak. A tüntetés egyik állítólagos leghangosabb résztvevője (Nagy Béla) ált. isk. tanár. (ezt jóval később hallottam)

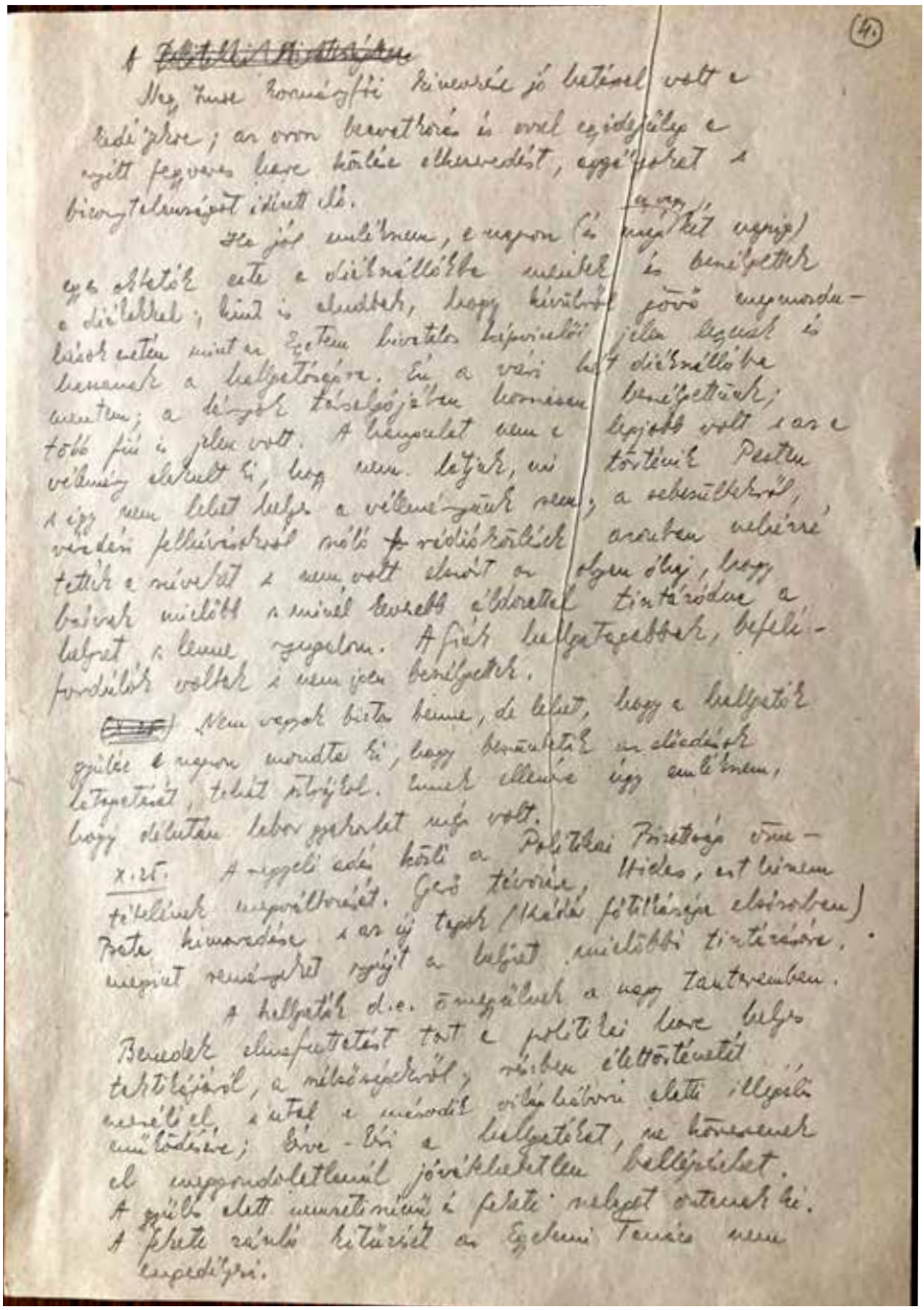
X. 26.[24]

Reggel 8 óra tájt ismét nagy zaj hallatszik az utcákról. Kiderül, hogy az általános tüntetés elindult, melyhez már az egyetem is csatlakozott, élén a tanárokkal. Én 9-kor a MÁVAUT előtt csatlakozom s az egyetemiek közé megyek. A tüntetés igen nagy létszámú s egyre növekszik. A sorok oldalán egyetemiek haladnak s igyekeznek – sikerrel – fenntartani a rendet. A menet a város szélen visszafordul, a Dózsa György úton visszajön s 48-as emlékműhöz megy. Itt a Talpra magyart szavalják, Himnuszt, Szózatot énekelnek, majd tovább megyünk, az Újtelepen körbe megyünk s ismét végig a városon.

Időre van szükség, mert a nyomdában proklamáció készül, amely megnyugtató befejezése lenne a tömegmegmozdulásnak. Közben jelszavakat kiabálnak; vesszen Gerő, függetlenséget, az oroszok kivonulását követelik, s a Kossuth-nótát éneklik. A menethez katonák is csatlakoznak (nem zárt rendben); a régi sapkarózsákat nemzeti színű kokárdák váltják fel sorban.

A Dózsavároson át a Jókai utcába fordul a menet; itt egy társammal előre megyünk, hogy az Egyetemen tartózkodó Benedek Pált tájékoztassuk a fejleményekről. A Jókai utcában egy laktanya

[24] E napon az egyetemi tanács és a MEFESZ – mivel a korábbi hatalom ellehetetlenült, összeomlott – kiáltvánnyal fordult a város lakosságához, melyben a helyi forradalmi tanács megalakítását kezdeményezték. A felhívást a MEFESZ nevében Füredi Zoltán, az egyetem nevében Nemecz Ernő egyetemi tanár, a Hazafias Népfront megyei elnöke írta alá – a megyei és a városi pártvezetéssel egyetértésben.

3.) A kézirat egy oldala

előtt jövünk el; a kint álló tudtommal ÁVH-s katonákat figyelmeztetjük, hogy címert a falon fedjék le, mert ezt általában leverik. Ugyancsak ekkor láttam, hogy a tűztorony tetejéről leszerelik a vörös csillagot.

A proklamáció közben kijön, a Párt Megyebizottsága aláírta. Sokan elégedetlenek vele, nem elég határozott. Sokan tudják, hogy az eredeti szövegből a független, demokratikus Magyarország kifejezésből a független szót törölték. Benedek, Sebestyén A-val beszél telefonon; a törlés Slamovics Zoltántól ered, állítólag. Benedek kérésére, miután az esetről sokan tudnak, Slamovicsot azonnal felmentik. Benedek engem visszahagy a Titkárságon s a piactérre megy, ahol a felvonulást befejező gyűlésen beszélnie kell. Közben hívják a Megyebizottságról, Sebestyén A. Velem közli, hogy Slamovics felmentése megtörtént. Később – ötlet alapján– visszahívom őket, Pukánszkival beszélek s kérem, hogy Slavonics (sic!) ne mutatkozzék, mert el tudom képzelni, hogy incidens robbanna ki.

A gyűlésen Benedek közli a proklamáció második, teljes szövegű kinyomását s felhívja a jelenlevőket, hogy üzemenként és intézményenként létszám szerint egy-két-három tagot küldjenek képviselőjükként d. u. az Egyetemen tartandó gyűlésre, ahol a további teendőket beszélik meg. (A gyűlésen nem voltam ott, mindezt hallomás alapján írom.)

Véleményem szerint, ez a nap volt az a pont, amikor az Egyetemnek ki kellett állnia, ha valamennyire is meg akarta őrizni belső egységét s azt akarta, hogy a dolgok további menetébe – városi viszonylatban is – befolyása lehessen.

A délutáni küldöttgyűlésen nem voltam jelen, így csak egynéhány epizódról s erről is csak későbbi elbeszélés alapján értesültem. A bejáratnál ügyeleti szolgálatot teljesítettem én is, s csak azokat engedtük be, akiknek lebélyegzett megbízó levelük volt, az üzem, intézmény dolgozóinak aláírásával.

A gyűlés kb. fél 3-tól 6 óráig tartott s az előcsarnokban tapasztalható jelek szerint elég izgatott légkörben folyt le. A gyűlés eredménye a »Forradalmi Bizottság« megválasztása volt;[25] az

[25] Itt és ekkor alakult meg a 23 tagú Veszprém Megyei Nemzeti Forradalmi Tanács (közülük 10-en voltak párttagok). Az első elnökjelölt, dr. Benedek Pál telefonon felhívta a budapesti pártközpontban Kiss Károlyt, és a vele való beszélgetés után nem vállalta

Egyetem ekkor Straub Gyulát delegálta a bizottságba. A gyűlés után a Bizottság megbeszélésre ült össze az egyik tanulókörben; emlékezetem szerint ezen a megbeszélésen jelen volt Sebestyén Ferenc… is. Közben kint az Egyetem előtt mintegy 500 főnyi tömeg várakozott, jelszavakat kiabált, néhány hangoskodó fegyvert követelt; s mindenki várta a fejleményeket.

Az új Bizottság megbeszélése közben – hallomás és következtetés alapján sejtem – témapont volt esetleges fegyveres incidensek elkerülése. A hangulat alapján elsősorban az ÁVH.-sokkal való összetűzés lehetőségétől féltek, s ez ügyben megbeszélést kívántak folytatni Havasi őrgy.-gyal, az ÁVH megyei parancsnokával. Telefonon felhívták, jöjjön be egy megbeszélésre. Csak később jutott eszükbe, hogy jó volna egy mellékbejárón át bevezetni, de ekkor már késő volt. Mire elébe mentek, addigra Havasi őrgy. az Egyetem előtt álldogáló és kiabáló 500 ember között sértetlenül bejött. Én vezettem le a Bizottsághoz.

Ennek az estének még két momentuma volt, ami élénken emlékezetemben él. Rövid idő múlva hírt kaptunk, hogy a megyei börtön rabjai nyugtalankodnak és ki akarnak törni; a hozzátartozók egy része és mások a börtön előtt állva fenyegetőznek és szítják a hangulatot. A börtönparancsnokság azonnali erősítést kért. Havasi őrgy. és egy százados fegyveres karhatalomért telefonált Jutasra (a dékáni hivatal helyiségéből); ugyanakkor – tekintve az ügy sürgető voltát –, az ifjúsági szervezet egy nagyobb létszámú brigádja vállalkozott rá, hogy kimegy és igyekszik a hangulatot csitítani. Küldetésük eredményes volt, egy óra múlva jelentették, hogy a tömeg nagyjából eloszlott.

Ugyanaz fordult elő Herenden is, azt hiszem ugyanez nap este. Ide két fiú ment ki (az egyik Szűcs István) s saját felelősségükre fegyver nélkül bementek a drótkerítés mögé a KÖMI őrizetesekhez, mikor az őrök már nem mertek bemenni a lázongó hangulat miatt. Itt is sikerült a hangulatot leszerelni és nyugalmat teremteni.”

a jelöltséget. Végül Lóránd Imre újságírót választották meg elnöknek, ő azonban október 31-én, miután „lezsidózták”, lemondott. Ezt követően, november 1-én dr. Brusznyai Árpádot, a Lovassy gimnázium tanárát választották a helyére. Ő e feladatot egy hétre vállalta, de ez az életébe került…

(A napló itt megszakad, illetve néhány szavas megjegyzéssel egészül ki.)

„okt. 26. péntek okt. 27. szombat okt.28. vasárnap okt. 29. hétfő okt. 30. kedd
… utasítja Bírót. diákgyűlés a T2-ben
harcegység HB ne írjon semmit alá
keretek felállítása
2. küldöttgyűlés Brusznyai a népnek kijelenti, nem kell a fegyver
3. tag leszek
4. diákok ultimátuma
5. tömeg nyomás
6. ostrom a P. B. ellen.
Polinszky[26] megjön
orosz tankcsap. átvonulás
uránium anyag átvétele[27]
tárgyalás az oroszokkal?"

[26] Polinszky Károly (1922–1998) Kossuth-díjas vegyészmérnök, oktatáspolitikus, a kémiai tudomány doktora, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Oktatás- és tudományszervezési munkája eredményeként jöttek létre, majd évekig irányítása alatt működtek a Veszprém városát a hazai vegyipar egyik felsőoktatási és kutatási bázisává tevő intézmények: a Nehézvegyipari Kutató Intézet (1949–1952), a Veszprémi Vegyipari Egyetem (1951–1963), valamint a Műszaki Kémiai Kutatóintézet (1960–1963, 1966–1974). 1974-ben egy hónapig Magyarország művelődésügyi, 1974-től 1980-ig oktatásügyi minisztere volt.
1956-ban a Veszprémi Vegyipari Egyetem rektora, a forradalom napjaiban azonban a Német Demokratikus Köztársaságban tartózkodott.
Dr. Brusznyai Árpádné személyes közlése szerint amikor Polinszky oktatási miniszterként Vácott egy iskolát avatott, odament Brusznyai özvegyéhez, s külön köszöntötte, ami a helyi pártvezetőkből megütközést váltott ki.

[27] A forradalom napjaiban a magyar urándokumentáció dr. Brusznyai Árpád kezébe került. A Veszprémben tartott elsőfokú tárgyaláson 1957. október 18-án – az utolsó szó jogán – így vallott: „…1956 októberében elmehettem volna, magammal víve a roppant értékes urándokumentációt. Ez eszem ágában sem volt…"
Idézi: KAHLER 2001. 364.

Felhasznált irodalom

KAHLER Frigyes (2001): *A Brusznyai-per.* [Szentendre.]
MÉSZÁROS Gyula (2001): *Forradalom és szabadságharc Veszprémben*. Veszprém.
PACZOLAY Gyula (2002): Politikai indítékú diszkriminációk, az 1956-os forradalom eseményei az egyetemen, rehabilitáció. In: ALBERT József (szerk.): *A Veszprémi Egyetem története 1949–1999*. Veszprém. 223–278.

Kulcsszavak: 1956 Veszprémben, Dr. Brusznyai Árpád, MEFESZ, Meskó Gábor, Veszprémi Vegyipari Egyetem

SZEMLE

TANULMÁNYOK

Veszprém végzetes napja, 1704. május 31. (2. rész)

MÉSZÁROS KÁLMÁN

The fateful day of Veszprém, May 31, 1704
2nd part

The study examines the historiographical and source-critical issues concerning the devastation of Veszprém on 31 May 1704 in the context of the Transdanubian military operations of the Rákóczi War of Independence. The author traces the interpretation of the event from contemporary accounts and the correspondence of Archbishop Pál Széchényi to later historical, military, local and ecclesiastical interpretations. Particular attention is paid to the differing dates given in the sources, above all the correct date of the destruction – 31 May – as well as to the atrocities appearing in later historiography that cannot be sufficiently validated by source criticism. The study concludes that, based on the available sources, the details of the tragedy can only be reconstructed in a fragmentary manner. Further research requires, first and foremost, the discovery of new sources, a more detailed reconstruction of Simon Forgách's campaign in Transdanubia, and a more thorough examination of the conflict between Heister and Széchényi.

Keywords: Archbishop of Kalocsa, Bishop of Veszprém, Siegbert Heister, Mihály Kecskeméti, Rákóczi War of Independence, Pál Széchényi, Veszprém Cathedral, Veszprém Cathedral Chapter, wartime destruction

Az esemény a történeti irodalomban

Fenti áttekintésünkben már bőségesen idéztük a téma legfontosabb irodalmát, s ahol szükséges volt, kritikai észrevételeinket is megtettük. Mégis fontosnak és főként tanulságosnak tartjuk, hogy külön is áttekintést adjunk a téma historiográfiájáról. Ily módon ismerhetjük fel ugyanis az egyes történetírói narratí-

vák áthagyományozódása körüli buktatókat, s csak a téma szakirodalmának teljességre törekvő áttekintésével jelölhetjük ki a kutatás további feladatait.

A kortársak közül három egyházi férfiú, két jezsuita és egy világi pap, Hevenesi Gábor (1656–1715), Franz Wagner (1675–1738) és Brenner Domokos (kb. 1675–1721) foglalkozott valami módon Veszprém 1704. évi tragédiájával. Hevenesi Kollonich Lipót felhívására kezdte el a magyar történelmi források gyűjtését, s neki köszönhetjük, hogy a leghitelesebb egykorú beszámoló ma is fellelhető az Egyetemi Könyvtárban őrzött gyűjteményében,[1] későbbi kéziratos másolatait pedig már a 19. század első felében hasznosíthatták a veszprémi egyházmegye történetírói.

Wagner I. Lipótról írott életrajzának 1731-ben megjelent második részében érintette a témát Heister hadműveletei kapcsán, s anélkül hogy a pusztítás mértékét és brutalitását részletezné, hosszan magyarázza a város felégetésének okát. Szerinte erre azért volt szükség, mert a veszprémiek nem adták ki Heisternek Babocsay Ferencet, hanem hagyták, hogy az éj leple alatt „a helyőrséggel és a polgárok jelentős részével az erdőbe" szökjön. „Azokat az embereket megkímélték, akik a városban maradtak, de a házakon bosszút álltak. A lázadás megátalkodott fészkét hamuvá tették. […] Szigorra volt szükség, hogy a legmegátalkodottabbak is, akik az erdők legmélyére menekültek, megadják magukat."[2]

Nem sokkal utóbb, 1739-ben jelent meg Hágában a II. Rákóczi Ferenc memoárjait tartalmazó francia kiadvány, amelynek kiegészítő részei között bevezetésként egy Brenner Domokos által írt magyar történelmi összefoglaló, valamint egy, a szabadságharc alatt keletkezett fontosabb dokumentumokat tartalmazó, ugyancsak Brenner által összeállított szöveggyűjtemény is napvilágot látott. Mint említettük, Brenner Széchényi Pál érsek titkáraként állt Rákóczi mellé 1705-ben, s munkájában az érsek békeközvetítő próbálkozásáról, illetve már a szabadságharcot megelőző évtizedekben játszott pozitív szerepéről, a Kollonich bíborossal szembeni főrendi ellenzék vezéreként tanúsított magatartásáról is megemlékezik. Közli többek között Heister Széchényit fenyegető hírhedt levelének francia nyelvű kivonatát és az érsek részletesen ismertetett levelét a császárhoz (latin és francia nyelven is).[3] Mint arra bőven kitértünk, közlésének hitelességét növeli, hogy Miller Jakab későbbi kiadásával szemben biztosan Brenner őrizte meg a levél helyes – kronológiailag legalábbis pontosnak látszó – dátumát (Sümeg, 1704.

[1] A feljegyzés keletkezéséről, sajnos, semmi közelebbit nem tudunk. Lásd: 1. rész, 61. lj.
[2] WAGNER 1731. 755.
[3] *Histoire…* (in-4o) I. 215., 218–220. és (in-12o) II. 210–211., 219–227.

június 2.). Ha módosított is a szövegen,[4] tartalmát nem hamisította meg, sőt a tényszerűen is eltérő legfontosabb adatnál, Jambrikovics Pál halálának körülményeinél szintén Brenner változata áll közelebb a Hevenesi-gyűjteményben lévő szemtanúi beszámolóhoz. (Mármint hogy a prépost nem saját házában égett meg, mint Millernél olvashatjuk, hanem a templomban hunyt el.) E mozzanattal kapcsolatban érdekes, szintén az adat hitelességét erősítő és az egyháztörténeti irodalomban ismeretlen momentumként jegyezhetjük meg, hogy Brenner 1705-ben hántai prépostként írta alá a kuruc rendi konföderáció szövetséglevelét. Ez azt jelenti, hogy Széchényi Pál őt nevezte ki az elhunyt Jambrikovics helyére,[5] s így elődje halálának körülményeit Brenner pontosan ismerhette és emlékezetébe véshette.[6]

Katona István (wikipedia)

Az *Histoire…* idehaza is hamar népszerű munka lett. Katona István (1732–1811) jezsuita történetíró is felhasználta előbb a kalocsai érsekségről szóló művében (1800), majd hatalmas történeti összefoglalójának *(Historia critica…)* vonatkozó kötetében (1805). Az előbbiben Széchényi Pál érsek életrajzánál közli a

[4] Vagy stiláris okokból, vagy mert Millerétől eltérő szövegű példányból dolgozott, esetleg magyar nyelvű fogalmazványból kellett rekonstruálnia a latin szöveget.

[5] A Szent Mihályról nevezett hántai prépostok többnyire a veszprémi kanonokok közül kerültek ki, de voltak kivételek is, aminek abból a szempontból volt jelentősége, hogy a prépostság a káptalanba kebelezett vagy attól különálló javadalom volt-e. Jambrikovics is előbb lett hántai prépost, s csak évekkel később kanonok. Az ő példája utóbb egy vita során hivatkozási alap volt (Vö. PFEIFFER 1987. 124.), de Brenner prépostságának ténye már nem került elő, pedig vélhetően ő is kanonoki stallum nélkül lett hántai prépost. Azt sem zárhatjuk ki persze, hogy Széchényi Pál kanonokká is kinevezte, nem lenne különös, ha a szóba jöhető rövid időszakból nem ismernénk Brenner kanonokságának tényét. Brenner becsvágyó jelleme alapján mégis úgy véljük, ő aligha mellőzte volna kanonoki titulusát. (Nem tudjuk, milyen forráson alapul az az adat, mely szerint Brenner már 1703-ban kanonok lett volna. Vö. KÖPECZI 1996. 10.)

[6] Azt sem zárhatjuk ki, bár ez puszta találgatás, hogy az érsek eredeti levelében, az első pontatlan értesülés után még valóban az állt, hogy Jambrikovics a házában égett meg, s évtizedekkel később Brenner már a később pontosabban megismert körülmény alapján írta át az általa kiadott szöveget.

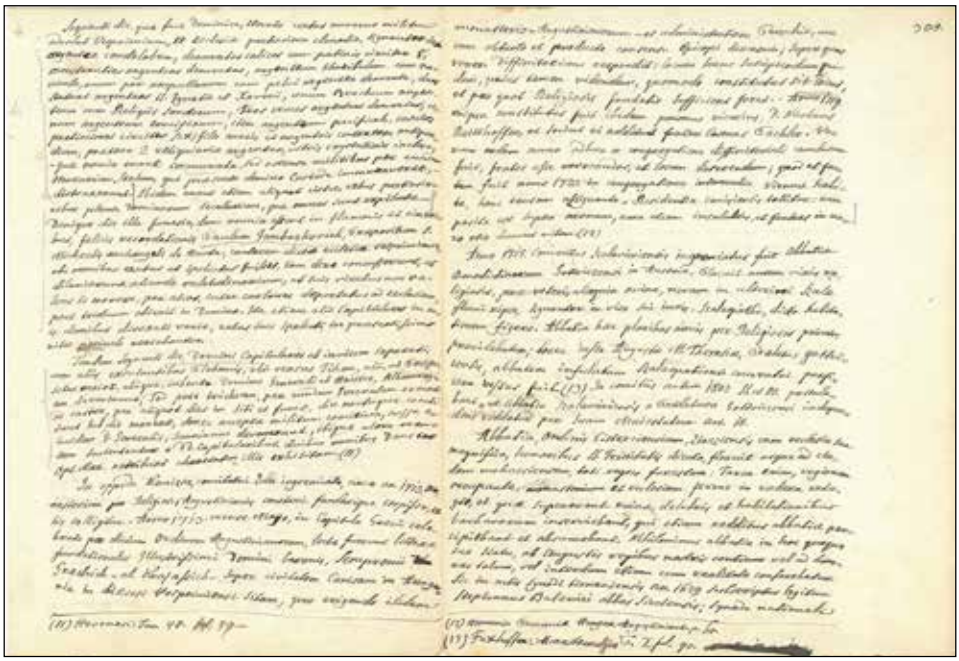
levél szövegének jelentős részét.[7] Az utóbbiban az 1704. évi események taglalásakor Heister tevékenységét még Wagner alapján beszéli el, de Veszprém feldúlásának részleteihez már teljes terjedelmében közli a levelet, a következő kritikai megjegyzés után: „Wagner vagy figyelmen kívül hagyta, vagy úgy tett, mint aki nem tud a barbár kegyetlenségről, amellyel Heister Veszprémben tombolt. Ennek pontos megismerésére megéri a fáradságot elolvasni a kalocsai érsek Lipót császárhoz Sümegen, június 2-án keltezett levelét, amely így hangzik: […]"[8]

Nem sokkal Katona műveinek megjelenése után Miller Jakab Ferdinánd (1749–1823), a Széchényi Ferenc által frissen megalapított Nemzeti Múzeum tudós könyvtárosaként közreadta Széchényi György és Pál érsekek levelezését (1807), s abban a levél egy szövegváltozatát,[9] valamint az esethez kapcsolódva Pálffy június 5-én kelt levelét is. Mint már többször érintettük, a császárnak írt levél Miller-féle változata, ha tartalmában csak kis mértékben is, de szövegében jelentősen eltér a korábban megjelenttől, s ami a legfeltűnőbb, keltezése is hibás. Maga Miller ismerte az *Histoire*-ban megjelent változatot, s jegyzetben annak dátumát is korrigálta, az ő forrását azonban – ami aligha lehetett a Bécsbe küldött eredeti példány – sajnos nem ismerjük. Valamennyi későbbi szerző aszerint ismerteti az események időrendjét, hogy az *Histore…* június 2-i vagy Miller május 15/16-i dátumát fogadta-e el hitelesnek, illetve hogy egyáltalán melyik változatot ismerte, használta fel.

A veszprémi egyháztörténészek viszonylag korán hasznosították a Hevenesi-gyűjteményben található feljegyzést, s így annak pontos kronológiáját is átvették. A dokumentum hiteles másolatát Biankovich János egyetemi könyvtári írnok 1831. szeptember 11-én készítette el a veszprémi püspökség számára, s e kézirat ma is az érseki levéltárban található.[10] A másolat valószínűleg Beke Ince Kristóf (1785–1862) számára készült, aki kéziratban maradt (ma az érseki könyvtárban őrzött) egyháztörténeti munkájába is átemelte e fontos dokumentumot.[11]

Széchényi Pál első életrajzírója, Pados János (1820–1892), a fehérvári egyházmegye papja, 1848-as tábori lelkész 1862-ben írott rövid munkájában nem csupán a kiadott forrásokat és az addig megjelent történeti irodalmat hasznosította tisztességgel, de saját kutatásokat is végzett, többek között a Károlyi-levéltárban. A veszprémi esetnek is bővebb teret szentelt, Miller után idézve

[7] KATONA 1800. 141–142.
[8] KATONA 1805. 539.
[9] MILLER 1807. 245–247.
[10] VFL III.1.a.1. Veszpr. eccl. et capit. 97a.
[11] BEKE 306–307.

A Beke-kézirat 307–308. oldala

Heister fenyegető és az érsek panaszkodó levelét, valamint Pálffy szánakozó és Heistert elmarasztaló sorait.[12]

A magyar történelem 19-i századi nagy összefoglalói közül elsőként Szalay László (1813–1864) ismerteti röviden Forgách dunántúli hadjáratának eseményei között a tényeket. Elbeszélésében Katonát követi, a csíkvári ütközetet május 24-én a hajnali órákra teszi, s hosszabban idézi Széchényinek a császárhoz és Pálffynak Széchényihez intézett június 5-i levelét. (Az utóbbit természetesen Miller után, de hogy az érsek levele ott két héttel korábbi időponttal szerepel, arra nem tér ki.)[13] Horváth Mihály (1809–1878) Szalaynál rövidebben összegzi az eseményeket, s ő Wagnert és Széchényi levelének az *Histoire*-ban megjelent változatát idézi.[14] Hornyik János (1812–1885) a rác problémakörről írott terjedelmes tanulmányában foglalkozott a témával. Pécs feldúlásának ismertetése után részletesen szól „Veszprém veszedelméről" is, híven, veretes 19. századi magyarsággal tolmácsolva Széchényi Pál levelének helyes (június 2-i) keltezésű változatát. Az esethez – kissé pontatlanul – idézi még a veszpré-

[12] PADOS 1862. 29–30.
[13] SZALAY 1859. 170–171.
[14] HORVÁTH 1872. 345–346.

miek Esterházy Antalnak tett kijelentését is, miszerint azok „még némely polgártársaiknak »elevenen való megsütésöket is panaszolván, hogysem hasonló irgalmatlan mészárlást tűrjenek, egy lábig elveszni készebbeknek nyilatkoztak«". Hornyik végül a következő rezignált kijelentéssel zárja az atrocitások ismertetését: „A császári hadak közt mindenütt találkozunk rácz csapatokkal, s azok mindig ilyetén rémséges tettekben tüntették ki magokat."[15]

Időközben Knauz Nándor (1831–1898) a Magyar Sion 1865. évfolyamában közreadta Illyés István püspök önéletrajzi krónikáját, benne a veszprémi esetről kapott híradással.[16] A bécsi Hadilevéltár pedig 1876-tól folyamatosan adta ki Savoyai Eugén hadvezéri működését ismertető hatalmas vállalkozásának *(Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen)* köteteit, elsősorban császári hadijelentések alapján igen részletes eseménysorát adva a kor háborúinak. Az 1704. évi hadjárat története 1879-ben jelent meg Gustav Ratzenhofer (1842–1904) vezérkari százados gondozásában.[17] A Rákóczi-kor legfáradhatatlanabb és legmeghatározóbb kutatója, Thaly Kálmán (1839–1909) így már e művekre is támaszkodhatott, midőn egyik-másik munkájában érintette a témát. A Bercsényi családról írott, csonkán maradt monográfiájában Széchényi érsek levelének Miller által közölt (tehát hibás dátumú) változatára, általánosságban említett „sok más egykorú levélre", köztük Pálffy és Forgách leveleire hivatkozva – és említés nélkül is megállapíthatóan Illyés krónikájának felhasználásával – kissé vázlatosan, úgy tűnik, a pontos kronológiát szándékosan kerülve, ismerteti az eseményeket.[18] Veszprém feldúlását az említett források alapján összegzi, megnevezi a nagyprépostot is (de Illyés tévesztését átvéve Mihály helyett Kecskeméthy Istvánt ír), ugyanakkor két furcsa állítással egészíti ki a történetet. Az egyik szerint Heister rácai „a ref. esperest sok száz hívével együtt lemészárolták", a másik szerint pedig e vad martalócok „az oltár előtt tüzet rakván, gyermekeket sütöttek, nőket, fejletlen gyermekleányokat becstelenítettek és öltek meg". Az utóbbi – csöppet sem hihetetlen, de forrással alá nem támasztott – kijelentés inkább csak a kegyetlenkedések kedélyborzoló illusztrálását szolgálja. Ugyanakkor a református esperes meggyilkolásáról szóló adat sem állja ki a forráskritika próbáját. Fentebb idéztük Stepney angol

[15] HORNYIK 1868. 613–614. Forrásként Katonát, Szalayt és Horváth Mihály általunk idézett munkájának korábbi változatát jelölte meg (uo. 608.), de Esterházy Antal levelének – nyilván Szalaytól átvett – részletét hibásan kapcsolta ide, hiszen az másfél hónappal korábban történtekre utal. (Vö. 1. rész, 22. lj.)

[16] KNAUZ 1865. 887.

[17] RATZENHOFER 1879.

[18] THALY 1892. 159–160.

követ levelét a veszprémi református püspök és hatezer híve legyilkolásáról,[19] s Thaly nyilván ezt a tudósítást kívánta pontosítani, hiszen tudhatta, hogy a Dunántúli Református Egyházkerület püspöki széke 1702 és 1708 között betöltetlen volt, és a számadatot is hihető mértékre szállította le. A veszprémi egyházmegye élén 1702–1708 között Hodosi Sámuel állt espesekként, aki már 1680-tól egészen 1710. évi elűzetéséig veszprémi első lelkész is volt egyben, majd 1708-tól 1710-ig az egész dunántúli kerület püspöke is.[20] Semmi nyoma tehát annak, hogy a veszprémi református esperes áldozatul esett volna a császári csapatok öldöklésének. A veszprémi másodlelkészek és rektorok névsorát hézagosabban ismerjük,[21] tehát elvileg nem zárhatjuk ki, hogy Thaly ismert valami adatot a veszprémi református egyházközség egyik vezetőjének sorsáról, a magunk részéről azonban úgy véljük, hogy itt csupán Stepney ismeretlen eredetű adatának finomításáról van szó.[22] Tény, hogy Veszprémben ekkor a református közösség a végvári korszak örökségeként igen erős volt, s a Kecskeméti nagyprépositsal együtt Heister elé járuló Losonczi János valószínűleg a város református vezetőit képviselte. Az áldozatok számáról nincsenek pontos adataink, de a kegyetlenkedők aligha tettek különbséget reformátusok és katolikusok között.

Thaly adta ki Kéry Ferenc levelét is a Hadtörténelmi Közlemények 1890. évfolyamában. A fentebb már részletesen ismertetett és kritika alá vett levélrészlet hitelességét Thaly az érsek levelével kívánta alátámasztani, s a Millernél szereplő dátum alapján visszakövetkeztetve május 10-ére tette Veszprém feldúlását. És nem mulasztotta el, hogy ismét pontos forrásadat nélküli borzalommal tupírozza az olvasó idegeit: „Az egyik kanonoknak a ráczok az oltár előtt lőporral tömvén tele a száját, torkát, úgy robbantották széjjel a fejét."[23]

Thaly később egy irodalomtörténeti téma kapcsán foglalkozott ismét Veszprém feldúlásával. Szentsei György nevezetes daloskönyvének egyik verse 1704. augusztus elején („Kisasszony havának első hetiben") született, s

[19] Lásd 1. rész, 99. lj.

[20] KÖBLÖS–KRÁNITZ 2009. 77., 316., 422.

[21] Uo. 316.

[22] A református Thalyt némi túlbuzgóság is vezérelhette, midőn egy felekezetéhez tartozó vértanúról szóló tudósítás megerősítéséről döntött, ahelyett hogy megkérdőjelezte volna annak hitelességét.

[23] THALY 1890. 454. (1. sk. lj.) Itt kívánjuk még Thaly kisebb tévedéseit helyreigazítani: Kéry Ferenc levelének címzettjeként Pálffy Miklóst nevezi meg, de tévesen titulálja országbírónak, mert ekkor még koronaőr volt, s csak 1714-ben lett országbíró. Éppígy a levélírót is hibásan címezi királyi fólovászmesternek, mert ezt a főméltóságot nem sokkal halála előtt történt lemondásáig idősebb Kéry Ferenc, a levélíró hasonnevű apja, majd pedig Kéry János, a levélíró testvére töltötte be.

„egy iffiú", a versfők tanúsága szerint maga a daloskönyv összeállítója, Szentsei György „írta keserűségében". Thaly Dunántúli siralomdal címmel közölte a szöveget, amely érzékletes képet ad a városok és falvak pusztulásáról, a mindenükből kifosztott, földönfutóvá tett, megkínzott emberek nyomorúságáról, az öldöklésekről, „kisded csöcsszopóknak nagy veszedelméről" és „az erdőn széjjel gunyhókban nyomorgó" bujdosók sorsáról. E meglehetősen általános utalásokat Thaly kifejezetten „Veszprém városának […] hallatlan kegyetlenséggel történt földúlatására" magyarázza, magát az eseményt pedig korábbi állításától eltérően nem május 10-ére, hanem 24–25-ére (tehát közvetlenül a csíkvári ütközet utánra) teszi. Túllépett tehát Széchényi levelének keltezési hibáján, de a helyes időpontot nem sikerült megállapítania.[24] Természetesen túlzásnak kell tartanunk a siralomének ennyire pontos eseményhez való kapcsolását, az újabb szakirodalom már általánosabban fogalmaz, és Szentsei sorait a koroncói csatavesztést követő dunántúli helyzet jellemző ábrázolásának tekinti.[25]

Thaly Kálmán (wikipedia)

Lánczy Gyula (1850–1911) az udvar és a felkelők között egyensúlyozó, a nemzeti érdekek mellett kiálló kalocsai érsekről írott tanulmányában Széchényi és Heister konfliktusának keretében utal Veszprém sorsára. Mint írja, amíg a főpap az uralkodó kérésére és az udvar érdekében járt el a felkelőknél, addig „a tábornok különös buzgalommal dúlatta kedves püspöki székhelyét. […] Égetett, gyilkolt és fosztogatott, nem kímélve nőket, gyermekeket, védetleneket, papokat, nem a káptalanbelieket". Helyesen állapítja meg, hogy Heister részéről „ez a szelíd emlékeztető" kifejezetten az érseknek szólt, bár ő is a téves keltezésű, átszerkesztett levelet idézi Millertől.[26]

1895-ben látott napvilágot Rónai Horváth Jenő (1852–1915) nagyívű vállalkozása, amely mintegy segédkönyvet kívánt adni a hadtörténelem művelői

[24] THALY 1872. 60–63.
[25] VARGA 1977. 348–351., 446.
[26] LÁNCZY 1882. 287. (A szerző „katonás rövidségű"-nek és „felette jellemző"-nek minősíti Heisternek ezt a valójában Brenner által megrövidített, átszerkesztett, de az alig burkolt fenyegetést híven tolmácsoló levelét.)

számára. A mű időrendben, de részletes földrajzi mutatóval nyújt áttekintést ezer esztendő katonai eseményeiről. A csíkvári ütközetet 1704. május 25-ére keltezve megemlíti Veszprém megvételét, s ennek alkalmával a lakosságon elkövetett „irtózatos kegyetlenségeket", melynek hatására Széchényi Pál „a császárnál Heister elmozdítását sürgette".[27]

A millennium idejére tehát már meglehetősen bőséges irodalom állt rendelkezésre, s ennek köszönhetően elég pontos adatok kerülhettek be a kor tudásának szinte teljes tárházát tartalmazó reprezentatív lexikonsorozatokba is. Az első önálló magyar nagylexikon, „A Pallas" 1893 és 1900 között jelent meg 18 kötetben, s szerzői a kor legkiválóbb tudósai közül kerültek ki. Témánkat a Heisterről és a Veszprémről írott szócikkek érintették. Előbbit Pruzsinszky Pál (1862–1926) egyháztörténész, az utóbbit Thirring Gusztáv (1861–1941) földrajztudós írta. Pruzsinszky Heister dunántúli hadműveleteinek részletezése kapcsán, az általa május 24-én hajnalra tett csíkvári ütközet következményeként említi, hogy a tábornagy „ezután a felgyújtott Veszprémet katonáinak martalékul hagyta, kik még a székesegyház kincseit is elrabolták". Thirring viszont 1704. május 23-ára teszi a város elfoglalását és a Heister által végbe vitt „kegyetlen pusztítást".[28] A Pallasra alapozott újabb vállalkozás, a „Révai" – az időközben megjelent eredményekre támaszkodva – e két szócikken csak annyit változtatott, hogy az utóbbinál május 31-ére helyesbítette Veszprém feldúlásának dátumát.[29]

Thaly Kálmán haláláig sem vállalta fel II. Rákóczi Ferenc életrajzának megírását, e feladat így Márki Sándorra (1853–1925) hárult, aki jórészt Thaly nyomdokain haladva, de szélesebb látókörű, objektívebb képet rajzolt a fejedelemről. Az 1907 és 1910 között megjelent háromkötetes Rákóczi-biográfia ma is megkerülhetetlen a kor kutatói számára, mert Márki minden adatát pontos hivatkozással kíséri, kijelentései ma is könnyen ellenőrizhetőek. Veszprém feldúlását nem említi (nem a felkelés történetét, hanem a fejedelem életrajzát írta meg), de a rácok kegyetlenkedései kapcsán citálja Wagnert, Széchényi június 2-i levelét és Thaly Bercsényi-monográfiáját. Némi iróniával kapcsolja még ide Mattyasovszky László nyitrai püspök és kancellár állítólagos kijelentését, miszerint a császáriak nem sütnek gyermekeket, mint Rákóczi állítja, ilyet csak a rácok követnek el, a németek beérik fosztogatással.[30]

A 20. század elejének hasonlóan nagyszabású vállalkozása volt a Széchényi család történeti monográfiája. Bártfai Szabó László (1880–1964) történész,

[27] RÓNAI 1895. 334–335.
[28] *A Pallas nagy lexikona.* IX. Budapest, 1895. 13., XVI. Budapest, 1897. 817.
[29] *A Révai nagy lexikona.* IX. Budapest, 1913. 689., XIX. Budapest, 1926. 202.
[30] MÁRKI 1907. 334.

jeles genealógus munkájának első kötete 1911-ben jelent meg, s abban részletes, igen adatgazdag életrajzot szentelt Széchényi Pálnak is. A szerző bőséges terjedelemben hasznosította a Miller által kiadott levelezést, de kritikátlanul átvette annak tévedéseit is. Heister április 12-i levelét eredetiben használta a családi levéltárból, ugyanakkor annak május 19-ére datált kivonatos szövegét is átvette Millertől. Veszprém „lángba borítását" a Miller által 15-ére datált levélből visszaszámolva ő is május 10-ére teszi. Teljesen a levelek hibás időrendjét követi, s a Pálffy június 5-én kelt válaszlevelében foglaltakat sem tartja túlságosan késői reakciónak.[31]

Márki, Bártfai Szabó és utánuk még jó ideig mások sem hasznosították az időközben feltárt új eredményeket. 1904-ben, az esemény kétszázadik évfordulóján Strausz Antal (1872–1935) veszprémi alkántor és székesegyházi sekrestyeigazgató (utóbb kanonok) tollából ugyanis elég részletes feldolgozás jelent meg az egyházmegyei hírlap Tárca rovatában. Az eseményeket a Hevenesi-gyűjteményben lévő feljegyzés alapján beszéli el, ő tehát az első, aki nyomtatott munkában hasznosította legfőbb forrásunkat. Beke Kristóf egyháztörténeti kéziratát is idézi, s ő használta fel elsőként (és a legutóbbi időkig egyedüliként) a veszprémi anyakönyv sommás, de a korábban ingadozó dátum tekintetében pontosan eligazító bejegyzését. Említi még az Illyés-krónika tudósítását, s megállapítja a másutt névvel nem szereplő, Illyésnél pedig téves keresztnévvel említett Kecskeméti Mihály nagyprépost kilétét. Millertől az érsek hibás dátumú levelét nem, csupán Pálffy június 5-i szánakozó válaszát idézi. E cikkhez a lap következő számában csatlakozott Kollarik (1905-től Kertész) Kálmán (1878–1940), a székesegyház akkori karkáplánja, s közölte Széchényi Pál Miller által kiadott levelének magyar fordítását. Elvetette Miller hibás korrekcióját is az *Histoire*-ban megjelent valós dátumról, sőt a Miller-féle kiadás kétféle dátumának (május 15. és 16.) és sorszámozásának (CXII. XCII. helyett) nyomdahibájára is felhívta a figyelmet. Érvelésében azonban hibázik, midőn a szintén téves keltezésű Heister-féle levelet (Székesfehérvár, május 19.) arra használja fel, hogy Veszprém kuruc kézen létét (s ezzel a Széchényi-féle levél május 15–16-i dátumának túl korai voltát) bizonyítsa. Mint azt bőven tárgyaltuk, Heister valójában április 12-én kelt levelét nem Veszprém feldúlásának közvetlen előzményeként kell értelmeznünk, hanem az érsek sümegi prefektusa, Csery Mihály kuruc ezredes (és rajta keresztül ura és annak birtokai) ellen irányuló fenyegetésként.[32]

[31] BÁRTFAI SZABÓ 1911. 258., 265–266., 271–272.

[32] *Veszprémi Hirlap,* 1904. máj. 22. Strausz Antal: Május 31. Veszprémben, az 1704. évben. 1–3. és Uo., 1904. máj. 29. Kollarik Kálmán: Május 31. Veszprémben, az 1704. évben. 6.

A veszprémi székesegyház történetírója, Ádám Iván (1844–1928) veszprémi kanonok-plébános 1912-ben megjelent művében[33] tárgyalja az esetet, s Beke kézirata mellett az 1780. évi canonica visitatióra, Michael Bonbardi („Bombardus") *Topographia Magni Regni Hungariae* című művére,[34] az érsek levelének Katonánál lévő változatára és Jambrikovics halála kapcsán a Hevenesi-gyűjtemény megfelelő jelzetére hivatkozik. Bár Ádám Iván a *Veszprémi Hirlap*ban megjelent cikkeiből állította össze kötetét, úgy tűnik, nem ismerte Strausz nyolc évvel korábbi közlését, mert a pusztítás dátumát nem tudta megállapítani. Szerinte Beke Kristóf május 24. előttre, „hihetőleg" 12-ére, mások pedig június végére teszik az időpontot. Ezek szerint Beke és ő is csak részben, illetve felületesen hasznosította a Hevenesi-gyűjtemény feljegyzését (amely ekkor másolatban már a veszprémi püspöki levéltárban is megvolt) és az érsek Katona által közölt levelét, mindkettőből kiderül ugyanis a helyes május 31-i időpont.

Lukcsics József (1875–1937) neves egyháztörténész ugyancsak 1912-ben dolgozta fel ismét a témát, teljes terjedelmében, híven, csupán egy-két apró tévesztéssel tolmácsolva a nagyprépost kálváriáját elbeszélő feljegyzést.[35] Az immár nem egy hetilap feledésre ítélt cikkében, hanem a veszprémi püspök által kiadott várostörténeti kötet önálló fejezeteként megírt dolgozat a későbbiekben hely- és egyháztörténeti munkák hosszú sorának vált legfőbb hivatkozási alapjává.

Helytörténeti szempontból igen jellemző, hogy amikor Veszprém városa zászlót adományozott a jutasi altisztképző intézet számára, és Rhé Gyula (1871–1936) régészt, a vármegyei múzeum „tudós igazgató-őrét kérte fel egy alkalmas, esetleg hagyományban gyökerező jelmondat megállapítására", ő is ehhez az eseményhez nyúlt vissza. A zászló jelmondatául ugyanis Kecskeméti nagyprépost Heisterhez intézett állítólagos szavait ajánlotta: „Sok szenvedés után jobb jövőt remélve…" Rhé Gyula nem adatolta pontosan forrását, sőt az erről szóló tudósítás adatai, mint arra Rainer Pál is helyesen mutatott rá, meglehetősen pontatlanok.[36] Nagyon valószínű, hogy a trianoni békediktátum utáni általános ideológiai háttérnek, revíziós várakozásnak kiválóan megfele-

[33] ÁDÁM 1912. 380–387. (eredetileg: Veszprémi Hirlap, 1911. márc. 19. Uő: Bazilikánk vázlatos története [164. rész] 7–8.

[34] A mű mindkét kiadását ellenőrizve, abban csak Veszprém 1709. évi ostromára vonatkozó utalás található, az 1704. évi pusztításról nincs szó: BONBARDI 1718. 98. és Uő. 1750. 137.

[35] LUKCSICS 1912. (Vö. 1. rész, 61. és 69. lj.) – Hivatkozik Strausz 1904. évi közleményére is, de vélhetően tőle függetlenül dolgozott.

[36] Lásd SZERZŐ NÉLKÜL: Veszprémváros jelmondata. *Veszprémvármegye*, 1926. febr. 21. 3. és RAINER 2020. 20. – Vö. 1. rész, 60. lj.

Rhé Gyula (Laczkó Dezső Múzeum)

lő jelmondat önkényes választás lehetett, amelyet mintegy hitelesítésként, emlékezetpolitikai okokból kívánt Rhé Gyula a kuruc kori harcokkal, Veszprém 1704. évi tragikus helyzetével összekapcsolni. Szándékát siker koronázta: a Horthy-kor életérzését visszaadó jelmondat rákerült az altisztképző zászlajára, és mindmáig hitelességét sem vonták kétségbe.

1930-ban Strausz Antal a nagyprépostokról szóló újabb munkájában, Kecskeméti Mihály életrajzánál érinti ismét témánkat, de csak igen röviden, forrásként mindössze a káptalani levéltárat adva meg.[37] Lukcsics Pál (1892–1936), Lukcsics József öccse és Pfeiffer János (1897–1983), az egyházmegye egyik legkiemelkedőbb történetírója 1933-ban a püspöki vár története kapcsán írtak röviden a várostörténeti szempontból is cezúrát jelentő eseményről, s új forrásként idézik Heister egyik jelentését a bécsi Hadilevéltárból.[38]

A két világháború között két nagy összefoglaló munkában találjuk meg az esemény említését, de egyik sem épít az egyházmegye történetét feldolgozó szerzők eredményeire. Szekfű Gyula *Magyar történet* („Hóman–Szekfű") vonatkozó fejezetében nem adhatott teret az események részletezésének, de két ízben is utalt a város tragédiájára. Előbb az események kronológiai elbeszélésénél szól Heister Veszprémet is érintő dunántúli pusztításairól („Heister […] a Dunántúlt Veszprémig embertelenül elpusztítja"), majd a püspöki székhelyek barokk újjáépítése kapcsán megemlíti, hogy „Veszprém várát 1704-ben tűzvész pusztította el, a középkori épületekből csak kövek maradtak…"[39]

Bánlaky József (1863–1945) *A magyar nemzet hadtörténelme* című monumentális (24 kötetes) vállalkozásának vonatkozó részében jelentős mértékben támaszkodott a Savoyai Eugén hadjáratait feldolgozó mű *(Feldzüge…)* Ratzenhofer-féle idézett kötetére, Thaly Kálmán műveire és az akkor már tudományos pályája csúcsán álló Markó Árpád munkáira is. Veszprém feldúlását két

[37] STRAUSZ 1930. 15–16. Kecskeméti nagyprépostról lásd: *Veszprémi Hirlap,* 1930. jan. 5. 3.
[38] LUKCSICS–PFEIFFER 1933. 85. – Vö. 1. rész, 91. lj.
[39] HÓMAN–SZEKFŰ 1935. IV. 294., 399.

ízben érinti. Előbb földrajzi és időrendi helyének megfelelően Heister 1704. májusi dunántúli hadműveletei kapcsán, az általa május 25-ére datált csíkvári ütközetet követő napra teszi a város bevételét és az elkövetett kegyetlenkedéseket. Ennek kapcsán röviden utal Széchényi leveleire, melyekben Heister elmozdítását kérte a császárnál és Pálffynál, s Pálffy válaszát idézi is. Ezt követően a június 13-i koroncói csata forrásai között idézi Kéry Ferenc levelét, s ahhoz szó szerint Thaly megjegyzéseit is. Thaly a levél közlésekor, mint láttuk, még május 10-ében állapította meg Veszprém pusztulásának napját, s Bánlaky semmiféle magyarázatot nem fűz a saját maga által korábban említett és a Thalytól átvett dátum különbözőségéhez.[40]

A Rákóczi-szabadságharc történetírásunk marxista korszakának (is) kiemelt kutatási területe volt, Veszprém tragikus napja azonban még az említés szintjén is alig-alig bukkan fel a szakirodalomban. A nagy történelmi összefoglalók közül a „tízkötetes" vonatkozó részében említés sem történik az esetről, de a kétkötetes magyar hadtörténelmi szintézis és Rákóczi három kiadást megért biográfiája sem tartalmaz rá utalást.

Markó Árpád (1885–1966), a két világháború közötti időszak jeles hadtörténésze célul tűzte ki a Rákóczi-szabadságharc katonai történetének megírását, s 1707-ig el is készült vállalkozásával, amikor a második világháború végén budai otthonából előbb vidékre, majd Ausztriába menekült. 1945 őszén hazatérve szomorúan kellett tudomásul vennie lakása teljes megsemmisülését, s a romok közül csupán az 1704. évi kötet került elő sértetlenül. Az akkor már idős tudós 1960. január 5-én kelt előszóval a kéziratot átadta a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára számára. Ebben – mint idéztük – az általa május 23-ára tett csíkvári ütközetet császári források alapján ismerteti, majd megemlíti, hogy Heister „Veszprém alá nyomult, e várost bevette, és emberfeletti kegyetlenséggel torolta meg a lakosság Rákóczi iránt tanúsított hűségét". Hézagos adatai alapján úgy véli azonban, hogy a császári fővezér már 29-én visszafordult Komárom felé, nem tudta tehát pontosan rekonstruálni az eseményeket.[41]

A Rákóczi Emlékiratainak kritikai kiadásához csatolt részletes kronológiában pontos dátummal (1704. május 31.) mindössze annyi szerepel, hogy „Heister visszafoglalja Veszprémet".[42] Benda Kálmán (1913–1994) a magyar–szerb együttműködési törekvésekről írott tanulmányában is csupán lábjegy-

[40] BÁNLAKY 1941. 107., 136–137.

[41] MARKÓ 1960. 336–337. (Sípos Ferenc 1977 őszén sikertelenül próbálkozott a kézirat kiadásával, vö. 1. rész, 34. lj.)

[42] AR III/I. 490.

zetben tér ki a történtekre Kéry Ferenc levelének idézésével. A szövegközlés apró eltérései és az eredeti levéltári jelzetre való hivatkozás alapján úgy tűnik, Thaly kiadását nem ismerte, de primer forrásnak tekintette.[43] A Benda főszerkesztésében megjelent négykötetes történelmi kronológia Nagy József Zsigmond (1946–2022) által összeállított fejezetében szintén olvasható egy rövid utalás Heister május 25-ére keltezett csíkvári győzelme kapcsán arról, hogy a tábornagy a „következőkben elfoglalja és fölprédálja Veszprém városát".[44]

A helytörténeti munkák természetesen nem mellőzhették az eset említését. Igen tanulságos például Lipták Gábor (1912–1985) és Zákonyi Ferenc (1909–1991) 1957-ben megjelent ismeretterjesztő műve Veszprém megyének a török és kuruc kori harcokban, valamint az 1848–49. évi szabadságharcban való részvételéről. A Balaton-vidék két lelkes kutatója a korszellemnek megfelelően az akkor „haladó hagyományaink" fő áramlatához sorolt szabadságküzdelmek helyi eseményeit a munka népszerűsítő jellegéhez mérten elég részletesen mutatja be. Veszprém 1704. május 31-i feldúlását is közel fél oldalon részletezik, s bár az eseményeket egyértelműen a korábbi egyháztörténészek (Strausz Antal, Lukcsics József és Pál, Pfeiffer János) nyomán vázolják fel, egy szót sem ejtenek (ejthetnek?) a papokat ért atrocitásokról. A fő hangsúly így áthelyeződik Veszprém történelmi értékeit, főként az Árpád-kori székesegyházat ért súlyos veszteségekre, ismét csak a korra jellemző felhanggal: „Amit a törökdúlás meghagyott, elpusztította a »művelt« német generális bosszúszomjas tombolása."[45]

Még két fontosabb népszerű munkát idézhetünk az 1980-as évekből. Veress D. Csaba (1933–2014) a bakonyi várakról írott kiváló ismeretterjesztő kötetében Lukcsics József leírását követve, elég pontosan részletezi az eseményt, bár a rémtettek bemutatására Kéry Ferenc – mint láttuk, nem kellően hiteles – tudósítását idézi Thaly után.[46] Hungler József (1909–1989) várostörténeti munkájában Veszprém feldúlását helyesen 1704. május 31-ére teszi, de azt állítja, hogy az a Vak Bottyán csapatainak történt behódolás miatti bosszúból történt, tehát Bottyán János másfél évvel későbbi (!) dunántúli hadjáratával kapcsolja össze. Ezen túl egy angol utazó leírása nyomán Heister 1709. évi tüzérségi ostromának pusztításait is ugyanehhez az esethez köti. Idézi az

[43] BENDA 1980. 144. (11. sk. lj.) Benda ugyan Pálffy Jánost nevezi címzettnek, s bár a külső címzést tartalmazó boríték elkallódhatott, a levél tartalma (a címzett bécsi tartózkodásának említése) alapján is minden bizonnyal a Thaly és Bánkúti által megjelölt idősebb fivérnek, Pálffy Miklósnak szólt. Vö. 1. rész, 101. lj.

[44] BENDA 1982. II. 532.

[45] LIPTÁK–ZÁKONYI 1957. 58.

[46] VERESS D. 1983. 213–214., 265. (451–452. sk. lj.)

érsek császárhoz írott levelét, s adatainál 18. századi könyvészetre (Wagner, *Histoire*) hivatkozik, de ez inkább csak átvétel lehet más szerzőktől.[47]

Az egyháztörténeti munkák hosszú évtizedeken keresztül jobbára az íróasztalfiókok számára íródtak, de Pfeiffer János éppen e tudományterület fáradhatatlan kutatójaként tárt fel új, korábbi ismereteinket pontosító eredményeket. Hatalmas műve, a veszprémi egyházmegye történeti névtára, amely az 1630 és 1950 közötti időszakot öleli fel, csak halála után, 1987-ben jelenhetett meg külföldön. Az összeállításban Kecskeméti nagyprépost és valamennyi név szerint ismert kanonokja megtalálható részletes életrajzi adatokkal, mindenkinél megemlítve 1704. évi szereplése is. A már korábban hasznosított források pontos jelzetei mellett Pfeiffer említi először a székesfehérvári jezsuita rendház naplójának vonatkozó bejegyzéseit.[48]

Az elmúlt negyedszázad során született munkák egy-két apró pontosítást, kiegészítést eredményeztek, konstatálták a korábbi szakirodalom dátumokat illető ingadozását, illetve aszerint vették át a helyes vagy helytelen kronológiai adatokat, hogy Veszprém helytörténete kapcsán vagy Széchényi Pál életéhez, levelezéséhez kapcsolódva ütköztek a problémába. Tóth István György (1956–2005) is helytelenül (május 23.) határozza meg a dátumot egyik tanulmányában, de igen érdekes adattal gazdagítja ismereteinket egy elrabolt nemeslevél sorsáról. Az 1733. évi forrás ismertetése ráadásul arra is ráirányítja a figyelmet, hogy évtizedekkel az esemény után keletkezett dokumentumok is tartalmazhatnak még új, hasznosítható adatokat.[49] Köpeczi Béla (1921–2010) Brenner Domokos életrajzához kapcsolódva utal egy mondattal az atrocitásokra, kissé sommásan és túlzott mértékben hárítva a felelősséget Bécsre: „Hiába volt Széchényi megbízatása a kurucokkal folytatott tárgyalásokra, a bécsi udvar Heister tábornokot küldte Veszprémbe, ahol papok is áldozatul estek a császári katonák kegyetlenkedésének."[50]

Jelen sorok írója (1973–) egy alkalommal az anyakönyvek köztörténeti bejegyzéseinek fontosságára hívta fel a figyelmet, és – Strausz Antal 1904. évi cikkét nem ismerve – a veszprémi anyakönyvi másolat nevezetes bejegyzését idézte annak helyes időpontjával együtt.[51] Tóth Gergely (1977–) Katona egyháztörténeti monográfiájának új kiadásakor éles szemű kritikával vette észre, hogy Heister abban idézett fenyegető levele Millernél hibás dátummal szerepel, illetve hogy az egy valójában jóval korábbi, kiadatlan levél rövidített és

[47] HUNGLER 1988. 146., 149., 364.
[48] PFEIFFER 1987. 68., 124., 132–133., 161.
[49] TÓTH 1994. 20. és 30. (5. sk. lj.)
[50] KÖPECZI 1996. 11.
[51] MÉSZÁROS 2002. 151. (6. sk. lj.) – Vö. 1. rész, 78. és 81. lj.

átfogalmazott változata. Elfogadta viszont Miller hibás korrekcióját az érsek Brenner és Katona által közölt levelének keltezéséről, s megállapítása szerint az *Histoire*-ban olvasható (Brenner-féle) latin szöveg „átirata az eredetinek", ő hívta fel tehát elsőként a figyelmet a levél két változatának szövegszerű eltérésére. (Hogy Millert miért tartja hitelesebbnek, arra nem tér ki, de megállapításához Bártfai Szabót is idézi.[52])

Bánkúti Imre (1927–2009) népszerű formában megjelent, de tudományos igényű kismonográfiában dolgozta fel Veszprém vármegye kuruc kori történetét, s abban a május 31-i pusztítást ő is Kéry Ferenc levelével szemlélteti.[53] A korábbi művek közül Millert, Szalayt, Bánlakyt és Veress D.-t idézve megállapítja, hogy az „ügy részletei tisztázatlanok, az egyes források közt kronológiai eltérések vannak".[54] A legújabb helytörténeti feldolgozás Rainer Pál (1957–) tollából született, s ő részletesebben vázolja a pusztítás eseményeit, hivatkozva Lukcsics József és Pál, Pfeiffer János, Veress D. Csaba és Bánkúti Imre munkáira. Erénye, hogy Pfeiffer egyháztörténeti névtárából kiaknázta az egyes kanonokok életrajzában fellelhető részadatokat is. A veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban található régészeti leletanyagra is felhívja a figyelmet, egy 1988. szeptemberi és egy 2009. áprilisi ásatás során ugyanis valószínűleg az 1704. évi tűzvész nyomait sikerült azonosítani.[55]

Misóczki Lajos (1936–) Széchényi Pálról írott rövid munkájában és a szabadságharc egyház- és vallásügyéről szóló kötetében csak érintőleg, a császáriak által széltében elkövetett kegyetlenkedések között utal Heister veszprémi vérengzésére, s az érsek levelét Miller alapján május 16-i kelettel említi.[56] A Széchényi Pál életéhez kapcsolódó legújabb tanulmány szerzője, Kas Géza (1979–) is Millert követi, s május 10-ére teszi Veszprém feldúlását, sőt elveti a Hunglernél szereplő május 31-i helyes dátumot.[57]

A rendszerváltozást követően megjelent kézikönyvek közül a *Magyar katolikus lexikon* Kecskeméti Mihályról, Széchényi Pálról, Veszprémről, Veszprém vármegyéről és a veszprémi püspökségről írott szócikkeiben tartalmaz témánkra vonatkozó adatokat.[58] A megyei könyvtárat vezető Varga Béla

[52] KATONA 2003. 107. (520. sk. lj.) és 108. (522. sk. lj.)
[53] BÁNKÚTI: 2005a. 40–41. Noha Bánkúti Imre hagyatékában megvan Kéry Ferenc levelének kimásolt és legépelt szövege a pozsonyi levéltárból, itt – nyilván az egyszerűség kedvéért – a Benda Kálmán által közölt részletet idézi, s átveszi Benda tévedését is, midőn Pálffy Miklós helyett Jánost nevezi meg címzettként.
[54] BÁNKÚTI: 2005a. 41. (97. sk. lj.)
[55] RAINER 2012 4–5.
[56] MISÓCZKI 2005. 163. (3. sk. lj.), Uő. 2009. 62. (344. sk. lj.)
[57] KAS 2012. 33. (45. sk. lj.)
[58] MKL VI. (2001) 423., XII. (2007). 649., XV. (2010) 97., 111., 134. – és a világhálón: https://

(1930–2022) által összeállított helytörténeti kézikönyvek közül a *Veszprém megyei életrajzi lexikon* Kecskeméti Mihály nagyprépost életrajzában május 30-án éjjelre teszi a fosztogatás időpontját,[59] míg a *Veszprém város lexikona* már a helyes dátumot közli Babocsay Ferencet, illetve a Rákóczi-szabadságharc veszprémi eseményeit bemutató szócikkeiben.[60]

*

Végezetül a további feladatokról kell szót ejteni. A fentiek alapján leszögezhetjük, hogy az eddig ismert források alapján aligha lehet többet és pontosabbat elmondani Veszprém 1704. május 31-i tragédiájáról, mint amit a primer forrásokra (elsősorban a Hevenesi-gyűjteményben lévő feljegyzésre, Széchényi Pál levelére, a székesfehérvári jezsuiták naplójára és néhány későbbi utalásra) támaszkodó szerzőknél olvashatunk. Érdemi eredményeket már csak újabb források feltárásától remélhetünk. Hátra van még Széchényi Pál két eltérő változatban kiadott levelének filológiai vizsgálata is, ám erre leginkább az eredeti, Bécsbe küldött példánnyal (vagy legalább annak egykorú kéziratos fogalmazványával,[61] másolatával) történő egybevetés révén vállalkozhatnánk. Az eset pontos körülményeihez a Forgách Simon dunántúli hadjáratára vonatkozó adatmorzsák összegyűjtése is feltétlenül szükséges, hiszen sem a kuruc, sem a császári hadvezérek, sem Széchényi Pál itinériuma nem ismert kellő pontossággal. A város feldúlását megelőző csíkvári ütközet lezajlásának körülményei, sőt időpontja sincs megnyugtatóan tisztázva.

A kuruc szabadságharcot végigkísérő szerb–magyar polgárháború atrocitásainak részletes feldolgozása, összehasonlító elemzése, a veszprémi esetnek ilyen összefüggésben való vizsgálata szintén jövőbeli feladataink közé tartozik. További elemzés tárgyává tehetjük Heister és Széchényi érsek konfliktusát is, amihez szintén újabb források feltárására és a Miller által kiadott levelezés teljes revíziójára lesz szükség.

lexikon.katolikus.hu/

[59] VARGA 1998. 259.

[60] VARGA 2009. 37. és 679.

[61] Széchenyi iratai között fennmaradt a levél számos javítást tartalmazó fogalmazványa és tisztázata is. Szövegük elég pontosan megegyezik a Miller által kiadottal, a fogalmazvány keltezési hely nélküli dátuma azonban az *Histoire*-ban közöltével azonos (június 2.), a tisztázat pedig keltezetlen. Lásd: MNL OL P 623. A sor. VII. köt. 2. cs. fol. 146r–147r, 218r–219v.

Felhasznált források és irodalom

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
P 623 = Magánlevéltárak, Széchényi család levéltára, Törzslevéltár
VÉK = Veszprémi Érseki Könyvtár, Veszprém
VFL = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém
III.1.a.1. = Veszprémi káptalani levéltár, Veszprémi káptalan magánlevéltára, Documenta juris possessionarii, 1780 előtti birtokjogi iratok

ÁDÁM Iván (1912): *A veszprémi székesegyház*. Veszprém. (Lenyomat a *Veszprémi Hirlap* 1907–1912. évi közleményeiből.)

AR III/I.: *II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig*. Fordította Vas István. A tanulmányt és a jegyzeteket írta Köpeczi Béla. A szöveget gondozta Kovács Ilona. Budapest, 1978. (Archivum Rákóczianum III. osztály: Írók. II. Rákóczi Ferenc művei, I.)

BÁNKÚTI Imre (2005a): *1704:* Két hadsereg a Dél-Dunántúlon, két tragédia Pécsett. In: FEDELES Tamás – VARGA Szabolcs (szerk.): *A Pécsi Egyházmegye a 17–18. században.* Pécs. (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis I.) 33–51.

BÁNLAKY József (1941): *A magyar nemzet hadtörténelme*. *XVIII. – II. Rákóczi Ferenc nemzeti fölkelése. 1701–1714.* Budapest.

BÁRTFAI SZABÓ László (1911): *A sárvár-felsővidéki gróf Széchényi család története*. *I. 1252–1732*. Budapest.

BEKE, Christophorus [Kristóf] (é. n.): *Historia diplomatica almae dioecesis Vesprimiensis*. S. l., s. a. (ms.). VÉK 37018.

BENDA Kálmán (1980): Magyar–rác együttműködési törekvések a szabadságharc idején. In: KÖPECZI Béla – HOPP Lajos – R. VÁRKONYI Ágnes (szerk.): *Rákóczi-tanulmányok.* Budapest. 141–157.

BENDA Kálmán (szerk.) (1982): *Magyarország történeti kronológiája a kezdetektől 1970-ig. Négy kötetben. II. 1526–1848*. Budapest.

BONBARDI, Michael (1718/1750): *Topographia magni regni Hungariae…* Viennae [Bécs] 1–2. kiad.

HÓMAN Bálint – SZEKFŰ Gyula (1935): *Magyar történet*. 2., bőv., teljes kiad. Budapest. (Reprint kiad. Glatz Ferenc előszavával: Budapest, 1990.) I–V.

HORNYIK János (1868): A ráczok ellenforradalma. 1703–1711. *Századok* 2 (1868) 530–552., 608–632., 693–719.

HORVÁTH Mihály (1872): *Magyarország történelme. Az új dolgozat második, bővített kiadása*. *VI.* Pest.

HUNGLER József (1988): *Veszprém településtörténete*. Veszprém.
KAS Géza (2012): Széchényi Pál élete és működése. In: KRISTÓF Lilla Alida – TÓTH Vilmos (szerk.): *Széchényi Pál érsek emlékezete. Adalékok az életúthoz és a nagycenki múmia vizsgálatának eredményei*. Győr. 26–33.
KATONA, Stephanus [István] (szerk.) (1800): *Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae. Pars II. Complectens archiepiscopos Colocenses post cladem Mohatsianam, cvm epilogo biographico de Colocensibvs canonicis et parochis, vivis et defvnctis*. Colocae.
KATONA István (összeáll.) (2003): *A kalocsai érseki egyház története. II. rész, amely a mohácsi verség utáni kalocsai érsekeket öleli fel, az élő és elhunyt kalocsai kanonokokról és plébánosokról szóló életrajzi függelékkel*. Kalocsa.
KATONA, Stephanus [István] (szerk.) (1805): *Historia critica regvm Hvngariae stirpis Avstiacae.* tom. XVII. ord. XXXVII. *Ab anno Christi MDCXCVII. ad annum vsque MDCCV*. Bvdae.
KNAUZ Nándor (1865): Illyés István krónikája. *Magyar Sion* 3 (1865) 809–832., 881–919.
KÖBLÖS József – KRÁNITZ Zsolt (szerk.) (2009): *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai, I. 1526–1760*. Pápa. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai. Forrásközlések 10.)
KÖPECZI Béla (1996): *Brenner Domokos, a Rákóczi-szabadságharc és a bujdosás diplomatája és publicistája.* Budapest.
LÁNCZY Gyula (1882): Széchényi Pál, kalocsai érsek s a magyar nemzeti politika (1642–1710). *Századok* 16 (1882) 273–299.
LIPTÁK Gábor – ZÁKONYI Ferenc (1957): *Veszprém megye a szabadságküzdelmekben.* Veszprém. (Veszprémi Könyvek 1.)
LUKCSICS József (1912): Veszprém város újkori története (1552–1912). In: HORNIG Károly (szerk.): *Veszprém múltja és jelene*. Veszprém. 33–69.
LUKCSICS Pál – PFEIFFER János (1933): *A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában*. Veszprém. (A Veszprémi Egyházmegye múltjából 1.)
[MARCHAND, Prosper (szerk.)] (1739): *Histoire des Revolutions de Hongrie où l'on donne une idée juste de son légitime Gouvernement. Avec les Memoires du Prince François Rakoczy sur la Guerre de Hongrie, depuis 1703, jusqu'à sa fin. Et ceux du Comte Betlem Niklos sur les Affaires de Transsilvanie.* A la Haye. (in-4o) I–II. és (in-12o) I–VI. (Az alcímek a kétkötetes változat címlapján szerepelnek.) – röv.: *Histoire…*
MÁRKI Sándor (1907): *II. Rákóczi Ferencz. I. 1676–1707.* Budapest. (Magyar Történeti Életrajzok.)
MARKÓ Árpád (1960): *II. Rákóczi Ferenc háborújának 1704. évi hadműveletei.* S. l., (ms.) MTAK Kt. Ms. 10 272.

MÉSZÁROS Kálmán (2002): A kuruc kor szereplői Pápán. Adatok a város anyakönyveiből. In: Uő. (szerk.): *Írott és tárgyi emlékeink kutatója. Emlékkönyv Bánkúti Imre 75. születésnapjára.* Budapest. 149–176.

MILLER Jakab Ferdinánd (szerk.) (1807): *Epistolae archiepiscoporum Georgii Strigoniensis et Pauli Colocensis e comitibus Szécsényi ad pontifices, imperatores, reges, electores, principes, ministros, belliduces, aliosque illustres aevi sui viros datae, et vicissim ab illis acceptae*. I–II. Pestini.

MISÓCZKI Lajos (2005): II. Rákóczi Ferenc és három római katolikus pap: In: LÖFFLER Erzsébet – SEREGÉLY György (szerk.): *Emlékkönyv dr. Seregély István egri érsek aranymiséje alkalmából*. Eger. 138–176.

MISÓCZKI Lajos (2009): *Vallás- és egyházügy a Rákóczi-szabadságharc idején*. Gyöngyös.

MKL: *Magyar katolikus lexikon*. *I–XVI.* Szerk. DIÓS István – VICZIÁN János. Budapest, 1993–2014.

PADOS János (1862): *Szécsény Pál, kalocsai érsek életrajza*. Pest.

PFEIFFER János (1987): *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950), püspökei, kanonokjai, papjai*. München. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae VIII.)

RAINER Pál (2012): „Igazán fáj a szívem érettek…" (Veszprém Rákóczi-szabadságharc alatti életéből.) *Veszprémi Szemle* 14 (2012/2) 3–19.

RAINER Pál (2020): A m. kir. Veszprém-jutasi Honvéd Altisztképző és Nevelő Intézet zászlaja. *Veszprémi Szemle* 22 (2020/4) 5–26.

RATZENHOFER, Gustav (szerk.) (1879): *Spanischer Successions-Krieg. Feldzug 1704*. Wien. Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen, I. ser. VI.

RÓNAI Horváth Jenő (1895): *Magyar hadi krónika. A magyar nemzet ezeréves küzdelmeinek katonai története. Második rész: A mohácsi vésztől a legújabb korig*. Budapest.

STRAUSZ Antal (1904): Május 31. Veszprémben, az 1704. évben. *Veszprémi Hirlap,* 1904. máj. 22. 1–3.

STRAUSZ Antal (1930): *A veszprémi nagyprépostok 1630–1930*. (Klny. a *Veszprémvármegye* c. lapból.)

SZALAY László (1859): *Magyarország története*. *VI. A karloviczi békekötéstől a szatmári békéig. 1700–1711*. Pest.

THALY Kálmán (1872): *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. II. Rákóczi kora. (1703–1735.) Toldalék: Két latin ének. (1703–1711.)* Pest.

THALY Kálmán (1890): Egykorú jelentések a koronczai csatáról. *Hadtörténelmi Közlemények* 3 (1890) 445–458.

THALY Kálmán (1892): *A székesi gróf Bercsényi család. 1470–1835*. III. 1703–1706. Budapest.

TÓTH István György (1994): A nemeslevelek feketepiaca a 18. században. In: ZIMÁNYI Vera (szerk.): *Óra, szablya, nyoszolya. Életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 17–18. században.* Budapest. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 9.) 19–31.

VARGA Béla (szerk.) (1998): *Veszprém megyei életrajzi lexikon*. Veszprém.

VARGA Béla (2009): *Veszprém város lexikona*. Magánkiadás, Veszprém.

VARGA Imre (szerk.) (1977): *Szentsei György Daloskönyve*. Hasonmás kiad. Budapest. (Bibliotheca Historica.)

VERESS D. Csaba (1983): *Várak a Bakonyban. A veszprémi, pápai és palotai vár hadtörténete*. Budapest.

WAGNER, Franciscus (1731): *Historia Leopoldi Magni caesaris augusti. Pars II.* Augustae Vindelicorum [Augsburg].

Kulcsszavak: háborús pusztítás, Siegbert Heister, kalocsai érsek, Kecskeméti Mihály, Rákóczi-szabadságharc, Széchényi Pál, veszprémi püspök, veszprémi székesegyház, veszprémi székeskáptalan

TANULMÁNYOK

A családi összefogás erősítése: négy ágon megvalósult családtörténeti kutatás

GUBICZA ILONA

2. rész[1]

Strengthening Family Ties: A Four-Branch Family History Research Project

So far the author has been able to trace ten to eleven generations of the Soós family in Bakonyszentlászló; the earliest record dates back to 1780. Each of the eleven Soós children started a family in Bakonyszentlászló. In the early 1900s, several of the Soós siblings emigrated to America, and upon their return, they were able to create better living conditions for their families. The Kelemen families living in the Balaton Uplands were Lutheran in the 18th and 19th centuries. The parish registers for the villages of Öcs and Szentantalfa were kept at the Lutheran church center in Kapolcs starting in 1791; data covering nine generations has been processed. To share the research findings with the families, a website was created: www.csaladfa.info. They organize family reunions every five years. Through lectures and presentations, the author has shared the findings of the research, highlighting the roots and history of the families studied, the preserved memories, and the local historical connections that have emerged. Several publications have appeared in co-authored works, as well as articles in "Veszprémi Szemle" and issues of the journal of the Honismereti Szövetség; these are available on the website. A separate book titled "Centuries of the Gubicza Families", which depicts some 300 years of the Gubicza families' history, was published in 2012.

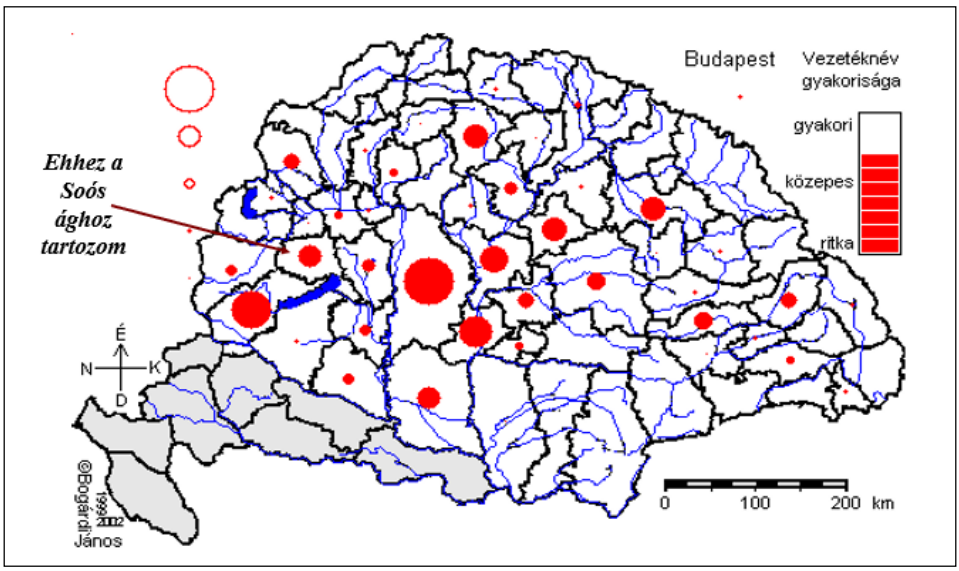
Keywords: Bakonyszentlászló, family gatherings, the Kelemen family, Öcs, the Soós family, www.csaladfa.info

[1] Az 1. rész a *Veszprémi Szemle* 28. évf. 2026/2. számában jelent meg.

III. A magyar eredetű Soós és Kelemen családok

III.1. A Soós család

Nagyon sok forrás áll rendelkezésre a magyar eredetű Soós családokról. A Soós családnév Magyarországon a gyakori családnevek közé tartozik. A 13. századtól több nemesi család adatait is megismertem. Soós családok anyakönyvi bejegyzése is több módon történt: Soós – Sóós – Sós. A vezetéknév gyakoriságát mutató térkép a Magyarország iparosainak és kereskedőinek címjegyzékében található.

12.). Soós, Sóós, Sós családok Magyarországon 1891-ben

A Soós család adatainak gyűjtése

Anyai ágon én a Dunántúlon élő Soós családok egyikéhez, a Bakonyszentlászlón élő Soós családhoz tartozom. Az adatok gyűjtése a családoktól és a bakonyszentlászlói plébánián anyakönyvekből történt. (Ekkor, 2005-ben a Veszprém Megyei Levéltárban költözés miatt nem lehetett kutatni.) Bakonyszentlászló 1777-ig a győri püspök joghatósága alá tartozott. Mint filiát Bakonygyiróthoz csatolták, ahol a plébániát 1716-ban alapították. Az egyházmegyék rendezésekor a veszprémi egyházmegyéhez került. A Magyar Katolikus Lexikon a bakonyszentlászlói plébánia alapítását 1790-re teszi.

A bakonyszentlászlói Soós családban eddig tíz-tizenegy generációt tudtam felkutatni, a legrégibb adat 1780-ból származik. Több családtagot csak többéves kutatást követően tudtam a családfához kapcsolni, mivel az anyakönyvben *„más"* családnéven jegyezték be az apa családnevét. A bakonyszentlászlói esketési anyakönyvben Soós Pál (1780–1848) fia második házasságkötésének bejegyzésénél a házasságkötési adatok: 1861. január 20.; Francz Soós özvegy, 37 éves; Major Rosália hajadon, 18 éves; Gönyű, szülők: **Paulus Farkas alias: Soós, Anna Mészáros.**

Nagyapám testvére, Soós Antal (1898–1991) 1988-ban nagynénémnek írt levelében emlékszik vissza a család származására. Itt írta le, hogy nagyapját, **Soós Pál** (1780–1848) fiatalembert mint katonát Bakonyszentlászlón egy Farkas vezetéknevű család fogadta be „és később be is nősült a családba". Ezért a következő házasságokban is a született gyermekeknél az apát Farkas néven mondták be, jegyezték be.

A bakonyszentlászlói Soós család gyökereinek kutatását többször újrakezdtem. A családok visszaemlékezése alapján a Győri Egyházmegyei Levéltárban, a Győr környéki helységekben, Csorna, Ikrény, Börcs, Abda, Kimle, Beled, Keczöl, valamint Veszprém, Ugod anyakönyveiben, majd interneten, a *https://familysearch.org* oldalon is kutattam a Soós gyökereket. A felkutatott több száz Soós adatot a már meglévő családfákhoz nem lehetett kapcsolni. A házasságkötés anyakönyvezésekor nem került bejegyzésre a legmélyebben elért ősünk, Paulus Farkas (alias: Soós) édesanyja neve, így nem lehetett összekapcsolni a kutatás során – a környék helységeiben – megtalált további Soós adatokkal.

Az anyai ükszüleim, **Soós József** (1839. 03. 01. – 1864. 03. 02.) és felesége, Ledniczki Teréz (1843. 09. 15. – 1921. 09. 02.) 1861. 10. 22-én Bakonyszentlászlón fiatalon kötöttek házasságot, ekkor József 22 éves, Teréz 19 éves volt. Házasságkötésük után három évre József 25 évesen meghalt, egy gyermekük született, **Soós Pál** (1862–1924). Ledniczki Teréz (1843–1921) Bakonyszentlászón – a ma is álló – ősi Soós házat 1882-ben vásárolta.

Ledniczki Teréz (1843–1921) fiával, Soós Pállal (1862–1924) költözött a házba, nehéz körülmények között éltek. Dédapám, **Soós Pál** (1862–1924) 20 évesen, szülői (anyai) engedéllyel kötött házasságot Bakonyszentlászón 1882. 02. 20-án Kovács gyura Mária (1862–1921) 20 éves hajadonnal, ők is az ősi Soós házban laktak. Házasságukból tizenkét gyermek született. Később a ház hátsó részében lakott Ledniczki Teréz unokája, **Soós Pál** (1883–1952) és felesége Schwöller Mária (1892–1938), nagyszüleim is.

A falu közepén álló ősi Soós szülői házban ma is Soós leszármazottak laknak, a legrégebbi dokumentumokat, fényképeket tőlük kaptam a családtörténet feldolgozásához.

13.) Soós Pál (1862–1924) és Kovács Gyura Mária (1862–1921) és gyermekei

Mint minden fényképnek, ennek a családi fényképnek is *„története"* van. Soós Pál (1862–1924) és Kovács gyura Mária (1862–1921) családja fényképén tizenkét gyermek szerepel. (A *„gyura"* az anyakönyvbe is bejegyzett melléknév.) Tizenkét gyermekük született, de az első szülött gyermekük hathetes korában meghalt, a további tizenegy gyermek megélte a felnőttkort. A fényképen tizenkét gyermek látható, kiket ábrázol a fénykép? Több éven át, a legidősebb családtagok segítségével és más fényképek megismerése kapcsán sikerült azonosítani a testvéreket.

A tizenegy gyermekből kilenc testvér – **Pál (1883),** Katalin (1886), Ferenc (1890), Erzsébet (1892), Eleonóra (1894), Antal (1898), István (1899), Imre (1901), Rozália (1903); egy unoka – Katalin gyermeke, Dömötör Ferenc (1907); és két rokon gyermek, Gubicza Antal (1899) és Gubicza Mária (1901) láthatók a fényképen. Két testvér viszont hiányzik a fényképről, Mária (1888) 1908-ban Amerikába ment, József (1895) szomszédokkal az erdőn dolgozott. A fénykép – a Ferenc (1907) nevű unoka korából is következtetve – 1908-ban készülhetett.

A tizenegy Soós testvér mindegyike Bakonyszentlászlón alapított családot. Az 1900-as évek elején a Soós testvérek közül többen kivándoroltak Amerikába, majd ahogy hazajöttek, kedvezőbb körülményeket tudtak családjuknak teremteni.

Nagyapám, **Soós Pál** (1883–1952) 1908. április 25-én indult Bremen kikötőből és a hajónapló bejegyzése szerint 1908. május 8-án érkezett a New York melletti Ellis Islandra (Ellis-sziget). A hajónapló adatai, kora:

24 éves, családi állapota: nőtlen, foglalkozása: farmer, tud írni és olvasni, apja: Soós Pál, Bakonyszentlászló. Célállomás: Passaic, New Jersey (jegye van), útját maga fizette, korábban nem volt Amerikában, Brémából indult 1908-ban Amerikába, hajója: Main (3451 férőhelyes) – Németország 1908. Ő diktálta be, hogy lánytestvéréhez megy: Mari Sooshoz, Passaicba, jó kondícióban van, 5 láb és 5 inch magas, szőke hajú és kék szemű. Két évet töltött Amerikában. Hazaérkezését követően 1911. decemberében levélben kérte meg Schwöller Mária (1892–1938) kezét és 1912. február 10-én házasodtak össze.

14.) Soós Pál (1883–1952), Schwöller Mária (1892–1938) és öt gyermekük: Eleonóra (1912–1998), Pál (1915–1981), László (1917–1986), Anna (1919–2014), Mária (1924–2018)

Nagyapám, Soós Pál (1883–1952) részt vett az I. világháborúban. A frontra induláskor, 1915. január 9-én meleghangú levelet írt feleségének, Schwöller Máriának, aki ekkor a második gyermekét várta. Levelében *„végrendelkezett"*, hogy ha a frontról nem térne haza, akkor gyermekei hogyan örököljenek. Sebesülésével hadikórházba került, majd 1915. júliusban érkezett vissza családjához. Bakonyszentlászlón 1923-ban építették saját házukat, ahol további három gyermekük született, Mária (1924–2018), János (1932 –2026) és József (1936–2021).

Sok gyerekkori emléket őrzök az anyai nagyapánál (Soós Pál 1883–1952) töltött napokról, hetekről. Nyaranta játszottunk, bújócskáztunk, ugráltunk az istálló padlásán, az illatos szénán. A Soós nagyszülők háza előtt a *„Cincin patak"*-ban nyáron mezítláb tapostuk a homokot. (Talán 10–15 cm-es víz volt a *„patakban"*, ami már nagyon rég kiszáradt.) Ilyen és még nagyon sok ehhez hasonló élmény köt nagyszüleimhez, szüleim szülőfalujához, Bakonyszentlászlóhoz. A kutatás során többször felvetődött, hogy milyen jó lenne, ha ezekből az emlékekből valami megmaradna…

A rokonok lelkesen támogattak a családkutatásban. Adatok, fényképek átadásán túl felkutatták a meglévő régi iratokat, tárgyakat, kitüntetéseket, így sok szép tárgyi emlék is előkerült és ezekről fényképek készültek. Az évek során a családoktól kapott nagyon sok dokumentumot, fényképet, emléket számítógépre rendszerezetten mentettem, majd a családi találkozókon prezentációban mutattam be a feldolgozott családfákat, a családok történetét, életét. A honlapunkra feltöltve a családtagok elérhetik, visszanézhetik a történeteket, emlékeket.

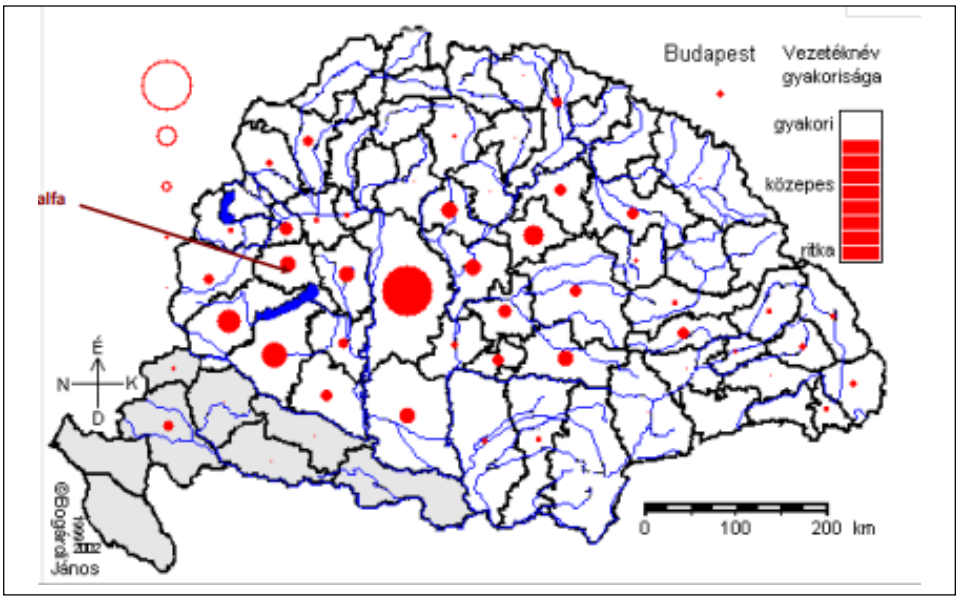
III.2. A Kelemen család

A korábbi kutatásoknál a MNL Veszprém Megyei Levéltárában a Mormon Egyház által mikrofilmre feldolgozott anyakönyvekben voltak kutathatók az adatok. A Kelemen családok kutatását 2020–2021 években – a Covid ideje alatt – interneten kezdtem. A Balaton-felvidéken élő Kelemen családok a 18–19. században evangélikus vallásúak voltak. Az evangélikus családok adatait a Magyarországi Evangélikus Egyház által 2014-ben létrehozott digitalizált anyakönyvekből interneten lehet kutatni. Öcs, Szentantalfa községek anyakönyveit 1791-től a Kapolcs evangélikus egyház központjában vezették.

A Nagy-Magyarország területén élő Kelemen családnevek gyakoriságát az ábra mutatja. A Kelemen családnév a személyekkel való származási kapcsolatra utaló családnevek csoportjába, ezen belül az apára utaló családnevek közé tartozik. A Kelemen vezetéknév 2014-ben a 47. leggyakoribb magyar családnév volt.

A Kelemen családok kutatását követően kilenc generáció került feldolgozásra. A Balaton felvidéken élő Kelemen családok földműveléssel, szőlőműveléssel foglalkoztak, de a 19. században megtalálható csizmadia, takács, kovács, kereskedő, kocsmáros foglalkozású is.

A legmélyebben megtalált ősszülők Nemzetes Kelemen József (1789–1855) Öcs községben, felesége, Kovács Julianna (1796–1845) Nagyalásonyban született, ahol 1812. január 28-án kötöttek házasságot. Az anyakönyvekben több esetben a *„Kelemen földbirtokosnál szolgáló"* foglalkozás bejegyzés is található.

15.) Kelemen családok Magyarországon 1891-ben

Férjem – Leitold Ferenc (1933–1977) – anyai nagyapja, **Kelemen Ferenc** (1879–1964) evangélikus vallású, Öcsön volt kocsmáros, felesége Ferenczy Eszter (1889–1920) Egeralján született református vallású. Házasságkötésükkel a család a református vallást vette fel és gyermekeik is református vallásúak voltak.

16.) Leitold Ferenc (1904–1991) és Kelemen Etelka (1910–1992)

Gyermekeim nagyapja, **Leitold Ferenc** (1904–1991) 1927-ben Esztergomban a tanítóképzőben végzett római katolikus vallású kántortanítóként. A dunántúli Öcsön tanított, ott ismerte meg Kelemen Ferenc (1879–1964) kocsmáros lányát, Etelkát (1910–1992), aki házasságkötésükkor áttért a katolikus vallásra, majd Ménfőre költöztek.

A Kelemen családokkal is felvettem a kapcsolatot, ők is a saját adataikon túl fényképeket, dokumentumokat adtak a család történetének feldolgozásához. Az interneten kutatott és a családoktól kapott adatok feldolgozása megtörtént, az adatok gyűjtése és a feldolgozás bővítése jelenleg is folytatódik.

IV. Az összetartozás erősítése

A családok honlapja

A kutatás és az adatok feldolgozása során felvetődött a kérdés, hogy a ma élő családokhoz hogyan juttassam vissza a feldolgozott adatokat? Hogyan *„hasznosítsam"* az információkat? A kutatási eredményeknek a családokhoz való visszacsatolására 2006-ban családi honlapot – *www.csaladfa.info* – készítettünk. Itt a kutatások kezdetétől, a betelepítésektől napjainkig a Gubicza, a Soós, a Leitold és a Kelemen családok kutatási eredményei találhatók. A honlapok „külső" és „belső" oldalakat tartalmaznak. A „külső" oldalak bárki számára elérhetők. A honlapok „külső" oldalán a betelepítéstől napjainkig előadások, videók, családfák és a családtörténetek képekben az 1900-as évek elejéig tartalmaznak személyi adatokat. Itt találhatók a származási helyekről írások, fényképek, régi képeslapok, a családokra vonatkozó publikációk, visszaemlékezések, az emlékek között régi iratok, régi tárgyak fényképei, valamint a családi eseményekről megjelent újságcikkek is. A „belső" oldalak – adatvédelmi szempontból – csak jelszóval érhetők el az adataikat megadó családtagok számára. Itt a családfák, a családtörténetek napjainkig tartalmaznak személyi adatokat. Ezeken az oldalakon találhatók a családoktól összegyűjtött további dokumentumok, fényképek és videófelvételek is a családi találkozókról.

A mindenki számára elérhető *www.csaladfa.info* honlap dokumentumai alapján sokan keresnek meg az ország minden részéből, de határon túlról, Amerikából is. Többen keresik családjukat, gyökereiket, melyhez ismereteim alapján segítséget adok.

IV.1. Családi találkozók

A kutatási eredmények visszacsatolásának másik módja a családi találkozók szervezése. A családok összefogására a Soós, Gubicza, Leitold famíliákban – családokként – ötévenként, augusztus utolsó szombatján tartjuk a találkozókat.

A Soós és Gubicza família találkozóit mindig Bakonyszentlászlón szerveztük meg. A helybéli rokonságból sokan vállalták a szervezési feladatokat. A találkozók programja a bakonyszentlászlói római katolikus *„kerek"* templomban a rokonok részére mindig külön szentmisével kezdődik. A felemelő szentmiséket mindegyik találkozón, 1998-tól Horváth István kanonok, c. esperes celebrálta, megemlékezett az őseinkről, méltatta a családok összetartozását, összefogását. Mindig szép és megható a népes rokonság közös szentmisén való imádkozása. Majd közösen kimegyünk a temetőbe, ahol az emlékezés koszorúját elhelyezzük a bakonyszentlászlói temető központi kőkeresztjénél és közösen énekelve emlékezünk őseinkre. Utána az idősek és fiatalok is virágokat helyeznek az elhunyt szép-, ük-, nagyszülők és rokonok sírjaira.

A központi ünnepély a Szent László Általános Iskola aulájában, későbbi években a falu nagyon szép kultúrházában került megrendezésre. Az összejövetelen a polgármesteri köszöntés után külön megemlékeztünk a 75 évnél idősebb rokonokról, akiknek virággal, verssel, zeneszámokkal kedveskedtek a fiatal résztvevők. A találkozók központi ünnepélyén mindig prezentációban mutattam be a kutatási eredményeket, családtörténeteket. A közös ebéd után, késő délutánig – a rokonság hozta sütemény, gyümölcs, bor, üdítő mellett – mindig igazi, nagycsaládi beszélgetés zajlott. Örültünk az együttlétnek és felhasználtuk az alkalmat egymás mélyebb megismerésére. Mindenki nagy örömmel fogadta a megrendezett találkozókat.

Az I. Gubicza találkozót 2006 augusztusában szerveztük, ezen 162 fő rokon vett részt. A Bakonyszentlászlóról elszármazók közül többen 30–40–50 éve nem találkoztak. Emlékszem, hogy milyen megható pillanatok voltak, amikor a rég nem látott unokatestvérek megölelhették egymást, sírtak örömükben. Külön öröm, hogy az idősebbek mellett nagyon sok volt a fiatal résztvevő is. A családok gyermekeikkel, unokáikkal együtt jöttek el a rendezvényre, amely mindig nagyon jól sikerült. Az I. találkozón elhatároztuk, hogy ötévenként megrendezzük a találkozókat.

A família összefogásának nagyon szép példája a bakonyszentlászlói kőkereszt felújítása. Az I. Gubicza találkozón határoztuk el, hogy a dédapám testvére, Gubicza Antal (1842–1933) és neje, Kovács gyura Eleonóra (1846–1914) 1914-ben Bakonyszentlászlón állíttatott kőkeresztjét felújíttatjuk, ez a roko-

nok támogatásával egy éven belül, 2007 májusában megvalósult. A kereszt felújítását Balogh Pál unokatestvéremmel szerveztük. Fekete Attila restaurátor végezte, irányította a munkát. Bakonyszentlászlón a rokonság összefogott, mindenki segíteni akart, részese kívánt lenni a kőkereszt felújításának. A fiatalabb Gubiczák segítettek az állványok felállításában. Rokonok adták az állványozáshoz az anyagot, a fuvart, a villanyt, a vizet, a tároló helyet, a segédmunkát és a szállást, étkezést a restaurátornak.

Mindannyiunk számára ünnepélyes, megható esemény volt, amikor Horváth István kanonok újraszentelte az adományokból felújított keresztet. Pedagógus unokatestvéreink szervezésében, betanításával itt is nagyon szép programot mutattak be az általános iskola tanulói.

A II. Gubicza találkozóra elkészült a 7 méteres családfa (A4-es méretű Excel táblákból fiam, dr. Leitold Ferenc dolgozta fel), melyet az Általános Iskola aulájában, a központi ünnepünk helyszínén állítottunk fel. A rokonság örömmel fogadta a nagy családfát, melyen keresték a kapcsolatokat, az ősök adatait.

17.) A II. Gubicza-találkozó résztvevői a 7 méteres családfánál, 2011

A feldolgozott adatok az évek során tovább bővültek. Több család jelentkezett, hogy ők is a famíliához tartoznak. Így került feldolgozásra Gubicza János (1863–1929) és Bachstetter Anna (1867–1930) olaszfalui ág is. A leszármazottaik már a következő Gubicza találkozókon részt is vettek.

Bakonyszentlászlón eddig hat Soós családi találkozó került megrendezésre. A találkozókon egyre nagyobb létszámban gyűlt össze a négy generációt is képviselő rokonság, egyre több programmal készültek a családok is.

2008-ban a III. Soós találkozón Körmendi Anikó (1986), Soós Mária (1888) dédunokája a Bakonyszentlászlóról az 1900-as évek elején kivándoroltakról és visszatérésükről tartott nagy sikerű előadást. A IV. Soós találkozón Dömötör József (1939) a bakonyszentlászlói emlékeit mondta el, osztotta meg a rokonsággal. Dr. Lipp Mónika prezentációban mutatta be nagyszülei, Soós Mária (1924–2018) és Bauer Antal (1916–2001) családjának életét. Varga Laura verssel köszöntötte a találkozó résztvevőit. A Broczky család zeneszámokból mutatott be egy nagyon szép csokrot. Az V. találkozón már az ifjabb generációk, családok, unokák, dédunokák is adtak műsort. Nagy sikere volt a Lipp-Molnár család bemutatkozásának, gyermekeik, Máté, Márk és Marcell felejthetetlen műsorának. Körmendi Ádám Soós dédunoka nagy sikerű előadást tartott, bemutatójából a rokonság megismerhette a népes Körmendi család aprajának-nagyjának mindennapjait. A VI. találkozón, 2023-ban a 94 éves Soós Ferencné Rozika néni meglepetésként Petőfi Sándor A Tisza, Arany János Családi kör és Czuczor Gergely Hunyadi verseit mondta el, melyet elismeréssel és hatalmas tapssal fogadott a rokonság.

Az elmúlt években feldolgozott adatok a 2023-as évben a Soós ágon is tovább bővültek. A Bakonyszentlászlón élő Soós Mária (1888–1959) ághoz tartozó Sáfár Teréz (1918–1987) és Kozma József (1912–2001) családjai adták meg adataikat és dokumentumaikat, melyek feldolgozása megtörtént és már a *www.soos.csaladfa.info* belső oldalán elérhetők.

Eddig két, nagy Leitold találkozó volt a szülőfaluban, Vöröstón és Barnagon találkoztak a Leitold família családjai. Az I. találkozót 2010-ben szerveztük meg. A találkozókra itt is – a korábbi találkozókhoz hasonlóan – bemutatót készítettem a kutatásai eredményekből. A találkozó résztvevői nagy érdeklő-

18.) Az I. Leitold-találkozó résztvevői Barnag, 2010

déssel, örömmel fogadták itt is a bemutatót. Az I. Leitold találkozón a Barnag községbe bevándoroltak leszármazottai nagy létszámban, 183-an vettek részt.

A II. Leitold családok találkozója 2015-ben került megrendezésre. A vöröstói katolikus templomban közös szentmisével kezdődött a találkozó programja. A találkozó központi ünnepélyét ismét Barnagon, a Kultúrházban rendeztük meg. A rokonokat a II. találkozón is Heilig Zoltánné Holczhauser Mária (Leitold rokon) pedagógus köszöntötte, majd családjával zenés német–magyar műsort adtak. Itt is nagy sikere volt a kultúrotthonban felállított 2 db 3-3 méteres Leitold családfának, amelyen a családtagok örömmel keresték adataikat.

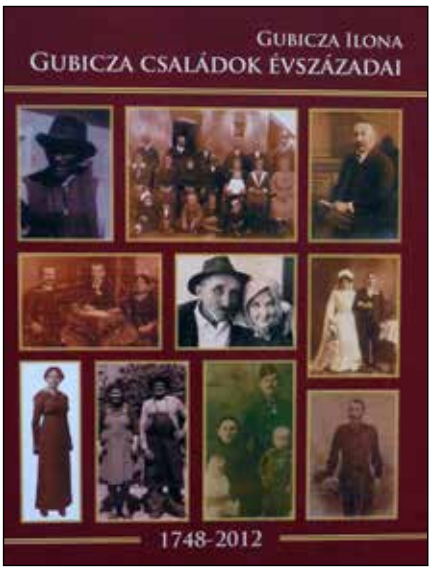

19.) A II. Leitold találkozón családtörténeti bemutató, Barnag, 2015

Ezek a rendezvények mindig nagyon jó hangulatban teltek és mindannyiunknak örömteli ünnepet jelentettek. A családok, a rokonok továbbiakban is készülnek és várják a következő összejövetelt. A megrendezett famíliatalálkozók már „beépültek" a falvak programjaiba, melyeken a polgármester mindannyiszor személyes jelenlétével és köszöntőjével megtisztelte a résztvevőket. A családi eseményekről, találkozókról, előadásokról a Veszprém megyei NAPLÓ és a Győr-Moson-Sopron megyei KISALFÖLD újságokban tudósítások, riportok jelentek meg, ezek is honlapunkon olvashatók.

Köszönettel tartozunk a találkozó feltételeit biztosító, segítő helybelieknek, Bakonyszentlászló Önkormányzatának és a Szent László Általános Iskolának, Vöröstó és Barnag Önkormányzatának, hogy lehetőséget, helyet kapunk a családi találkozók megtartásához és elősegítették azt, hogy a falu befogadta a nekünk különleges ünnepnek számító rendezvényeket.

IV.2. Publikációk a családtörténeti kutatásokról

20.) A kötet borítója

Több társszerzős kiadvány, tanulmány jelent meg a Veszprémi Szemle és Honismeret (a Honismereti Szövetség folyóirata) számaiban, ezek honlapunkon elérhetők.

Többéves kutatás eredményeként 2012-ben jelent meg a Gubicza családok évszázadai címmel a Gubicza családok mintegy 300 évét – a betelepítésektől napjainkig – bemutató önálló könyv. Lektora Márkusné Vörös Hajnalka, a Veszprém Megyei Levéltár igazgatóhelyettese volt, a borítótervet a tési rokon, Dr. Gubicza Jenő készítette.

A kötet első része a Gubicza családok történeti hátterét, betelepítését, származási helyét, életét, életkörülményeit mutatja be. A második rész áganként ismerteti a feldolgozott, összefüggő, mintegy 2500 fős Gubicza családok családfáját, a rokonsági kapcsolatokat, kronológiai sorrendben az életrajzokat, a fényképeket és dokumentumokat. A további részek a családi találkozókról, a családi eseményekről, a publikációkról, visszaemlékezésekről szólnak.

A könyv 54 családfán 10-12 generációval 2500 személyt, napjainkig 600 életrajzot tartalmaz 700 fényképpel. Összesen 444 oldalon mutattam be a Gubicza családok történetét a betelepítéstől napjainkig.

E könyv írása kapcsán felvállaltam a családokkal való – az eddiginél még közvetlenebb – kapcsolattartást. Sok e-mail-váltással, telefonnal és személyes találkozással tudtam elérni azt, hogy életrajzokkal, fényképekkel be tudom mutatni a Gubicza ágakat, a családokat és az egyes személyeket. A könyv terjesztése zárt körű, mivel a megjelenés napjáig tartalmazza a családtagok személyi adatait, életrajzát is.

A Gubicza családok évszázadai című könyv „élete" a megjelenés után

Nagyon sokan kerestek meg a könyv olvasását követően. Az idősebbek telefonon, személyesen kerestek meg, meghatottan, elismeréssel szóltak a könyvről és nagyon köszönték.

Az írott visszajelzésekből:

„Gratulálok a nagy munkád/műved további folytatásához. Nagyon mélyen megérintett szerintem mindenkit."

„Ezúton is szeretnék Neked hálás szívvel köszönetet mondani és a legszívélyesebben gratulálni ezért a temérdek munkáért és a nagyszerű könyvért, amelyet mindannyiunk örömére elkészítettél. Ilona, a Te teherbírásod, munkatempód és precizitásod példaértékű lehet Mindenki számára!!!"

„Sajnos az eddigi 29 évem alatt egyszer sem sikerült fényképet látnom a nagyszüleimről, még csak elképzelni sem tudtam őket, bár a faluból sok idős néni mondta, hogy nagyon hasonlítok a nagymamára. A könyvben láttam őket először, és bevallom, sírtam az örömtől. Nagyon jó érzés, hogy amikor apu mesél róluk, már tudom hova tenni őket. Apunak is nagy örömet szerzett, azóta szinte le sem tette a könyvet, sokszor sír, nevet egyszerre a történeteket olvasva, képeket nézegetve.

Még egyszer nagyon szépen köszönjük áldozatos munkáját, amit a családért tett."

„Csodálatos a könyv!!! Tudod, eszembe jutott, hogy az a sok kutatás, rendszerezés, utánjárás, a könyvvel kapcsolatos munkák mellett mennyi energiád ment el, mire mindenkitől beszerezted az anyagokat, kérve nem egyszer, de százszor, türelemmel, megértéssel, sok-sok empátiával, hát talán ez volt a legnehezebb része az egész könyv létrejöttének, én úgy gondolom.

Szívet melengető érzés látni a képeket, olvasni a történeteket."

„Ezúton szeretném megköszönni Neked (s hozzátartozóidnak) magam, s családom nevében a hosszú éveken át tartó alapos, aprólékos, odaadó munkát, mellyel ezt a csodálatos könyvet létrehoztad. Szívből gratulálunk!"

A családokkal való szorosabb kapcsolat során sokféle emberi sorsot ismertem meg. Egyre jobban éreztem, hogy olyan emberi fájdalmak, örömök rejtőznek a mélyben, melyeknek helyet kell biztosítani a családtörténeti írásokban, a családok honlapján. Így jutottam el a családtagok visszaemlékezéseinek gyűjtéséhez. Felkérésre többen vállalkoztak, vetették papírra az egykor megtörtént családi eseményeiket. A rövid leírások, hangfelvételek alapján a felidézett történeteket együtt kerekítettük ki. Így juthattunk hozzá olyan történetek, háborús események, tragédiák megismeréséhez, melyek a mai fiataloknak már a történelem egy-egy pillanatát elevenítik fel. Ezekben a visszaemlékezésekben megelevenedik a múlt, az idősebb korosztálynak visszahozzák a gyerekkori élményeket, emlékeiket.

Ezek a visszaemlékezések a Gubicza családok évszázadai című könyvben olvashatók, illetve a családok – Gubicza, Soós, Leitold – honlapjának „külső" oldalára is felkerültek, és a honlapra látogatók számára elérhetők.

Előadások

A családtörténeti kutatások eredményeiről – a családi találkozókon kívül is – rendszeresen tartottam előadásokat, a prezentációkban mutattam be a feldolgozott családok történetét, a megőrzött emlékeket és a kialakult helytörténeti kapcsolatokat. A honlapunkra feltettük az előadásokon bemutatott prezentációkat és az előadásokról rögzített videókat is.

A családtörténeti előadások után a visszajelzésekből:

„Örülök, hogy ott voltam, hogy halhattalak. Nagyszerű előadás volt. Ritkán tapasztalható érdeklődés, sokaság tisztelt meg Téged és a témát (is). (Családfa-kutatás - családtörténet). Köszönöm! Neked ezt a szép élményt! Példát mutatsz nekünk. Szorgalmad, kitartásod, elkötelezettséged kivételes. Szerencsés vagyok, hogy ismerhetlek! Hogy munkádat és eredményét láthatom. Kint is rekedtek, nem voltam egyedül, aki nem fért be a terembe. A kultúrára szomjazó embereknek […] nagyobb tereket kellene biztosítani. Levegősebbet. A képek azonban klasszak."

„Gratulálok az előadásodhoz. Mint mindig, most is lenyűgözted a hallgatóságot. Tudod, ahogy néztelek, és hallgattalak, az jutott eszembe, hogy az egész életedről is lehetne egy komoly és tanulságos előadást tartani. Annyi mindenen mentél át az életedben és Te mindig felálltál, bátran továbbléptél, semmi és senki nem tudott megtörni. Csodálom a tudásod, az energiádat ahogy ezt mind hasznosan felhasználod a mai napig."

„Lenyűgöző előadás volt! Felemelő élmény volt jelen lenni! Egy ekkora kutatómunkát, csak úgy lehet elhivatottsággal csinálni, ha az ember nagyon szereti a családját, és ismerni akarja azt! Ezt a szeretetet hallottam ki minden szavadból, s láttam minden képben, amit megosztottál! Köszönöm, hogy jó példával jársz előttünk!"

A rokonok elismerésén túl a több mint húszéves helytörténeti, családtörténeti kutatási eredményeimért elismerésben, kitüntetésben részesülhettem. Az INFORUM „Versenyben az idővel" digitális emlékkönyvíró pályázatán a Múlt és jelen című családkutatásomról szóló írásra Példakép Díjat kaptam (Budapest, 2009). A Honismereti Szövetség a XLIV. Országos Honismereti Akadémián a Honismereti Munkáért Emlékérem kitüntetéssel díjazta kutatási munkámat (Makó, 2016).

21.) Előadás az Eötvös Károly Megyei Könyvtárban, Veszprém, 2024

A családtörténeti kutatások megismerése ihlette meg Gubicza Jenő Budapesten élő, tési származású unokatestvéremet, aki verseiben emlékezett meg a Sziléziából betelepült Gubicza ősökről, felidézte a régmúlt családi történeteket, emlékeket.

Gubicza Jenő (1940): Verses emlékek

Végtelen történet

Ha nem folytatják, úgy is tudom,
Hogy nincs a történetnek vége.
Mindegy a jelen fagy vagy ég-e,
A nemzedékek útja örök.

Sok-sok éve Sziléziából
Jöttek az ősök, a rokonok,
Kik hazára leltek, s most konok
Ismeretlenségben nyugszanak.

A kezük nyomán szépült az ország,
A lét hajtotta őket, hogy még, még.
S amikor úgy hozta a szükség,
Haltak érte rendületlenül.

Az utódaik közül sokan
Magasra szálltak, mint a fecskék.
Méltán lennének rájuk büszkék,
Ha nem volnának a föld alatt.

Ma már beszédes a temető,
Bár a név fiúágon marad.
Nem kell hozzá semmilyen adat,
Hogy az összes Gubicza rokon.

Felismerem őket magamban,
Valahányszor mozdul a kezem,
Vagy mikor azért igyekezem,
Hogy szebb legyen tőlem a holnap.

Őseim

Az őseim bennem élnek,
Akár makkokban a tölgyfák,
És ha írok, ők beszélnek,
A Giliczék, a Gubiczák.

Gépészkovács, erdész család
Sok sarja tartja a kezem;
Erdők mélye, és a puszták
Népe az emlékezetem.

Tudom, hogy általam látnak,
Fényérzékenyen, vakon.
Génjeikből, mint a látnok,
A tudatom foltozgatom.

Ne feledd

Lehet bármilyen kék az ég,
És önfeledten zöld a rét,
A fákról az okkersárga
Belelát az elmúlásba.

Én is ilyen levél vagyok,
S mindenkire hasonlítok.
A fagy előtt elmondom hát,
Mit a szemem csukva is lát.

Gyorsan változnak a színek,
Amíg a fán levél zizeg.
Minden jelen a múltból nő,
És nincs gyökértelen jövő.

Egykor szorgalmas őseim
A földet túrták. És most, ím
Általuk üzeni nekem
Tanácsát a történelem:

Tanulmányozd a múltadat,
Gazdagítson minden adat.
Melengessen, ha jön a tél,
S ne feledd el, honnan jöttél.

Tés
(Láthatatlan gyökereim)

Apám anyakönyve alatt
A falu némán meglapul,
S látom a sok fehér falat,
Mindenhol, öntudatlanul.

Itt a lelkek is fehérek,
Az idősebbeké fakó.
S mire köztük végig érek,
Lassan szállingózik a hó.

Pár pihe az arcomba hull
És pajzánul incselkedik.
A nádtetők ártatlanul
A házak titkát elfedik.

Mégis az út hozzám beszél,
Szemből nagyapámat hallom.
Megsimítja hajam a szél,
És integet a szélmalom.

V. Összegzés

A kutatott és a családoktól gyűjtött adatok feldolgozására, a rokonsághoz való visszacsatolására 2006-ban elkészült a honlap, *www.csaladfa.info*. A honlap létrehozása megteremtette a lehetőségét annak, hogy a családok múltja, története fennmaradjon és lehetőséget adjon az új generációk részére múltjuk, az őseik megismerésére. A honlapot meglátogató rokonok és a családkutatás iránt érdeklődők nagyon sok visszajelzést, elismerést küldenek. Nagyon fontos, hogy a családokban az összetartozás, mint érték megmaradjon és tovább éljen. A fiatalok számára is fontos átadni ezt, ebben segítséget jelenthet a családok történetét feldolgozó *„Gubicza családok évszázadai"* című könyv, amely tárgyi emlékként is szolgálja a generációk múltjának fennmaradását.

A négy família kutatásával, a feldolgozások családokhoz való visszacsatolásával bővültek, mélyültek a családi kapcsolatok. A családi találkozók sokak által várt eseménnyé váltak, melyek alkalmat adnak rég nem látott rokonok közti találkozásra, beszélgetésekre, egymás mélyebb megismerésére, a kapcsolatok ápolására. Az adatok feldolgozásával, a családtörténeti kutatás visszacsatolásával, a találkozók szervezésével megvalósult a családok összefogása, a szorosabb kapcsolatok kialakulása, hagyomány teremtődött az összetartozás erősítésére. A családok összefogása, családi hagyomány teremtése volt a cél, az összetartozás erősítése megvalósult.

Felhasznált források

GUBICZA Ilona (2008): Gubicza Antal (1899–1973) a balatonfüredi kerület esperese, pápai kamarás. In: ELEK Miklós (szerk.): *Márványtábla helyett*. Balatonfüred. 49–70.

GUBICZA Ilona (2009): Az összetartozás erősítése. In: MÁRKUSNÉ Vörös Hajnalka (szerk.): *Családtörténeti kutatás határon innen és túl*. Veszprém. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 20.) 207–228.

GUBICZA Ilona (2012): *Gubicza családok évszázadai*. Veszprém.

GUBICZA Ilona (2013): Gubicza családok kapcsolódása Veszprémhez. *Veszprémi Szemle* 15 (2013/2) 38–53.

FODOR Miklós (2014): *Bakonyszentlászló helytörténeti olvasókönyve*. Bakonyszentlászló.
GUBICZA Ilona (2016): Családjaim története. *Honismeret* 44 (2016/3) 80–84.
GUBICZA Ilona (2019a): Leitold Ferenc (1904–1991). In: KALLÓS Károlyné – GÖNCZÖL Lászlóné (szerk.): *Jeles pedagógusok Győr-Moson-Sopron megyében*. Győr. 192–205.
GUBICZA Ilona (2019b): Rokoni barátság. In: TÖLGYESI József (szerk.): *Hivatás és hűség. Köszöntések Gubicza Ferenc tiszteletére a 80. születésnapján*. Veszprém. 19–21.
GUBICZA Ilona (2019c): Élete példakép a tanítványok előtt. *Honismeret* 47 (2019/6) 80–86.
GUBICZA Ilona (2020): Gubicza Lajos, a tanítóvezér. *Veszprémi Szemle* 22 (2020/4) 27–40.
GUBICZA Ilona (2022): Gubicza Lajos példamutató tanító munkássága. *Honismeret* 50 (2022/3) 36–43.

Kulcsszavak: Bakonyszentlászló, családi találkozók, Kelemen-család, Öcs, Soós-család, www.csaladfa.info

HELYTÖRTÉNETI BARANGOLÁSOK

Veszprém emlékjelei 2021, 2022

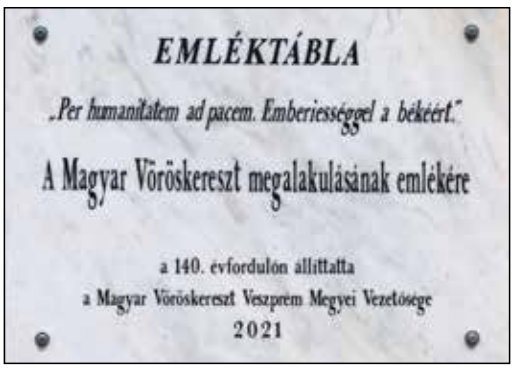
HERTH VIKTÓRIA

Memorials in Veszprém 2021, 2022

For many years, László Bándi was the person in Veszprém and in Veszprém county, who collected and then, until 2017, tracked the memorials placed in public spaces and institutions: sculptures, memorial plaques, and other works of art. In 2012, the municipality of Veszprém commissioned the House of Arts – and the author was given the task within the institution – to compile a register of public works in Veszprém. László Bándi provided a great deal of help during this work. In the previous issue of Veszprémi Szemle, the author resumed her presentation of Veszprém's monuments where Bándi had left off in 2018. Thus, that issue provided an overview of the monuments from 2018 to 2020. In this issue, this article covers the statues, monuments, and memorials from 2021–2022.

Keywords: László Bándi, House of Arts, memorials, Veszprém

2021

Emlékjel neve: Magyar Vöröskereszt megalakulásának évfordulója
Típusa: emléktábla
Helye: Magyar Vöröskereszt veszprémi székháza, Szigeti József u. 10.
Anyaga: fehér márvány

Felirata:

EMLÉKTÁBLA
„Per humanitatem ad pacem. Emberiességgel a békéért."
A Magyar Vöröskereszt megalakulásának emlékére
a 140. évfordulón állíttatta
a Magyar Vöröskereszt Veszprém Megyei Vezetősége
2021

Felavatás dátuma: 2021. május 21.

Avató: *Baráth Gábor* megyei igazgató: a Vöröskereszt az elmúlt száznegyven évben hazai viszonylatban az egyik legjelentősebb humanitárius és karitatív mozgalommá nőtte ki magát, tevékenyen szerepet vállalt az országot sújtó háborúk, környezeti katasztrófák és válságok hatásainak enyhítésében. A koronavírus-járvány elleni küzdelemből is kivették a részüket: a segélyek eljuttatása mellett önkénteseik segítettek a mintavételi pontokon és telefonos diszpécserszolgálatokon is. Emellett a hétköznapokban is tevékenyen odaállnak a hajléktalanok, nélkülözők, erőszakot elszenvedők vagy fogyatékkal élők mellé.

Kerpel Péter, a Magyar Vöröskereszt országos vezetőségének tagja: nincs még egy ilyen sokrétű és sokat adó szervezet, amely megkülönböztetés nélkül támogatja a bajban a legelesettebbeket és a leginkább jómódban élőket, emellett folyamatosan keresi a lehetőséget a jótékonyságra is.

Ovádi Péter, országgyűlési képviselő: a világjárvány rávilágított, mennyire hálásak lehetünk az egészségügyi dolgozók alázatos munkájáért, s mennyire fontos megbecsülni ezeket a közösségeket. Nekik is köszönhetjük, hogy a jelenlegi helyzetből erősebben tudtunk kijönni.

Ovádi Péter és Bázsa Botond önkormányzati képviselő helyezett el koszorút az emléktáblánál.

Története: 1881. május 16-án alakult meg hazánk legnagyobb humanitárius szervezete, a Magyar Vöröskereszt elődje, Magyar Szent Korona Országai Vörös-Kereszt Egylet néven. A szervezet ifjúsági tagozata is ünnepelt, 1921-ben alakult meg a Magyar Ifjúsági Vöröskereszt. *(forrás: VEHÍR, VEOL 2021. május 21.)*

***

Emlékjel neve: NEVIKI
Típusa: emléktábla
Helye: a Pannon Egyetem Wartha Vince utcai kampuszának bejáratánál
Anyaga: réz
Felirata:

EBBEN AZ ÉPÜLETBEN
MŰKÖDÖTT
AZ 1949-BEN ALAPÍTOTT
NEHÉZVEGYIPARI
KUTATÓ INTÉZET
1952–1992 KÖZÖTT.
PANNON EGYETEM 2021. [NEVIKI embléma]

Felavatás dátuma: 2021. szeptember 29.

Avató: *Nagy Bálint*, az intézet utolsó igazgatója: a NEVIKI nagyban hozzájárult a hazai vegyipar és különösen a növényvédőszer-gyártás fejlesztéséhez.

Szántó András, egykori igazgató: a megalakulástól kezdve szakmailag és emberileg is szoros volt az együttműködés a NEVIKI és a Veszprémi Vegyipari Egyetem között. Ez a kapcsolat segített a megszűnés utáni időszak nehézségeinek leküzdésében is, a NEVIKI több munkatársa az egyetemen dolgozott tovább.

Gelencsér András, a Pannon Egyetem rektora: a szakmai kapcsolat sok közös szabadalomban, kutatási eredményben realizálódott. A veszprémi ipari kutatóintézetek és az egyetem együttműködése révén Veszprém lett Magyarország vegyipari kutatásainak fellegvára. Ma a Pannon Egyetem viszi tovább a NEVIKI örökségét is.

Az emléktábla leleplezése után a jelenlévők megtekintették a NEVIKI történetét bemutató kiállítást. (*VEOL 2021. szeptember 30-i tudósítása alapján)*

***

Emlékjel neve: Tethys-Veszprém, Halagút

Helye: Sintér-árok (Dózsa György úti kishíd alatt)

Készítője: Zsoldos Márton természetfestő és a Színvonal Dekoráció csapata; a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület menedzselésével, számos intézményi és civil közreműködő segítségével

Felavatás dátuma: 2021. október 21.

Avató: a Kabóca Bábszínház működött közre környezetvédelmi érzékenyítő műsorával. A Dózsa György úton, a tűzoltóság előtti két buszmegállóban a Halagút felavatásának napján jelent meg két információs tábla, az egyik a Tethys világát, a másik a jeruzsálemhegyi kőbányát mutatta be.

Felirat: (Külön táblán, amely minden lényeges információt tartalmaz)

A 230 millió évvel ezelőtt, Veszprém helyén hullámzó Tethys-óceán trópusi meleg vízű lagúnáinak életét megjelenítő festményen a veszprémi kötődésű természettudósokról, a tudomány kimagaslóan bőkezű mecénásairól, illetve városunkról és környékbeli földrajzi helyekről elnevezett, Triász idején élt állatokat jelenítünk meg. Ez az életközösség volt a veszprémi Jeruzsálemhegy kőbányáiban felfedezett világhírű kavicsfogú álteknős (Placochelys placodonta JAEKEL 1901) otthona.

A természettudományok területén a tudósok oly módon tudták köszönetüket és tiszteletüket kifejezni neves társaiknak és a munkájukat segítő embereknek, hogy nevüket megörökítették az általuk felfedezett, a világ számára leírt új fajok tudományos elnevezésében.

A számokkal megjelölt élőlények:

1. Hybodus Laczkói = Laczkó Dezső (1860–1932) piarista tanárról, geológusról elnevezett cápa
2. Nemacanthus Lóczyi = Lóczy Lajos (1849–1920) geológus, geográfus, egyetemi tanárról elnevezett cápa

3. Trachyceras Cholnokyi = Cholnoky Jenő (1870–1950) veszprémi születésű geográfusról, egyetemi tanárról elnevezett ammonitesz
4. Pleuronautilus Semseyi = Semsey Andor (1833–1923) nagybirtokos, az MTA tagja, a magyar tudomány mecénásáról elnevezett ősi nautilusz
5. Physocardia Hornigi = Hornig Károly (1840–1917) veszprémi püspök és bíboros, a tudományok és a művészetek mecénásáról elnevezett kagyló
6. Katosiria veszprémiensis = Veszprém városáról elnevezett csiga
7. Mysidioptera baconica = a Bakonyról elnevezett kagyló
8. Spirigera balatonica = a Balatonról elnevezett pörgekarú
9. Retzya hungarica = Magyarországról elnevezett pörgekarú

A falakon megjelenített, de nem számozott állatok:
Pecten veszpremiensis = Veszprémről elnevezett kagyló
Pecten Desiderii = Laczkó Dezsőről elnevezett kagyló
Protrachiceras baconikum = a Bakonyról elnevezett ammonitesz
Nothosaurus = Villányban felfedezett, Triász kori tengeri hüllő
Picnodontiformes = a Bakonyban talált Triász kori hal
Garnéla = tengeri rák
Placochelys placodonta = Kavicsfogú álteknős

A projekt létrehozásában köszönetet mondunk:
A VESZPRÉM–BALATON 2023 Zrt-nek, amelynek anyagi támogatásával hoztuk azt létre.

Művészi munkák és installáció:
Zsoldos Márton természetfestő és illusztrátor
Színvonal Dekoráció csapata

Tudományos támogatás, szakmai ismeretek:
Katona Lajos Tamás geológus – MTM-Bakonyi Természettudományi Múzeuma
Makádi László biológus – MBFSZ és Magyar Dinoszaurusz Alapítvány
Gere Kinga geológus, Ősi Attila paleontológus, Szabó Márton biológus – Magyar Dinoszaurusz Alapítvány
Futó János geológus

Kivitelezésben segítségünkre volt:
Veszprém Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala
VKSZ Veszprémi Közüzemi Szolgáltató Zrt.

Brányi Mária alpolgármester
Halmay Gábor önkormányzati képviselő
Kovács Áron önkormányzati képviselő
Kovács Zoltán irodavezető VMJV Városüzemeltetési Iroda
Haluza János főkertész VMJV Városüzemeltetési Iroda
Temesvári Balázs vezérigazgató VKSZ Zrt.
Köller Tamás titkárságvezető VKSZ Zrt.
Szalai József villanyszerelő
Kozmotech Építőipari Kft.
Wéber János építész és a helyi lakosok,
a Veszprém–Balaton Zrt. munkatársai és a Ragyogók Csapata
ifj. Hegyi Károly és Lengyel Linda – hegyistudió.hu
Veszprém Megyei Honismereti Egyesület tagjai
Bontó László ötletgazda és koordinátor
Nagyné Kozma Ildikó projekt felelős
Márkusné Vörös Hajnalka elnök

A tábla alján a Veszprém Megyei Honismereti Egyesület és az EKF emblémája látható, két oldalt a kavicsfogú álteknős rekonstrukciós rajza.

Története: a *Tethys–Veszprém Geopolis kulturális zöld útvonal kialakítása közösségfejlesztő programok szervezésével* nevű Európa Kulturális Fővárosa pályázat révén valósult meg a kezdeményezés. Célja a helyi védettségű, ökológiailag gazdag területen, a Laczkó Dezső által feltárt fosszília, a kavicsfogú álteknős és a Tethys-tenger ökológiájának bemutatása.

A Sintér-árok a Kittenberger utcából, a vízmű múzeumtól indulva egy tektonikai árokban vezet a Viadukt legkisebb íve alatt az Endrődi lakótelepre. A Viadukt építésének idején még fontos szekérút volt, később gyalogúttá szűkült, majd alig járható ösvénnyé, amelyet 1965–1990 között lezártak. Ma helyi védettségű természetvédelmi terület, kitisztítva, a körülményes részen lépcsővel, korláttal ellátva.

A Halagút képeit Zsoldos Márton természetfestő, illusztrátor készítette: „Két éve elkezdtem a paleoarttal foglalkozni, és a referenciáimat látva, a Veszprém Megyei Honismereti Egyesülettől Bontó László felkeresett a Halagút ötletével. A feladatom az volt, hogy tervezzem meg vizuálisan az alagút freskóit, és készítsem el papíron a festményeket. Hosszas közös kutatómunka eredményeképpen, két életképet készítettem, a Veszprémben korábban bányászott, triász időszaki úgynevezett veszprémi márga trópusi tengeri élővilágáról, leginkább a kavicsfogú álteknősre és cápára fókuszálva. A képeket

70x100 centiméteres méretben, festőkartonra, művésztemperával készítettem el, mindössze 2 hét alatt. E képek alapján készült el maga a freskó, aminek a hátterét kézzel festették fel, az állatokat pedig utólag ragasztották fel." *(forrás: National Geographic online, 2021. december 27.)*

***

Emlékjel neve: Lech Kaczyński-emlékoszlop
Típusa: emléktábla (emlékoszlop)
Helye: Magyar-lengyel barátság parkja (Hangvilla mellett)
Anyaga: szürke műkő oszlop, homlokfalán gránit tábla, ezen bronz relief

Felirata:

LECH KACZYŃSKI
(1949–2010)
LENGYELORSZÁG KÖZTÁRSASÁGI ELNÖKE
A MAGYAR–LENGYEL BARÁTSÁG RENDÍTHETETLEN HÍVE

PREZYDENT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
ORĘDOWNIK PRZYJAŹNI POLSKO–WĘGIERSKIEJ

ÁLLÍTTATTÁK:
A LENGYEL KÖZTÁRSASÁG ELNÖKI HIVATALA
VESZPRÉM ÖNKORMÁNYZATA
A LENGYEL KÖZTÁRSASÁG NAGYKÖVETSÉGE
VESZPRÉM LENGYEL NEMZETISÉGI ÖNKORMÁNYZATA
2020

UFUNDOWAŁY:
KANCELARIA PREZYDENTA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
SAMORZAD VESZPRÉM
AMBASADA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ
SAMORZAD NARODOWOŚCI POLSKIEJ VESZPRÉM
2020

Készítője: Maciej Wisnios lengyel szobrász
Felavatás dátuma: 2021. december 8.
Avató: *Porga Gyula* polgármester: a 2010-ben elhunyt Lech Kaczyński volt az egyik kezdeményezője a magyar-lengyel barátság napjának. Veszprém élen jár a két nép közti kapcsolat elmélyítésében.

Kövesdi Hanna, a Veszprémi Lengyel Nemzetiségi Önkormányzat elnöke köszönetet mondott az emléktábla felállítóinak.

Jerzy Snopek Lengyelország budapesti nagykövete: Lech Kaczyński igazi államférfi volt, neve világszerte ismertté, elismertté vált.

Wojciech Kolarski, Lengyelország elnöki hivatalának minisztere felolvasta *Andrzej Duda* lengyel köztársasági elnök levelét: a két nép kapcsolata közös értékeken és a közös európai vízión alapszik. Mindkét népben erősen él a szabadság vágya.

Az emléktáblát ünnepélyes leleplezése után *Krzysztof Grzelak* atya, a budapesti Lengyel Perszonális Plébánia plébánosa áldotta meg. *(forrás: Napló 2021. december 10.)*

Története: Az emlékoszlop Lengyelországban készült 2020-ban, a pandémia miatt került felállításra egy évvel később, 2021-ben. A művészi munkát a lengyel állam fedezte. A helyszínen történő elhelyezéssel járó költségeket, beleértve az alapozásnak, a megfelelő hordozószerkezet elkészíttetésének, felállításának és a környezet kialakításnak a költségét a Veszprémi Lengyel Nemzetiségi Önkormányzat pályázaton nyert támogatásból biztosította.

***

Emlékjel neve: Westprememural 1. – Kézilabda
Típusa: falfestmény (mural) – kb. 300 m^2
Helye: Halle u. 5. keleti homlokzata
Tervezője: Mentha (Ozsváth Gergely)
Készítői: Mentha (Ozsváth Gergely) és IKE (Moravetz Ákos)
Készült: 2021. június 10–20.
Története: A Lélektér Alapítvány közreműködésével, az EKF támogatásával valósult meg Ozsváth Gergely (veszprémi születésű graffitiművész, a Hősök zenekar tagja) régi álma: nagy méretű falfestmény(ek) készítése szülővárosában. A projektmanager Eckü, vagyis Baranyai Dániel volt.

A festmény kinézetét több terv közül a veszprémiek választották ki, szavazással. Az összekulcsolt kezeket ábrázoló festmény az összetartást és a kézilabda veszprémi tradícióját jelképezi.

A helyszín is kiemelt fontosságú az alkotó életében: itt nőtt fel, s e ház alagsorában vette fel első rap dalát.

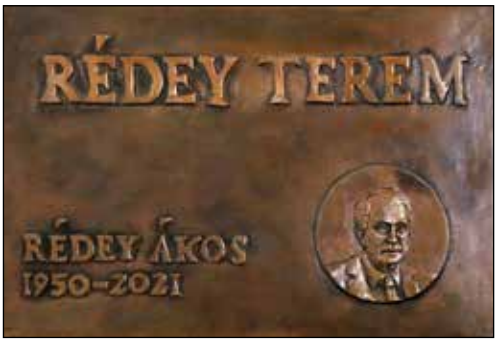
A projektről: A Westprememural a Veszprém szó amerikai megfelelőjére és magára a művészeti ágra, a falfestményre, a muralra utal. (2005-ben jelent meg a Hősök Westprém City Allstarz című albuma.)

2021 és 2022 nyarán e projekt keretében végül 4 grandiózus mural festmény készült Veszprémben, amellyel a város Budapest és Kazincbarcika mellett a street art magyar élvonalába került. A festések vegyes technikával készültek, graffiti spray-vel, festékszóróval és hengerrel.

A festmények készítésének időszakában közösségi festést is szerveztek az alkotók, a gyerekek táblákra előkészített mintákat festhettek ki.

2022

Emlékjel neve: Rédey Ákos tábla
Típusa: emléktábla, illetve termet jelölő tábla
Helye: Pannon Egyetem, C épület 2. emelet, Környezetmérnöki szak folyosóján, a róla elnevezett terem előtt
Anyaga: bronz

Felirata: RÉDEY TEREM

balra lent: RÉDEY ÁKOS 1950 – 2021; jobbra lent: kör alakú plaketten portré

Készítője: Az emléktáblát a Műszakiak Országos Környezetvédelmi Egyesülete és a Per-Form Hungária Kft. adományozta az egyetemnek. Rédey Ákos portré-plakettjén a szignó: SCH J

Felavatás dátuma: 2022. február 25.

Avató: *Gelencsér András*, a Pannon Egyetem rektora: Rédey Ákos úttörő volt a tudományos világban, generációk köszönhetik a professzornak a magas szintű tudás megszerzését, jelenlegi vezetői beosztásukat. A környezetmérnök szakon végzettek tulajdonképpen Rédey Ákos munkásságának köszönhetik a diplomájukat. Az ő kutatása nélkül nem indulhatott volna el ez a szak.

Dr. Kristóf János professzor, Szent-Györgyi Albert-díjas vegyészmérnök, a Pannon Egyetem Analitikai Kémia Intézeti Tanszékének egyetemi tanára: 1968-ban a kiskőrösi tüzér ezred vegyi sugárfelderítő rajában találkoztam Rédey Ákossal, ekkor kezdődött életre szóló barátságunk. Mindig, minden körülmények között számíthattam rá.

Az avató ünnepségen jelen voltak a Rédey család tagjai, *Csillag Zsolt* kancellár, valamint *Porga Gyula*, Veszprém város polgármestere is

Történet: Születése 72. évfordulóján került sor a tábla avatására. Dr. Rédey Ákos vegyészmérnök, egyetemi tanár, professzor emeritus, a nemzetközileg elismert Környezetmérnöki szak alapítója, a Környezetmérnöki Intézet volt intézetigazgatója, a Pannon Egyetem korábbi rektora. A professzor emlékét az emléktábla mellett egy róla elnevezett oktatóterem is őrzi. *(VEOL 2022. február 26.-i tudósítása alapján)*

***

Emlékjel neve: Westprememural 2. – Királynék városa (Királyi szoborpár)
Típusa: falfestmény (mural) – kb. 300 m²
Helye: Munkácsy u. 3. keleti homlokzata
Tervezője: Mentha (Ozsváth Gergely)
Készítői: Mentha (Ozsváth Gergely) és Ozsváth Tamás
Készült: 2022. június 1–10.
Története: A Lélektér Alapítvány közreműködésével, az EKF támogatásával valósult meg Ozsváth Gergely második falfestménye, a Királynék városa. A kék különböző árnyalataiban pompázó grafika bő tíz nap alatt készült el. A falfestmény hátterében feltűnnek Veszprém meghatározó pontjai: a Viadukt, a vár, a Haszkovó-lakótelep és az ikonikus „húszemeletes". A kép főszereplője az Ispánki József által készített, a vár kilátóján álló királyi szoborpár.

***

Emlékjel neve: Westprememural 3. – Állatkert
Típusa: falfestmény (mural) – kb. 150 m²
Helye: Stadion u. 1. déli homlokzata
Tervezője: Mentha (Ozsváth Gergely)
Készítői: Mentha (Ozsváth Gergely) és Ozsváth Tamás
Készült: 2022. július 1–10.
Története: A Lélektér Alapítvány közreműködésével, az EKF támogatásával valósult meg Ozsváth Gergely harmadik falfestménye, amely az állatkertet népszerűsíti. Egy fán, illetve környékén – többféle stílusban megfestett – állatok láthatók: gyűrűsfarkú maki, csimpánz, orrszarvú, zsiráf, leopárd, szarvas, mókus, bagoly, papagáj.

***

Emlékjel neve: Westprememural 4. – Retro Balaton
Típusa: falfestmény (mural) – kb. 150 m^2
Helye: Cserhát 2/A keleti homlokzata
Tervezői: Mentha (Ozsváth Gergely) és Nagy Henrietta
Készítői: Mentha (Ozsváth Gergely) és Ozsváth Tamás
Készült: 2022. július 20–30.
Története: Ráadásként készült a negyedik falkép, amely a Veszprém–Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa program előtt tiszteleg. A kép hátterében a tihanyi bencés apátság és egy vitorlás látható, az előtérben egy strand vízibiciklivel, fagylaltozó fiatal lánnyal. A kép az 1960-70-es évek vizuális világát idézi.

***

Emlékjel neve: Cseh-magyar kapcsolat falfestménye
A *Street Meets Art* projekt részeként
Típusa: falfestmény (mural)
Helye: Aréna előtti aluljáró fedett részének északi fala
Készítője: Jakub Bachorík cseh illusztrátor, DJ
Felavatás dátuma: 2022. augusztus 18.
Avató: *Adéla Gálová*, a budapesti Cseh Centrum igazgatónője dicsérte az együttműködést az EKF munkatársaival, a Művészetek Házával és a helyi alkotókkal.

Csik Richárd, önkormányzati képviselő is megköszönte a résztvevők munkáját és felsorolta, hány mural jelent meg a közelmúltban Veszprémben.

Története: A falfestmény a budapesti Cseh Centrum és a Veszprém–Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa közös kezdeményezésének eredményeként jött létre. 2021 novemberében rendezte meg az EKF az Európai Unió Nemzeti Kulturális Intézetei magyarországi hálózatának (EUNIC Hungary) találkozóját, ennek folytatása ez a megvalósult kültéri alkotás. A programban több cseh képzőművész készített falképet, 11 olyan európai országban, ahol Cseh Centrum működik. Magyarországon Veszprém lett a helyszín.

A falfestmény tematikája az összetartozás, valamint az együttműködés szükségessége, megélése. Szól a cseh-magyar kapcsolatokról, a turisztikai látnivalókról és a közös kulturális tapasztalatokról. A Mézga család rajzfilmsorozat Csehországban is nagy siker volt, a festmény egyik központi szereplője ezért Mézga Géza, de megjelenik Bohumil Hrabal neve – egy sörmárkaként –, Alfons Mucha plakátművész és Václav Havel néhai cseh elnök is. (*forrás: EKF honlap 2023. augusztus 23., VEHÍR 2022. augusztus 19.)*

***

Emlékjel neve: Veszprémvölgyi kisvonat

Típusa: Helytörténeti emlék, kiállítóhely és emléktábla

Helye: Kolostorok és kertek sétaút, a kisvonat valaha volt megállója a Jezsuita templom vonalában

Leírása: A kisvonat mozdonya és két kocsija áll a hajdani megálló épülete mellett. A megálló bal oldali részén, a jegypénztár szobájában mini kiállítás – újságcikkek, relikviák, makettek – látható, ráccsal fedett ablakon és ajtón keresztül. A megálló jobb oldali részén emléktábla.

Az emléktábla felirata:

VESZPRÉMVÖLGYI KISVONAT
AZ ÁLLATKERTET ÉS VIDÁMPARKOT ÖSSZEKÖTŐ KISVONAT,

EGYKORI ÚTTÖRŐVASÚT 1961-TŐL 1972-IG MŰKÖDÖTT.
AZ ELBONTOTT VONAT MOZDONYÁT ÉS KÉT KOCSIJÁT A BAUMEISTER KFT., NÉMETH KÁROLY MENTETTE MEG.
A FELÚJÍTÁSBAN MUNKÁJUKKAL, TÁMOGATÁSUKKAL RÉSZT VETTEK:
A POLGÁRMESTERI HIVATAL MUNKATÁRSAI KOVÁCS ZOLTÁN VEZETÉSÉVEL, A TÚRAJÓ EGYESÜLET RAFFAI CSILLA VEZETÉSÉVEL, BEZZEG ZOLTÁN ASZTALOSMESTER, BÓDÉÉRT HAGYOMÁNYŐRZŐ EGYESÜLET, BUDATAVA 2000 KFT., COLAS ZRT., E-PANNON KFT., K&S SERVICE KFT, MÁV ZRT., MOZDONYVEZETŐK SZAKSZERVEZETE, REGA 2000 BT., STRABAG KFT., VESZPRÉMI MOTOROS EGYESÜLET, VÍZ-SZERVIZ-ÉPÍTŐ KFT.
VESZPRÉM VÁROS ÖNKORMÁNYZATA 2022.

Felavatás dátuma: 2022. október 4.

Avatás: *Brányi Mária,* alpolgármester: a kisvonat meghatározó része a város történetének, a veszprémi értéktárba is bekerült. Méltatta a kisvasút megmentésében, felújításában és kiállításában résztvevők munkáját.

Raffai Csilla, a Túrajó Egyesület elnöke: igazi közösségi összefogással sikerült elérni, hogy a vonatot életre keltsék és kiállíthassák. Köszönetet mondott az ebben közreműködőknek. Továbbra is várják a kisvasúttal kapcsolatos dokumentumokat, tárgyi emlékeket.

Kovács Zoltán, a polgármesteri hivatal városüzemeltetési irodavezetője: 2019 őszétől saját munkával vagy anyagi támogatással magánszemélyek, civil szervezetek és cégek sora dolgozott a kisvonat felújításán.

Az avatóünnepségen az érintettek emléklapot vettek át Brányi Máriától.

Története: A Veszprémvölgyi kisvonat a Kittenberger Kálmán Növény- és Vadasparkot kötötte össze mintegy 1 km hosszú keskeny nyomtávú vonalon a Vidámparkkal.

A kisvonat a veszprémi lakosság és környékbeli bányászok társadalmi munkájával épült, indulása egybeesett a Vidámpark 1961-es megnyitásával. Két évvel később, 1963-ban a dolomitsziklába vájt 185 méter hosszú alagút is elkészült. Jegyet a Vadaspark pénztárában és a Vidámpark Kiskuti csárda melletti bejáratánál lehetett váltani. A kezdetektől részt vettek a vasúti szolgálatban a veszprémi általános iskolások, a mai Dózsa, Simonyi és Kossuth iskola diákjai. A veszprémvölgyi kisvonat 1972-ig működött.

A leszerelt mozdonyt és két kocsit néhai Németh Károly mentette és őrizte meg. A Baumeister Kft. tulajdonosa annak idején az egyik városi óvoda fel-

újítása során az addig udvari játékként használt kocsikat azzal a szándékkal helyezte a kft. fűzfői telephelyén biztonságba, hogy később majd felújítja őket.

A Túrajó Egyesület 2018-ban kezdeményezte a kisvonat kiállítását, az ötletet az önkormányzat is felkarolta. Némethné Károlyi Jolán önkormányzati képviselő nyújtott segítséget a szerelvény Veszprémbe szállításában. 2019 őszétől saját munkájukkal vagy anyagi támogatással magánszemélyek, civil szervezetek és cégek sora dolgozott a kisvonat felújításán. A kisvonat tulajdonosa, Némethné Károlyi Jolán ajándékozás jogcímén az önkormányzat tulajdonába adta a megújult szerelvényt, az önkormányzat pedig vállalta, hogy gondoskodik annak jövőbeni fenntartásáról.

A veszprémvölgyi kisvonat 2021 novemberében bekerült a települési értéktárba.

***

Emlékjel neve: Székesfehérvár – Kis-Cell vasútvonal
Típusa: emléktábla
Helye: Vasútállomás peronja
Anyaga: fehér márvány
Felirata:

150 éve,
1872. október 3-án
indult meg a közlekedés
a Székesfehérvár – Kis-Cell
vasútvonalon.

MÁV Zrt. Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata

2022

Felavatás dátuma: 2022. október 15.

Avató: *Kontrát Károly*, Veszprém megye 2. számú választókerületének országgyűlési képviselője: ez a vasútvonal már százötven éve is Magyarország fejlődését, az utasok és a lakosság kényemét szolgálta, ahogy ezt teszi ma is, mert fontos szerepet tölt be a térség gazdasági fejlődésében. Bízunk benne, hogy ez az elkövetkező százötven évben is így lesz.

Dr. Pafféri Zoltán, a MÁV elnök-vezérigazgatója: ez alatt a százötven év alatt a transzeurópai korridor egyik lényeges elemét képező Székesfehérvár–Veszprém–Celldömölk vasútvonal töretlenül fejlődött, hogy a gazdaság és az ország vérkeringésébe kapcsolhassa Veszprémet és a térséget. Napjainkban már óránként jár a legmodernebb magyar gyártású IC+ kocsikkal közlekedő Göcsej és Bakony Intercity Veszprém és Budapest között, 1 óra 20 perces eljutási időt biztosítva. A vasút fejlődése a jövőben sem áll meg.

Az emléktáblát Kontrát Károly, Pafféri Zolán és *Hegedűs Barbara*, Veszprém alpolgármestere avatták fel.

Történet: A 20-as számú vasútvonal első szakaszát Székesfehérvár és Veszprém között 1872. augusztus 9-én adták át a forgalomnak, majd október 3-ra a Veszprém–Kis-Cell (1903-tól Celldömölk) szakasz is elkészült. A 123 kilométer hosszú vonalat annak 10 állomásával és 8 megállóhelyével az 1870-ben alapított Magyar Nyugati Vasút (MNyV) magyar–osztrák vállalat építette. A részvénytársaság egy idő után nem volt képes fedezni kölcsönei évi járadékát, így a közlekedési és közmunka minisztérium 1889-ben átvette a magyarországi vonalait: a most ünnepelt kis-celli vonallal együtt az 1871-ben elkészült Győr–Kis-Cell–Szombathely és az 1872-ben épült Szombathely–Gyanafalva vonalat is.

Várpalota, Veszprém, Ajka városa és a MÁV a három vasútállomáson ünnepséggel tisztelgett a térség életét százötven éve meghatározó vasútvonal megnyitása előtt. Mindhárom helyen emléktáblát avattak, Ajkán a forgalmi irodát is megtekinthették az érdeklődők, Várpalotán a hajtányozást is kipróbálhatták a helyi nyílt napokon.

Veszprémben egy hónappal korábban, szeptember 16-án a veszprémi vasút százötven éves történetét bemutató kiállítás nyílt az Agora Veszprém Kulturális Központban. A tablókon a vasútvonal – létesítésének előzményeitől és építésétől a napjainkig tartó – története volt látható. A térképekkel, korabeli újságcikkekkel és fotókkal is gazdagon illusztrált kiállításon számos érdekes tárgy szerepelt, például vasúti rangjelzések, makettek, forgalmi tiszti egyenruha és pályaőr-egyenruha az 1960-as évekből. A tárlat mesélt a Veszprémben egykor működő vasutas sport- és kulturális egyesületek történetéről is. *(forrás: MÁV honlapja 2022. október 15. és VEOL 2022. szeptember 17.)*

***

Emlékjel neve: Kavicsfogú álteknős
Típusa: szobor
Helye: Jeruzsálemhegy, Kiskörősi utcai élelmiszerüzlet előtti téren
Anyaga: mészkő
Készítője: Lugossy László
Felavatás dátuma: 2022. december 14.

Avató: *Heiter Sándor*, a Jeruzsálemhegyi Baráti Kör elnöke: Már 2000-ben is felmerült az igény a kavicsfogú álteknős megjelenítésére. Végül 2019-ben – amikor a levéltár kaleidoszkóp sorozatában megjelent a Jeruzsálemhegyről szóló kötet – lett egyértelmű az út. A Európa Kulturális Fővárosa 2023 által kiírt pályázat elnyerése után, valamint kétszáznál is több magánember adakozásának köszönhetően idén elkészült Lugossy László szobrászművész munkája.

Porga Gyula, polgármester: a városrész közössége példaértékű, ez a szoborállítás ismét közelebb hozhatja az embereket egymáshoz.

Katona Lajos Tamás, a Magyar Természettudományi Múzeum Bakonyi Természettudományi Múzeumának geológusa: a kavicsfogú álteknős Veszprém híres ősmaradványa, amely a késő triász korban, mintegy 200 millió éve élt a Tethys-tengerben. A leletet 1901-ben találták meg bányászok a jeruzsálemhegyi bányában és Laczkó Dezső geológus tárta fel, majd az őshüllőt egy német paleontológus, Otto Jaekel írta le tudományosan.

A szobrot a polgármester, valamint Heiter Sándor leplezte le.

Még a szobor felállítása előtt a MTM Bakonyi Természettudományi Múzeuma, a Bakonyi Természettudományi Múzeum Baráti Köre és a Laczkó Dezső Múzeum szoborpályázatot hirdetett általános- és középiskolásoknak. A nyertes résztvevők a szoboravatáson vették át a díjakat.

Történet: A kavicsfogú álteknős megörökítésének 2000-ben megfogalmazott elképzelése egy kőtömbbe vésett sziluett volt, ezt gondolta tovább Bontó

László, a Veszprém Megyei Levéltár munkatársa, aki azt javasolta, hogy teljes alakos kőszobor legyen.

2019 májusában Katona Lajos Tamás kezdeményezésére Veszprém önkormányzata felvette a kavicsfogú álteknőst a települési értéktárba, a kulturális örökség csoportba.

2019-ben Heiter Sándor, a JBK elnöke kezdeményezésére megszavazta Veszprém Megyei Jogú Város közgyűlése, hogy köztéri szobrot állítson az ősmaradványnak a Jeruzsálemhegyen.

A szobrot a kádártai kőbányában kiválasztott mészkőtömbből faragták. Sárdiné Csipszer Erika, a Kötés Kft. ügyvezetője felajánlotta a követ az egyesületnek. Az öt tonnás kőtömböt még 2019-ben választotta ki a szobrász, és Kiss Péter József magánszemély felajánlásával elszállították a műhelybe. A kőzet a középső-triász rétegsor Tagyoni Formációjából származik.

A szobor azt a pillanatot ábrázolja, amikor rábukkantak az ősmaradványra, így a hüllő feje és hátának egy része látszik. Az ábrázolás a Csergezán Pál festőművész által készített, leghitelesebbnek tartott rekonstrukció alapján készült. Európában, de talán a világon sincs még egy olyan város, ahol köztéri szobrot állítottak volna egy híres nevesített ősmaradványnak. *(forrás: Magyar Természettudományi Múzeum Blog, VEHÍR 2022. december 16.)*

***

A KÖZÖSSÉGFEJLESZTÉS VESZPRÉM VÁROS TELEPÜLÉSRÉSZEIN című EU-s projekt elemei (I–IV.)

A Közösségfejlesztés Veszprém város településrészein című EU-s projekt során a várost öt célterületre osztották: Cholnoky városrész – Füredidomb, Egyetemváros, Jeruzsálemhegy és Szabadság lakótelep – Belváros, Dózsaváros, Újtelep, Északi Iparterület és Csatárhegy – Jutasi lakótelep – Gyulafirátót és Kádárta (Új Bakonyaljával együtt). Minden településrészre maradandó emlékjel került, illetve a 2019 februártól 2023 szeptemberig tartó projekt során 738 közösségi programra került sor, 22 000 fő részvételével.

I. ÖT KAVICSFOGÚ ÁLTEKNŐS

Készítőjük: Csik Richard képzőművész
Típusuk: kis méretű szobor (kisplasztika)
Anyaguk: bronz

Feliratuk a posztamensen:
KAVICSFOGÚ ÁLTEKNŐS
PLACOCHELYS PLACODONTA
Kihelyezésük dátuma: 2022. szeptember 26.

Történet: A projektelem célja a Veszprémben felfedezett kavicsfogú álteknős népszerűsítése, emberi tulajdonságokkal való felruházása, oly módon, hogy a szobrok témája a célterület közösségi funkciójához kapcsolódjon. A projekt lebonyolítását a Pro Veszprém Nonprofit Kft. végezte.

1. Olvasó kavicsfogú álteknős

Helye, leírása: Színházkert, az Eötvös Károly Könyvtár felé vezető gyalogút könyvtár felőli végénél, kezében könyvet tart.

Avatás: Általános iskolások jelenlétében és részvételével zajlott e szobor avatása, a többit ünnepség nélkül helyezték ki.

Brányi Mária alpolgármester: a szobrok közterületi elhelyezésének fő célja, hogy a Laczkó Dezső piarista tanár, geológus által a 20. század elején, a jeruzsálemhegyi egykori kőfejtőben megtalált ősállatot, mint veszprémi nevezetességet ismertebbé tegye és népszerűsítse. A bronzszobrok emberi tevékenységeket végezve ábrázolják a kavicsfogú álteknőst.

2. Geográfus kavicsfogú álteknős

Helye, leírása: Cholnoky lakótelep, a Magyarok Nagyasszonya-plébániatemplom mögötti zöld terület (a geográfus Cholnoky Jenőre utal a figura), kalapban, vonalzóval, fényképezőgéppel, geológus kalapáccsal, iránytűvel.

3. Gördeszkás kavicsfogú álteknős

Helye, leírása: Kálvin János-park, a gördeszkapálya közelében, lendületesen gördeszkázik.

4. Egyetemista kavicsfogú álteknős

Helye, leírása: egyelőre a Pannon Köztér terében, közterületre helyezése folyamatban van. Jellegzetes egyetemi fejfedővel, kezében diplomával.

5. Vasutas kavicsfogú álteknős

Helye, leírása: egyelőre az Agora előcsarnokában, a vasútállomás közelébe helyezése folyamatban van, vasutastárcsát tart.

***

II. LACZKÓ DEZSŐ MEGTALÁLJA A KAVICSFOGÚ ÁLTEKNŐS MARADVÁNYÁT

Típusa: anamorf festmény
Anyaga: speciális műanyag molinóvászon, kültéri latex akrilát festék, lakk
Mérete: kb. 3,5 m x 4,5 m
Helye: Harmat utca, Dózsa György utca kereszteződése
Készítője: Gyulai Attila
Felavatás dátuma: 2022. december 16.
Avató: Az alkotás elkészítésében a művész felügyelete és instrukciói mellett részt vettek a Szent Margit Óvoda kisgyermekei is, ők voltak jelen a mű leleplezésekor.
Történet: az anamorfózis lényege, hogy az alkotás látszólag egy torz, groteszk festmény, de van egy bizonyos pont, ahonnan nézve kirajzolódik a tényleges ábra, különleges térbeli optikai illúziós hatást keltve a szemlélőben. Az eredeti koncepciónak része volt a mű környékének parkosítása (ez elkezdődött), annak a pontnak a megjelölése, ahonnan a 3D-hatás érzékelhető (ez elmaradt).

***

III. KÉKFESTŐ MESTER KÉPE

Típusa: festmény
Anyaga: speciális műanyag molinóvászon, kültéri latex akrilát festék, lakk
Mérete: kb. 2,5 m x 3,5 m
Helye, leírása: az Eszterházy utca Völgyhíd felőli végénél, az északi támfalon látható a festmény, amely egy kékfestő mestert ábrázol munka közben, a háttér kékfestő mintájú
Készítője: Gyulai Attila
Átadás dátuma: 2022. szeptember 9.

***

IV. IDŐUTAZÁS VESZPRÉM CÉLTERÜLETEIN

Típusuk: archív hangulatú, monokróm festmény

Anyaguk: fém táblára rögzített speciális műanyag molinóvászon, kültéri latex akrilát festék, lakk

Méretük: kb. 110 cm x 170 cm

Helyszínek:

1. Cholnoky lakótelep: Lóczy utca 12. buszmegálló mellett
   a kép mögötti házak építése látható *(közműépítés miatt eltávolítva)*
2. Haszkovó lakótelep: Haszkovó utca 17 közelében
   a kép mögötti ház építése látható
3. Bakonyalja városrész: Török Ignác utca, a levéltár kerítésén
   a levéltár udvari homlokzata látható, az udvaron tankok vonulnak

Készítőjük: Gyulai Attila

Átadásuk: 2022. szeptember 9.

Kulcsszavak: Bándi László, emlékjel, Művészetek Háza, Veszprém

KÖNYVISMERTETÉS

Veszprém várostörténeti tanulmányok 1. Várostörténeti Konferencia 2023. október 27. Szerk. Fogl Krisztián Sándor. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 2024. 228 o. és Veszprém várostörténeti tanulmányok 2. Várostörténeti Konferencia 2024. november 22. Szerk. Fogl Krisztián Sándor. Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém, 2025. 428 o.

A magyar történettudomány a többi társadalomtudománnyal együtt a 18. század második harmadában lépett az önállósodás útjára. A történetírás, mint diszciplína, rendszeres feltárással és kritikai feldolgozással vette kezdetét. Ebben a munkában javarészt a jezsuiták jártak az élen, de a protestáns tudósoknak is jelentős szerep tulajdonítható. Az egyetlen hazai egyetemen 1770-ben vezették be a történelem stúdiumot és a történeti segédtudományok oktatását. A történettudomány intézményrendszere, amely a külföldi magyar intézetek révén élénk összeköttetésben állt az európai történeti iskolákkal, a 19. század végén szilárdult meg.[1]

Az egyes települések múltjára vonatkozó történeti érdeklődés kezdete a 18. századra vezethető vissza. A történeti narratíva ekkor még többnyire irodalmi formákban, műfajokban nyilvánult meg. Ilyenek voltak például azok a köszöntőversek, amelyekkel az aktuális főpásztort köszöntötték, amikor elfoglalta hivatalát vagy említhetem akár a jezsuita, piarista, pálos, illetve protestáns szerzők tollából született történelmi, valamint vallásos témát feldolgozó iskoladrámákat is. A régió-történetírás kezdetén az egyházi személyek játszottak meghatározó szerepet. Az 1830-as évek környékén Beke Ince Kristóf (1783–1862) kapott megbízást egy átfogó egyházmegye-

[1] HUDI 1993. 13.

történet megírására. A nagy terjedelmű munka 1855 környékére készült el. Ez a kéziratos mű volt az első próbálkozás az egyházmegye átfogó történetének feldolgozására, és fellelhetők benne olyan adatok, amelyek Veszprém város történetére vonatkoznak. A kézirat megtalálható a Veszprémi Érseki Könyvtár állományában, *Historica Diplomatica almae Dioecesis Vesprimiensis* címmel.[2]

Keletkeztek a város történetéhez kapcsolódó írások például a hivatali adminisztráció során, vagy jogi procedúra keretein belül is. Modern értelemben, mondhatni első helytörténeti munkának számít a 1770-es évekre, vagy az 1800-as évek elejére datálható *Veszprém város történetei* című kézirat, amelynek egy példányát 1903-ban helyezte el Thury Etele a Pápai Református Gyűjteményben. A teljes szöveget 1905-ben közölte a Történelmi Tár hasábjain. Ismeretlen szerző munkájának tulajdonította a kéziratot, azonban azt vélelmezte, hogy a „Veszprémi krónika" néven ismertté vált munka írója a 18. századi politikai irodalom jeles alakja Szentkirályszabadjai Györffy József lehetett. Hudi József egy tanulmányában Bizvássy Pál jegyzőt nevezte meg, mint szerzőt. Hungler József a városi történetírást összefoglaló dolgozatában megjegyezte, hogy a városi tanács 1776. április 10-én bízta meg Bizvássyt a város történetének megírásával. Ez példa arra, hogy a helytörténet megírása nem a professzionális történészek, hanem inkább a lelkes értelmiségiek feladata volt.[3]

A modern akadémiai történetírás nemzeti tudományként a 19. század folyamán szökkent szárba szerte Európában. A hazai akadémiai történetírás 1867-es intézményesülésétől, a Magyar Történelmi Társulat megalakulásától, valamint a Századok című folyóirat megindulásától fogva a tudomány berkein belül megkülönböztették a lokális léptékű helytörténetet az országos történetírástól.

A modern városi polgárság identitáskeresési vágya és törekvése jutott kifejeződésre abban, hogy a várostörténetírás az első aranykorát Magyarországon a 19. század vége, 20. század elején élte. Ezekben az évtizedekben minden valamire való városnak Magyarországon és Európában egyaránt megírták a történetét. Ebben a munkafolyamatban a hazai palettán élen járt Debrecen, majd ezt követően Szeged.[4]

A monográfiák szerzői gárdája helybéli értelmiségiek csoportjából került ki. A 20. század kezdetétől egyre inkább erősödött a történetírói paradigmaváltás igénye, amelynek elsősorban az Annales francia történeti folyóirat köré csoportosuló történészek és társadalomkutatók törekvése adott új lendületet a lokális és az országos, nemzeti történelem viszonyát illetően Francoise

[2] Uo. 14.
[3] LICHTNECKERT 2025. 19–20.
[4] GYÁNI 2018. 3.

Simminand a francia államtörténeti kutatást kritikával illető eszmefuttatása révén. Arra hívta fel a történettudomány képviselőinek figyelmét, hogy adják fel azt az elméletüket, amely arra irányult, hogy a politikatörténet-írás az egyedüli legitim történetírói narratíva.[5]

Magyarországon első ízben Mályusz Elemér vetette fel egy olyan történetírás elvi lehetőségét, amely nem választja élesen külön a másodrangúnak tartott helytörténetírást az Akadémiai berkekben művelt ország- vagy nemzettörténetírástól. Mályusz javaslata a német „territoriális történetírás" meghonosítására irányult. A történész Magyarországra vetítve ezt a perspektívát nem territoriális, hanem megyei viszonylatban gondolta megvalósíthatónak. A doktori értekezését is ilyen műfajban alkotta meg. Szerinte tehát a helytörténetírás semmiképpen sem alacsonyabb rendű foglalatosság, szemben az ország és a nemzet történetének művelésénél, sőt éppen ellenkezőleg: ez lehet a tudományos történetírás megújításának egyik fő záloga. Ernest Labrousse gazdaságtörténész, aki az Annales történetírói iskola második nemzedékét erősítette, sokat tett azért, hogy a történetírásban meghonosodjon a regionális léptékű helytörténeti szemlélet. Labrousse a társadalomtörténet-írás kapcsán a helyi mélyfúrásokat tekintette üdvösnek és ez a koncepció terjedt el tanítványai körében is. Az 1960 –70-es években sorra megjelenő régiótörténeti monográfiákban szerzőik új értelmet adtak a helyinek.[6]

Veszprém múltjának jelentős mennyiségű irodalma van. Hungler József 1984-ben és 1986-ban a Veszprém Megyei Múzeumok közleményeiben két publikációt jelentetett meg a veszprémi helytörténetírás és kutatás kialakulásáról. Írásában Hungler hosszasan kitért a városi monográfia ügyére is. Különösen a 20. század folyamán számos könyv, tanulmány és forrásközlés, résztanulmány látott napvilágot, amelyek a város múltjának egyes részterületeire navigálják az olvasót.[7] A Laczkó Dezső Múzeum története során számos lehetőséget biztosított a városi történetírás művelésére, például a '90-es években indított konferenciasorozattal, amelynek során az előadások egy-egy korszakot érintettek. De a Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei sorozat is példa erre. A Veszprémi Szemle című folyóirat kifejezetten a város gazdag történelmének bemutatására specializálódik. De említésre érdemesek a Kaleidoszkóp sorozat kiadványai is, amelyek városrészenként tárgyalják a település történetét.[8]

---

[5] Uo. 10.
[6] Uo. 10–13.
[7] FÖLDESI 2021. 3–4.
[8] A forrásokról, Veszprém helytörténeti kutatásáról bővebben lásd pl. FÖLDESI 2021.

A 2024-ben elindított Veszprém várostörténeti tanulmányok kiadványsorozat három kötetének is méltó helye van Veszprém múltját feldolgozó irodalmi kánonban. A bemutatott tanulmánykötetek konferenciákon elhangzott előadások kéziratváltozatát tartalmazzák. A város történetét középpontba helyező szimpóziumok Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzatának támogatásával, a Laczkó Dezső Múzeum szervezésében valósultak meg 2023. október 27-én, illetve 2024. november 22-én.

A majdani monográfia elkészítésében íróként, szerkesztőként szerepet vállaló régészek és történészek mellett olyan szakemberek kutatási eredményei is bemutatásra kerültek az érdeklődők előtt, akiknek a készülő várostörténeti kötet írásában ugyan nincs szerepük, ám Veszprém történetének ez idáig ismeretlen, vagy kevésbé kutatott szegmenseire világítottak rá. Ebből kiindulva konferencia-előadás megtartására, ezt követően a kézirat leadására elsősorban azon szakembereket kérték fel, akik majd a monográfia szerzői lesznek. A kiadványsorozat megszületése azt a célt szolgálja, hogy a geológusok, régészek, illetve a történészek számára megfelelő fórumot teremtsünk értékes és jelentős kutatási eredményeik részletezésére és publikálására.

A 2024-ben, illetve a 2025-ben megjelent *Veszprém várostörténeti tanulmányok* című sorozat első és második kötetében olyan írások szerepelnek, amelyeknek szerzői a földtörténeti koroktól kezdve egészen a 20. század közepéig tárgyalják a város történelmének egy-egy szakaszát a teljesség igénye nélkül. Az első kötetben 9, míg a második kötetben 13 tanulmány olvasható. A 2024-ben megjelent tanulmánykötethez képest a 2025-ösben az írások végére rövid angol nyelvű összefoglalók kerültek. A korábbi munkában csak a tartalomjegyzéknek van angol nyelvű változata. Mindkét kiadvány tudományos igényességgel megírt ismeretterjesztő jellegű munka. A kötetekben lévő írások mindegyikét felkért szakmai lektorok ellenőrizték. A borítók stílusukat tekintve egységesek, azonban a rajtuk szereplő grafikák eltérnek egymástól. Az első kiadvány borítóján Berken János 1818-ban készített tollrajza szerepel, amely a Tizenháromváros városrészt ábrázolja. A második köteten Adolf Brechler 1857-es litográfiáján a várnegyed vehető szemügyre, amelyen belül a Szent Mihály székesegyház még a 20. század eleji átépítést megelőző állapotát mutatja.

Az első kötet előszót tartalmaz ugyan, azonban nincs meghatározott írás, amely a bevezető funkciót töltené be. *Regenye Judit* régész, nyugalmazott főmuzeológus tanulmányában a Veszprém város területén feltárt őskori település nyomait és egyéb régészeti leletek, lelőhelyek bemutatását tűzte ki célul. A szerző elsőként azt a kérdéskört érintette, hogy egy klasszikus értelemben vett várostörténethez miként kapcsolódik a régészet által köz-

vetített örökség. Veszprém város területén a legkorábbi nyomok a Kr. e. 6. évezredből származnak, azóta a megtelepedés változó helyszíneken és intenzitással gyakorlatilag folyamatosnak tekinthető. *S. Perémi Ágota* régész, nyugalmazott főmuzeológus írása a település avar kori leletanyagába enged betekintést. Veszprém város területéről az elmúlt több mint tíz év alatt két új avar kori lelőhelyen történt feltárás. Az eddig is jól ismertek mellett két újabb temetkező hely (Veszprém–Kádárta–Gelemér; Csucskai-dűlő) is jelzi, hogy Veszprém városának egykori területe már az avarság megtelepedésének kezdetétől az Avar Birodalom megszűnéséig központi szerepet töltött be. *Pátkai Ádám Sándor* régész, múzeumigazgató (Pápa) tanulmányában az egykori Szent György-templom környezetében végzett Árpád-kori temetkezések leletanyagáról értekezik.

Karlinszky Balázs történész, levéltárigazgató (Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár) dolgozatában egy hangsúlyos kutatási tényezőre hívja fel a figyelmet, méghozzá a historiográfiára. A kérdés felvetése szervesen kapcsolódik a várostörténet területén végzett kutatómunkához. A tanulmány szerzője felvetette, hogy mindenekelőtt érdemes számba venni a Veszprém város történetével foglalkozó eddig megjelent forráskiadványokat, a monografikus szempontok szerint készített feldolgozásokat, valamint a különféle folyóiratokban megjelent, a téma alapján releváns résztanulmányokat. *Solymosi László* történészprofesszor, akadémikus, egyetemi tanár tanulmányában a veszprémi káptalan középkori pecsétjeivel foglalkozik. *Bagi Zoltán Péter* történész, a Magyar Nemzeti Levéltár Győri Levéltárának igazgatója az úgynevezett *Fuggerzeitung*ból, egy kevésbé ismert forráscsoportból nyert adatokat ismerteti várostörténeti szemszögből. Ez a forráskorpusz tulajdonképpen 16. századi kéziratos híradásokat tartalmaz. Ezekben a másolt jelentésekben vagy a megbízott hírszerzők leveleiben fellelhető adatok jól kiegészítik az eddigi ismereteinket a Veszprémben, a török időszakban zajló harcokról. A tanulmány szerzője az 1598 és 1604 közötti időszakból fennmaradt huszonhárom, a várossal kapcsolatos vagy onnan keltezett hírek vizsgálatát helyezte írásának középpontjába. *Törő Balázs* néprajzos muzeológus tanulmányában az iparosélet egy speciális területébe, a kékfestő szakmába vezeti be az olvasót, teszi ezt oly módon, hogy dolgozatának középpontjába a Laczkó Dezső Múzeum Néprajzi gyűjteményében található 18–19. századi nyomódúcokat, azok ismertetését helyezi. A tanulmánykötetet 20. század eleji témák zárják. *Nagy Szabolcs* jogász, történész a tanácsköztársaság veszprémi hagyatékát elemzi, végül *Rainer Pál* nyugalmazott főmuzeológus dolgozatában Veszprém katonaéletét vizsgálja a két világháború közti időszakban (1918–1939).

A 2024-es konferencia szakmai anyagát – a későbbi 2025. évi kötetet – magam állítottam össze. A történész nézőpontjából vizsgálva ahhoz, hogy egy település múltját vagy múltjának adott részleteiről származó információkat egy csokorba gyűjtsük, mindenképpen szükségszerűnek tartottam, hogy a szimpózium bevezető előadása vagy módszertani megközelítést nyújtson, vagy egy forráscsoport értékére világítson rá. Ezért esett a választásom a kartográfiára. Ez a forrástípus területi szempontok szerint rögzíti és vizuálisan ábrázolja a város kiterjedését, közigazgatási egységeit. A legfőbb értékük abban keresendő, hogy a térkép segítségével nyomon lehet követni a 20. század során történt változásokat, például utcanév-változtatásokat, vagy akár olyan közigazgatási egységeket, amelyek az 1960-as években kezdődő szocialista átalakítások, építkezések során mára már csak a történelmi emlékezet részei lehetnek. Utóbbira példa a Kőkép utca. Ez a Cserhát egy régi utcája volt, amely a mai Kossuth Lajos utca (egykori Palotai út) középső részén nyílt. A Pacsirta és a Cserhát utcákkal párhuzamosan haladt a Táborállás utca irányába. A közigazgatási egység a nevét egy barokk stációszerű kőképről kapta, amely 1870-ig állt az utca egyik végén. Véghelyi Dezső ezt az utcanevet 1793-tól datálta. Az idén megjelent kötet bevezető dolgozatában *Somfai Balázs*, a Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltárának nyugalmazott főlevéltárosa Veszprém város 20. századi nyomtatott térképeivel, s azok forrásértékével foglalkozott. A szerző egy rövid térképészeti bevezetőt követően tágabb értelemben a nyomtatott hazai térképekről, azon belül a 20. század második felében kiadott veszprémi várostérképekről készített áttekintést. A század első felében 4, míg a másodikban legalább 23 nyomtatott utcatérképről van tudomásunk. A forrásismertetés után az írások kronológiai sorrendben követik egymást, amelyek korszakok szerint csoportosíthatók.

A bevezető tanulmányt követő első néhány írásban a geológiának, valamint a régészeti kutatások bemutatásának jutott meghatározó szerep. *Katona Lajos* geológus Veszprém város és környékének felszíni képződményeiről számolt be egy szépen kidolgozott, részletekben gazdag tanulmány formájában. Írásának értékét növeli a mellékletben szereplő képanyag nagy mennyisége. *Palágyi Sylvia* régész, nyugalmazott múzeum-igazgatóhelyettes dolgozata arra keresi a választ, hogy vajon jártak-e rómaiak Veszprémben, illetve a város környékén? A régész tanulmányában kitért arra, hogy a már ismert leletek mindegyike a várban szórványnak, eredeti lelőhelyét elvesztettnek tekinthető. A kőemlékekről megjegyezte továbbá, hogy azokat másodlagosan, építőelemként használták fel a középkorban, illetve az újabb korok folyamán. Érmék, vaseszközök szórványosan a belvárosból is ismeretesek, s a Kálvária-dombon egy II. századi településhez tartozó hulladékgödör került feltárásra. *S. Perémi*

Ágota írásában Veszprém város és környékén feltárt temetők, temetőrészletek, sírleletek segítségével mutatta be a Dunántúl területén megtelepedő magyarság első időszakához köthető emlékanyagot. *Pátkai Ádám Sándor* az idei évben egy, a veszprémvölgyi monostortól nyugatra fekvő telken végzett magánberuházást megelőző feltárás részleteiről számol be. A vizsgálat során többek között feltárásra került egy olyan 10–11. századra datálható lakóépület, amelynek épen maradt a többször tapasztott padlója, két kemencéje, valamint az oldalpadkája. Ennek a középkori objektumnak a feltárása a település kora középkori történetét tekintve abszolút nóvumnak minősül.

A tanulmánykötet következő részében a szakemberek a város középkori és kora újkori történetével foglalkoztak. *Solymosi László* a székesegyházban tartott királynéavatások szakrális mozzanatait ismertette. *Bagi Zoltán Péter* olyan 16. század végi és 17. század eleji híradásokról tudósított, amelyek közvetett vagy közvetlen formában érintették Veszprém város történetét. A tavaly megjelent kötetben a szerző ugyanezt a témát elemezte, csak korábbi éveket vizsgált. A 2025-ös kötetben szereplő tanulmány az előzőnek a folytatása. *Tóth G. Péter* történész, etnográfus az 1671-es és az 1674-es felségárulási perek veszprémi összefüggéseiről értekezett. Az arisztokraták és a közrendűek ellen is zajló felségárulási vádakban kulcsszerepet játszó Jóra Istvánra vonatkozó források és a Veszprémből is indukált eljárás eddig kevésbé ismert történeti szálai olvashatók a tanulmányban részletekbe menően.

A kötet harmadik nagyobb egységében az új-és modernkori kutatási eredmények bemutatásának jutott főszerep. *Hudi József* történész, a Pápai Református Gyűjtemények levéltárvezetője a reformkori társadalmi nyilvánosság intézményei közé sorolható kulturális egyleteket, különös tekintettel a kaszinók és olvasótársaságok bemutatását állította tanulmánya középpontjába, amely írás tulajdonképpen egy kutatási beszámoló volt annak bizonyítására, hogy a Veszprémi Nemzeti Casino két évkönyvének (1842, 1847) tagnévsorából kiindulva elkészíthető a tagok biográfiája. Az azonos szempontok alapján összeállított életrajzok pedig alkalmasak az egyesület bázisának társadalomtörténeti elemzésére. *Rainer Pál* írásában arra világított rá, hogy a különböző egyházak, vallási felekezetek címereinek kutatása a heraldika olyan speciális részterületét érinti, amellyel a hazai szakemberek kevésbé foglalkoztak. Ebből kifolyólag a veszprémi egyházmegye főpásztorainak címereiről sem készültek ez idáig összefoglaló feldolgozások. A tanulmány szerzője különféle objektumokon (épület, síremlék, üvegablak, falfestmény, bútor, miseruha, kerámia, levélpapír, bélyegző stb.) ábrázolt címereket elemzett, egyúttal kitért arra is, hogy a megjelölt korszakban, tehát 1888-tól napjainkig, miként változtak az egyházi címerhasználat szabályai.

Tóth Kelemen történész egy mára már szinte elfeledett nyomdász, Takács Szilveszter alakját mutatta be, aki majdnem két évtizeden keresztül (1898–1915) működtette a közéleti ihletettségű *Népakarat* című hetilapot, amelyet saját maga írt, szerkesztett és nyomtatott – kezdetben a Fő utca 57-es szám, majd a Buhim utca 2-es szám alatt berendezett nyomdájában. *Nagy Szabolcs* az 1919-es tanácsköztársaság veszprémi felelőseinek felelősségre vonását részletezte írásában. A szerző a proletárdiktatúra veszprémi vezetőinek pereit értékeli, vizsgálja, azt, hogy esetükben az eljárás és a megszületett ítéletek megfeleltek-e a hatályos jogszabályoknak, esetleg felmerült ezen eljárások koncepciós jellege?

Vizi László Tamás történész, jogász, a Kodolányi János Egyetem akkori megbízott rektora, egy a 20. század közepén történt rágalmazási perrel végződő választási összecsapásról számolt be. Az 1935. március végén, április elején megtartott választások országos szinten számos politikai pár- és pártharcot generáltak. Így volt ez Veszprémben is, ahol az 1932 júniusában alakult Nemzeti Néppárt alapító elnökét, Griger Miklós plébánost indította legitimista programmal. Vizi László Tamás tanulmányában bemutatta a két jelölt programját, választási küzdelmüket, valamint részletezte a mögöttük álló társadalmi és politikai erőket, csoportokat, amelyek meghatározták a választás eredményét. A beszámoló középpontjába a szerző Griger Miklós plébános Benárd Ágostra tett rágalmazó kijelentését helyezte, amelyért később bíróságon kért és kapott elégtételt a választásokat megnyerő sértett.

A tavaly megjelent várostörténeti kötet különlegességét az adja, hogy a konferencia-előadások kéziratváltozatait egy részletes, régészeti bibliográfia is követi, amelyeket *Palágyi Sylvia, Perémi Ágota,* illetve *Regenye Judit* régészek állítottak össze.

Felhasznált irodalom

FOGL Krisztián Sándor (2025): Várostörténeti tanulmányok. Veszprém várostörténeti tanulmányok 1–2. (Fogl Krisztián Sándor szerk.) és Város születik. Veszprém város 18–19. századi történetének alapdokumentumai és alapkérdései (Márkusné Vörös Hajnalka szerk.) Kötetbemutató. Laczkó Dezső Múzeum, 2025. november 27. *Séd. Veszprémi Kritikai Lap* 11 (2025/6) 37.

FÖLDESI Ferenc (2021): A veszprémi helytörténeti kutatásról és írásról. *Veszprémi Szemle* 23 (2021/4) 3–10.

GYÁNI Gábor (2018): Helytörténet és országtörténet: kapcsolatuk alakulása. *Forrás* 50 (2018/7–8) 3–18.

HUDI József (1993): A történetkutatás és történetírás Veszprém megyében, 1779–1949. *Levéltári Szemle* 43 (1993/4) 13–25.

LICHTNECKERT András (2025): *Város születik. Veszprém város a 18–19. századi történetének alapdokumentumai és alapkérdései*. Szerkesztette MÁRKUSNÉ Vörös Hajnalka. Veszprém. 19–29. (Veszprém Várostörténeti Tanulmányok 3.).

Fogl Krisztián Sándor

* * *

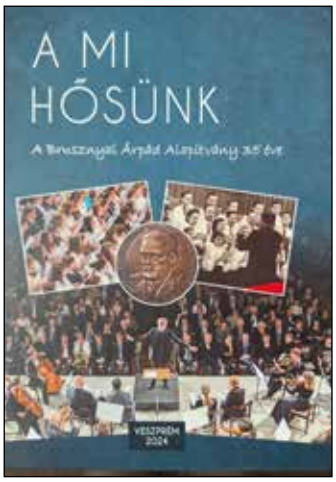
A Veszprémi Szemle megjelenését támogatták:

Gubicza Ilona Gizella – Veszprém
Margit Ferencné – Budapest
Molnár Attila – Gönyű
Pétfürdői Közösségi Ház és Könyvtár – Pétfürdő
Dr. Próder József – Veszprém
Szalontay Árpád – Veszprém
Vörösmarty Mihály Könyvtár – Székesfehérvár
Wágner Lászlóné – Veszprém

Honoráriumukról lemondtak:

Dr. Földesi Ferenc (lektorálás) – Veszprém
Dr. Karlinszky Balázs (lektorálás) – Veszprém
Kovács Győző Gyula – Veszprém
Dr. Nagy-Luttenberger István (lektorálás) – Budapest

Imre Frigyesné, Szűts István Gergely (szerk.): A mi hősünk. A Brusznyai Árpád Alapítvány 35 éve. Brusznyai Árpád Alapítvány, Veszprém, 2024. 208 o.

Veszprémben a kulturális évad január elején rendszerint egy lélekemelő Brusznyai-koncerttel kezdődik. Ezen a város középiskolásaiból álló oratóriumkórus – a helyi Mendelssohn Kamarazenekarral karöltve (művészeti vezető Kováts Péter) – egy nagyszabású mű megszólaltatásával ajándékozza meg Veszprém közönségét. Ezt követően egy pedagógus és egy diák Brusznyai-díjat vehet át, példaképül állítva őket a város elé, már 36. alkalommal. A Brusznyai Alapítvány egy emlékkötettel örökítette meg az elmúlt évtizedek történéseit.

De ki is volt a névadó? Dr. Brusznyai Árpád, az Eötvös Kollégium jeles diákja, klasszika-filológusnak készült, ám a Rákosi-idők megpróbáltatásai Veszprémbe, a Lovassy Gimnáziumba sodorták. 1956-ban elvállalta a Veszprém megyei forradalmi tanács vezetését, s e minőségében a forradalom napjaiban a nyugalom és a rend megőrzésén munkálkodott. Ám a forradalom vérbefojtása után a megye új párttitkára, Pap János kevesellte az életfogytiglani büntetést, amit a Legfelsőbb Bíróság meghallgatott. A békességhozó tanár urat halálra ítélték, és 1958 januárjában kivégezték.

A történelem ítélőszéke azonban másként döntött. Nevét a rendszerváltásig titokzatosság övezte, ám 1989 júniusában, mintegy a rendszerváltás helyi nyitányaként, a veszprémiek *Pap János országlása* címmel emlékülléssel adóztak a tanár úr emlékének. 2008 januárjában, a kivégzés 50. évfordulóján pedig *Sólyom László* köztársasági elnök avatta fel a közadakozásból készült Brusznyai-emlékművet, *Melocco Miklós* alkotását.

Az elmúlt évtizedekben több kötet is megjelent a forradalom helyi mártírjáról, például Kahler Frigyes jogtörténész, Balogh Elemér és e sorok írója tollából. Ezek folytatása *A Mi hősünk. A Brusznyai Árpád Alapítvány 35 éve* című kötet.

„A rendszerváltás hajnalán létrejött Brusznyai Alapítvány – tisztelet az alapítóknak –, lehetett volna kérészéletű, mint annyi más jó szándék és jó akarat szülte kezdeményezés. De a mag jó földbe hullott, és mára fává magasodott, hitet adó erővé vált." – írja a köszöntőben Imre Frigyesné, a kuratórium elnöke.

Az alapítvány évekig kereste az emlékőrzés méltó formáját, míg kialakult a mai ünnepi rend: egy nagyszabású emlékkoncert a Pannon Egyetem

aulájában, majd ezt követően ünnepi beszéd és a díjátadás. Ehhez elkötelezett karnagyokra, zenészekre, énekesekre, és a Brusznyai Árpád nagyszerűségét méltatni tudó szónokokra volt szükség az elmúlt három és fél évtizedben. Az emlékkoncert ötlete nagyon jónak bizonyult, mert Brusznyai tanár úr maga is kiváló zenész volt: több hangszeren játszott, és Veszprémben két kórust is vezetett.

A kötet első, összegző írását Vajda Ilona készítette, aki középiskolai tanárként lexikonba illően dokumentálta a Brusznyai-megemlékezések történéseit. Ezekből tudható, hogy melyik évben ki volt az ünnepi szónok, milyen zeneművek hangzottak el, ki volt a díjátadó, illetve kik kaptak Brusznyai-díjat. Az első írást az ünnepi beszédek válogatott gyűjteménye követi. Ezek közül néhány a teljesség igénye nélkül: Havas László, a tanítvány; Fekete Pál, a Békés megyei forradalmi tanács elnöke, a tanár úr egykori rabtársa; Szepessy Tibor klasszika-filológus, egykori Eötvös kollégista; Navracsics Tibor, korábbi veszprémi országgyűlési képviselő; Novák Katalin, korábbi köztársasági elnök.

A *Díjazottak* fejezetben azok vallomása olvashatók, akik tanárként vagy diákként részesültek a díjban. Ezekben rendszerint megtalálható az a mondat, hogy „miért pont én, hiszen annyi kiváló kolléga vesz körül?"

A *Megszületik a csoda* fejezetben a zenei élmény megteremtői szólalnak meg. Kováts Péter karnagy például „a Magyarországon egyedülálló hatású, példa nélküli összefogást, és teljesen egyedi zenei együttműködést magába foglaló Brusznyai Emlékkoncertek évtizedek óta megvalósuló sorozatá"-ról ír. Erdélyi Ágnes karnagy: „nekem is mindig ünnep volt január második szombatja. Amikor tehettem, sok-sok évben beálltam a fiatalok közé a kórusba". Veresné Petrőcz Mára karnagy: „Átlényegülünk, a közös akarat, a lélek ereje, a bizalom, a karnagyban való erő, hit, a szólisták hangja, a zenekar által megteremtett biztonság felemel bennünket, és megszületik az álmodott, de valósággá érlelt zeneműv…"

A *Kiadványaink* fejezetben Nagy András professzor *A Brusznyai Kutatócsoport létrehozásának és működésének terve a Pannon Egyetem Irodalom és Kultúratudományi Intézetében* című írása olvasható.

Az *Évfordulóra készülve* cím alatt Imre Frigyesné foglalta össze a Pannon Egyetemen 2017. március 28-án tartott tudományos konferencia történéseit. Ezt követően egy interjú olvasható Földváryné dr. Kiss Réka történésszel. Az *Egyperces novellák* fejezetben Brusznyai Margit, a tanár úr lánya ír az édesapjával kapcsolatos emlékeiről. A *Kurátorok írásai* fejezetben Balogh Elemér, Kahler Frigyes és Sebő József írásai olvashatók. Az emlékezők sorát a Magyar Örökség-díj átadásán elhangzott laudáció zárja. Az elmondottakat gazdag képtár teszi még teljesebbé.

A szerkesztők gondos munkájának köszönhetően egy igényes, sokféle dokumentumot tartalmazó, emlékezőt és kitüntetettet „megszólító" kötet készült. A nyomdai kivitelezés a veszprémi OOK Press munkáját dicséri.

Sebő József

A borító képei:

Címlapon: *Az egykori Elite kávéház (Honvéd Helyőrségi Tiszti Klub), 1950-es évek (MNL VeVL, VK-00666)*

2. oldal: *Zirc strandfürdője (CUHAVÖLGYI 2013.)*

3. oldal: *A Milleker-féle kávéház (Lipták Gábor Városi Könyvtár)*

hátul: *Gutheil jenő posztumusz díszpolgári érme (VFKL)*

Nemzeti Kulturális Alap

VESZPRÉM
A KIRÁLYNÉK VÁROSA